

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS KATEDRA

Dieninės studijų formos
V kurso
kriminologijos specializacijos studentės
Ligitos Bičkauskaitės

MAGISTRO DARBAS

LAISVĖS APRIBOJIMO BAUSMĖS VYKDYMAS

Execution of the penalty of restriction of liberty

Vadovas: Lekt. dr. G. Sakalauskas

Recenzentė: Doc. dr. A. Drakšienė

Vilnius 2009

TURINYS

TURINYS	2
ĮVADAS	3
1. LAISVĖS APRIBOJIMO BAUSMĖS SAMPRATA.....	5
1.1. Laisvės apribojimo bausmės esmė	5
1.2. Laisvės apribojimo bausmė ir probacija	14
1.3. Laisvės apribojimo bausmė ir kitos alternatyvios bausmės tarptautiniuose dokumentuose	24
1.4. Laisvės apribojimo bausmė užsienio šalyse.....	27
2. LAISVĖS APRIBOJIMO BAUSMĖS VYKDYMO TVARKA IR SĄLYGOS	33
2.1. Laisvės apribojimo bausmės vykdymo tvarka	33
2.2. Laisvės apribojimo bausmės vykdymo sąlygos	38
2.3. Laisvės apribojimo bausmę vykdančios institucijos ir jų funkcijos	43
3. LAISVĖS APRIBOJIMO BAUSMĖS VYKDYMO PROBLEMOS	49
3.1. Paskatinimo priemonių ir nuobaudų problema.....	50
3.2. Socialinės paramos teikimo ir kontrolės funkcijų derinimo problema	52
3.3. Kitos laisvės apribojimo bausmės vykdymo problemos.....	55
IŠVADOS.....	61
SANTRAUKA	63
SUMMARY	65
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	67

IVADAS

Temos aktualumas. Lietuvoje neretai iškeliami pernelyg dažno ir griežto laisvės atėmimo bausmės taikymo ir vykdymo problema. Norint laisvės atėmimą taikyti iš tiesų tik kaip *ultima ratio* priemonę, bausmių sistemoje būtina turėti ir su laisvės atėmimu nesusijusių bausmių, kurias būtų galima skirti asmenims, padariusiems net ir apysunkius nusikaltimus. Situacija iki naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – Baudžiamasis kodeksas) priėmimo šiuo požiūriu buvo sudėtinga, nes praktikoje taikytų bausmių sistemoje nebuvo vidutinio griežtumo bausmių. Laisvės apribojimas Lietuvos istorijoje yra nauja bausmė, atsiradusi tik naujojo Baudžiamojo kodekso bausmių sistemoje, tai reiškia, kad ji pradėta taikyti nuo 2003 m. gegužės 1 d. (nepilnamečiams – nuo 2004 m. liepos 5 d.). Atsiradus naujam teisiniui institutui, būtina su juo susipažinti, išsiaiškinti jo efektyvumą, reikalingumą, pranašumus bei trūkumus. Susipažįstant atkreiptinas dėmesys ir į tai, ar šio naujo teisinio instituto bei jo vykdymo reglamentavimą reikia koreguoti, ir jei reikia, tai kaip. Dėl šių priežasčių magistro darbo tema – laisvės apribojimo bausmės vykdymas – yra labai aktuali mūsų baudžiamajai ir bausmių vykdymo teisei, jos taikymo praktikai.

Tyrimo objektas yra laisvės apribojimo bausmės vykdymo institutas, aptariant laisvės apribojimo bausmės sampratą, šios bausmės reglamentavimą bei vykdymą užsienio šalyse, jos vykdymo tvarką ir sąlygas bei už jos vykdymą atsakingas institucijas Lietuvoje, pagrindines vykdymo metu kylančias problemas.

Darbo tikslas yra išnagrinėti laisvės apribojimo bausmės, jos vykdymo ypatumus, atskleidžiant jos turinį, aptariant panašumus ir skirtumus su probacijos institutu, palyginant Lietuvoje esantį laisvės apribojimo bausmės ir jos vykdymo reglamentavimą su kai kuriomis užsienio šalimis. Plačiausiai nagrinėjama Italijos Respublikos teisė ir jos taikymo praktika. Trumpai apžvelgiami tarptautiniai dokumentai, susiję su laisvės apribojimo bausme ir pateikiamas šios bausmės atitikimo tarptautiniams dokumentams vertinimas. Taip pat darbo tikslas yra apibūdinti laisvės apribojimo bausmės vykdymo Lietuvoje tvarką ir sąlygas, jos vykdymą atliekančias institucijas ir jų funkcijas, atskleisti pagrindines egzistuojančias problemas, susijusias su laisvės apribojimo bausmės vykdymu.

Tyrimo metodai: pagrindiniai darbe naudojami metodai yra loginis-sisteminis bei analizės, kuriais remiantis nagrinėjami tarptautiniai, Lietuvos ir užsienio šalių teisės aktai, mokslinė literatūra. Taip pat remiamasi lyginamuoju metodu lyginant laisvės apribojimo bausmės institutą su probacijos institutu bei Lietuvoje esantį laisvės

apribojimo reglamentavimą su užsienio šalių patirtimi šioje srityje, statistiniu ir indukcijos metodais nagrinėjant su laisvės apribojimo bausmės taikymu ir vykdymu susijusią statistiką, istoriniu ir apibendrinimo metodais.

Darbo originalumas. Kaip jau minėta, laisvės apribojimo bausmė Lietuvoje egzistuoja tik šešerius metus, apie šią bausmę specialiosios literatūros kol kas yra mažai, apie ją daugiau rašoma tik bendrai nagrinėjant bausmes ir jų sistemą baudžiamosios teisės ar bausmių vykdymo teisės vadovėliuose, Baudžiamojo kodekso bei Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (toliau – Bausmių vykdymo kodeksas) komentaruose. Plačiau, be jau minėtos literatūros, Lietuvoje apie laisvės apribojimo bausmės vykdymą yra rašę tik A. Drakšienė, nagrinėdama laisvės apribojimo bausmės taikymą nepilnamečiams bei T. Mackevičius. Tačiau poreikis išnagrinėti šią naują bausmę, suprasti, koks jos santykis su probacijos institutu, ar šią bausmę tikslinga taikyti, kokia užsienio šalių patirtis šiuo klausimu, kodėl ji reikalinga Lietuvos bausmių sistemoje, kaip yra vykdoma, ar jos reglamentavimas atitinka tarptautinius teisės aktus, kokios problemos kyla praktikoje, yra didelis. Vienas iš svarbių šio darbo originalumo aspektų yra platesnis laisvės apribojimo bausmės bei jos vykdymo palyginimas su Italijos Respublikos teise ir praktika, su kuria šio darbo autorė turėjo galimybę giliau susipažinti.

Pagrindiniai *darbo šaltiniai* yra Baudžiamasis kodeksas, Bausmių vykdymo kodeksas, jų komentarai, įstatymai, įstatymų projektai, poįstatyminiai teisės aktai, reglamentuojantys laisvės apribojimo bausmę vykdančių institucijų – pataisos inspekcijų – veiklą, tarptautiniai teisės aktai, susiję su alternatyviomis laisvės atėmimui bausmėmis ir priemonėmis, užsienio šalių įstatymai, reglamentuojantys į laisvės apribojimą panašias bausmes, su laisvės apribojimo bausme ir jos vykdymu susiję moksliniai Lietuvos ir užsienio šalių autorių straipsniai, moksliniai tyrimai, Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos (toliau – Kalėjimų departamentas) bei Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro pateikiama statistika.

1. LAISVĖS APRIBOJIMO BAUSMĖS SAMPRATA

1.1. *Laisvės apribojimo bausmės esmė*

Kaip nurodyta Baudžiamojo kodekso 41 straipsnyje, bausmė yra valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui¹. Taigi logiškai-sistemiškai laisvės apribojimo bausmė yra apibrėžiama kaip viena iš baudžiamosios teisės nustatytų bausmių, kuri yra skiriama teismo nuosprendžiu asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką. Šia bausme kaltininkui nustatomos tam tikros pareigos ir jo elgesio galimybes varžantys draudimai bei įpareigojimai. Tai bausmė, kuria siekiama kontroliuoti nusikaltusį asmenį, suteikti jam pagalbą². Smulkiau laisvės apribojimo bausmės turinys bus aptariamas vėliau, dabar aptariant bendresnius su šia bausme susijusius klausimus.

Šios bausmės paskirtis, kaip ir visų kitų baudžiamosios teisės numatytų bausmių, yra: 1) asmenų sulaikymas nuo nusikalstamų veikų padarymo (kitai tariant – bendroji prevencija); 2) asmens, padariusio nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, nubaudimas; 3) nuteistajam asmeniui galimybės atėmimas ar apribojimas daryti naujas nusikalstamas veikas; 4) bausmę atlikusio asmens paveikimas taip, kad jis laikytųsi įstatymų, daugiau nebenusikalstų (individualioji prevencija, arba kitų autorių dar vadinama specialiąja prevencija) bei 5) teisingumo principo įgyvendinimas. Šiek tiek plačiau aptariant visų, taigi ir laisvės apribojimo, bausmių paskirtį, pasakytina, kaip rašoma Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentare³, kad bendroji prevencija pasireiškia baudžiamojo įstatymo, nustatančio nusikaltimą ir bausmę, priėmimu ir paskelbimu, bausmės skyrimu ir atlikimu. Bendroji prevencija nėra susijusi su konkrečiu asmeniu, padariusiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą. Tai yra kitų asmenų įspėjimas, informavimas, net bauginimas, kad jie nepadarytų nusikalstamos veikos. Nubaudimas kaip tikslas turi būti aiškinamas kaip priemonė kitiems įvardintiems tikslams pasiekti. Trečiojo tikslo, tai yra galimybės padaryti naują nusikalstamą veiką atėmimas ar apribojimas, reiškia tokių fizinių sąlygų sudarymą (ar bent jau to siekimą), kurios nebeleistų daryti naujų nusikalstamų veikų. Deja, tai pasireiškia plačiu laisvės atėmimo bausmės taikymu manant, kad tai yra vienintelė priemonė užkirsti kelią naujų nusikalstamų veikų darymui, nors neretai užtektų taikyti laisvės apribojimą su

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000. Nr. 89 – 2741.

² Drakšienė A. Laisvės apribojimo bausmės taikymas nepilnamečiams. Teisė 2006. Nr. 61, 42 psl.

³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. 262 – 267 psl.

atitinkamais draudimais ir (ar) įpareigojimais ar paskirti kitas alternatyvas. Individualioji (specialioji) prevencija įgyvendinama ribojant konkrečias asmens teises ar laisves, nustatant specialias pareigas, kurios turėtų atimti galimybę daryti naujus nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus, tuo pačiu taikant individualizuotas resocializacijos priemones. Toks tikslas vertinamas kaip pažangus, nes įpareigoja taikyti nuteistajam pozityvias poveikio priemones. Šioje vietoje verta pažymėti, kad kitose šalyse, pavyzdžiui, Italijoje, individualioji (specialioji) prevencija numatyta net aukščiausiam šalies įstatyme – Konstitucijoje. Italijos Respublikos Konstitucijos⁴ 27 straipsnio 3 dalyje tiesiogiai numatyta, kad bausmė turi būti skirta nusikaltusio asmens perauklėjimui. Taigi perauklėjimas, nors ir nėra vienintelis bausmės tikslas, tačiau yra galutinis, ypač atsiskleidžiantis bausmės vykdymo stadijoje (perauklėjimo sąvoka tiek Italijos Respublikos Konstitucijoje, tiek Konstitucinio Teismo praktikoje vartojama kaip sinonimas resocializacijos sąvokai, manytina, kad „auklėjimo“ terminas vartojamas todėl, kad minėtoji Konstitucija buvo priimta dar 1947 m.). Pažymėtina, kad pagal Bausmių vykdymo kodekso 1 straipsnio 2 dalį, Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo įstatymų paskirtis yra nustatyti tokią bausmės vykdymo tvarką, kad atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis⁵. Taip įstatymų leidėjas kelia sau ir kitiems bausmių vykdymo teisės aktus priimantiems subjektams tikslą, kad teisinis bausmių vykdymo reglamentavimas leistų ne tik išsaugoti nuteistųjų gyvybę, sveikatą bei savigarbą, bet ir formuotų nuteistųjų kaip visuomenės narių atsakomybės už savo elgesį jausmą, tokį požiūrį į gyvenimą ir įgūdžius, kurie padėtų jiems tapti įstatymus, žmogiškąsias vertybes ir visuomenės saugumą gerbiančiais žmonėmis⁶. Taigi, jei Lietuvos baudžiamosios teisės apibrėžta bausmės paskirtis, lyginant, pavyzdžiui, su jau minėta Italija, yra skirtinga, tai bausmės vykdymo stadijoje numatyta paskirtis abejose šalyse sutampa.

Baudžiamojo kodekso⁷ 42 straipsnyje išdėstyta bausmių sistema – nuoseklus ir išsamus sąrašas bausmių, kurios gali būti skiriamos už nusikalstamų veikų padarymą. Lietuvoje taikomos šios bausmės: viešųjų teisių atėmimas, teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas, viešieji darbai, bauda, laisvės apribojimas, areštas ir tik už nusikaltimus galimi skirti terminuotas laisvės atėmimas ir laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Kaip matyti iš vietos sistemoje, laisvės apribojimo bausmė (kartu su šia bausme atsirado ir dar dvi naujos bausmės – viešieji darbai ir areštas) yra

⁴ La Costituzione della Repubblica Italiana. http://www.governo.it/Governo/Costituzione/1_titolo1.html

⁵ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. Valstybės žinios, 2002. Nr. 73 – 3084.

⁶ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras. I – V dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. 25 psl.

⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000. Nr. 89 – 2741.

vidutinio griežtumo. Galima teigti, kad jos atsiradimas bausmių sąrašė yra labai pažangus, nes padeda užpildyti iki naujojo Baudžiamojo kodekso priėmimo buvusią tuštumą tarp mažiau griežtų ir stipriai asmens teises ir laisves suvaržančių bausmių⁸. Kaip minima Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentare, tai ekonomiškai ir pakankamai efektyvi poveikio priemonė baudžiamuosius nusižengimus ir nesunkius bei apysunkius nusikaltimus padariusiems asmenims⁹. Kaip teigia T. Mackevičius savo disertacijoje¹⁰, nuo kitų kriminalinių bausmių, ribojančių nuteistųjų laisvę, laisvės apribojimas išsiskiria tuo, kad jo taikymo metu netaikoma nuteistojo fizinė izoliacija nuo visuomenės. Kai kurie autoriai teigia (T. Mackevičius nurodo L. Blaževičių, J. Dermontą ir kitus), kad laisvės apribojimas pagal savo prigimtį, ypač pagal vykdymo tvarką ir sąlygas, panašus į lygtinio nuteisimo laisvės atėmimu privalomai įdarbinant institutą, kuris buvo įtvirtintas ankstesniame baudžiamajame įstatyme iki 1994 metų. Tačiau T. Mackevičius teigia, kad su tokia nuomone sutikti negalima, nes to meto baudžiamasis įstatymas numatė lygtinį nuteisimą laisvės atėmimu, privalomai įjungiant nuteistąjį į darbą, o šio instituto realizavimo metu nuteistieji privalėjo gyventi specializuotose įstaigose ir dirbti paskirtus darbus, be to, dominavo nuteistųjų elgesio kontrolė, nors ir buvo vykdomas auklėjamasis darbas su nuteistaisiais asmenimis. Pritartina tokiai T. Mackevičiaus nuomonei ir jo pateiktiems argumentams. Laisvės apribojimo bausmės naujumą lyginant su iki naujojo Baudžiamojo kodekso egzistavusiomis bausmėmis patvirtina ir A. Drakšienė, kuri teigia, jog šios bausmės turinys visiškai skiriasi nuo sovietinio laikotarpio baudžiamuosiuose įstatymuose buvusių laisvės ribojimo bausmių kaip ištrėmimas (nuteistojo pašalinimas iš jo gyvenamosios vietos ir uždraudimas jam gyventi tam tikrose vietovėse) ar nutrėmimas

⁸ Bausmių atlikimo sistemų per visą istoriją buvo pakankamai įvairių. Kaip aptariama vadovėlyje „Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis“, Pensilvanijos, Oberno, progresyvioji reformatorių ir Borstali kalnimo sistemos, skirtos laisvės atėmimo bausmei vykdyti, vėliau buvo pritaikytos ir kitų bausmių vykdymui. Kalinimas penitenciarijoje rėmėsi filosofine nuostata, kad kiekvieno žmogaus siela iš prigimties gera, ir tik gyvenimo bei nedorų žmonių įtaka varžo šią prigimtą gerumą, todėl kalinius būtina laikyti vienutėse, izoliuotus ne tik nuo išorinio pasaulio, bet ir vienus nuo kitų. Vienas iš kalinimą grindžiamų principų – kalinimas vienutėje apsaugo nuteistąjį nuo žalingo kalėjimo poveikio. Pensilvanijos kalnimo sistema buvo neefektyvi, nes labai greitai pasireiškė jos neigiami padariniai – kaliniai, atlikę bausmę, nebesugebėdavo prisitaikyti visuomeniniame gyvenime. (Švedas G. Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis. Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2003. 14-15 psl.) Taigi, kaip aiškiai parodo ir istoriniai pavyzdžiai, ką jau kalbėti apie kriminologinius tyrimus, asmens atskyrimas nuo visuomenės kaip bausmė padaro jam didelę žalą, o taip pat ir visuomenei, nes ji praranda savo narį ir vietoj jo gauna nebesugebantį normaliai gyventi asmenį. Laisvės apribojimo bausmė labai teigiama šiuo požiūriu – asmuo nelieka nenubaustas, bet tuo pačiu nėra priverstas nutraukti, galbūt bet negrįžtamai, ryšius su savo aplinka, šeima, draugais.

⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, 288 psl.

¹⁰ Mackevičius T. Alternatyvos laisvės atėmimo bausmei ir jų realizacija. Daktaro disertacija. Mykolo Romerio universiteto biblioteka, 2006. 70 psl.

(nuteistojo pašalinimas iš jo gyvenamosios vietos ir privalomas jo apgyvendinimas tam tikroje vietovėje)¹¹.

Laisvės apribojimo bausmė įteisinta ne tik Lietuvoje, bet ir Lenkijoje, Kazachstane, Tadžikistane, Azerbaidžane, Gruzijoje, Baltarusijoje ir kai kuriose kitose šalyse¹². Nors visose minėtose valstybėse laisvės apribojimo taikymo metu nuteistiesiems skiriami įpareigojimai, draudimai ir nustatomos pareigos, socialinis darbas su nuteistuoju yra daugiau ar mažiau panašūs, esminis skirtumas šios kriminalinės bausmės taikymo metu yra tas, kad tik Lietuvoje ir Lenkijoje asmuo šią bausmę atlieka visuomenėje, tai yra laisvės apribojimą gali atlikti savo gyvenamojoje vietoje. Tuo tarpu kitose minėtose valstybėse asmenys, nuteisti laisvės apribojimo bausme, ją atlieka specializuotose įstaigose – atviro tipo pataisos įstaigose, pataisymo centre, specializuotose įstaigose be izoliacijos nuo visuomenės ir panašiai.

Lietuvoje laisvės apribojimo bausmė gali būti skiriama tiek pilnamečiams, tiek nepilnamečiams asmenims, kurie padaro nusikalstamą veiką, už kurios įvykdymą Baudžiamojo kodekso nustatytoje sankcijoje numatyta ši bausmė. Dabar laisvės apribojimas numatytas 117 atvejų (skaičiuojant ir tos pačios nusikalstamos veikos paprastą ir kvalifikuotą sudėtį atskirai) už baudžiamuosius nusižengimus ir neatsargius arba tyčinius nusikaltimus, kurie yra labai įvairūs – nuo nusikaltimų Lietuvos valstybės nepriklausomybei, teritorijos vientisumui ir konstitucinei santvarkai iki nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų mirusiojo atminimui. Aptariama bausmė gali būti paskirta ir lygtinai atleidžiant asmenį nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir vietoj neatliktos laisvės atėmimo bausmės dalies paskiriant švelnesnę bausmę. Laisvės apribojimo bausmė gali būti skiriama ir vietoj griežtesnių bausmių, pavyzdžiui, laisvės atėmimo, esant Baudžiamojo kodekso 62 straipsnyje, tai yra švelnesnės, negu įstatymo numatyta, bausmės skyrimas, esančioms sąlygoms¹³; taip pat šios bausmės skyrimas galimas pagal

¹¹ Drakšienė A. Laisvės apribojimo bausmės taikymas nepilnamečiams. Teisė 2006. Nr. 61, 42 psl.

¹² Mackevičius T. Alternatyvos laisvės atėmimo bausmei ir jų realizacija. Daktaro disertacija. Mykolo Romerio universiteto biblioteka, 2006. 70 psl.

¹³ Teismas, atsižvelgęs į visas bylos aplinkybes, už kiekvieną nusikalstamą veiką gali paskirti švelnesnę, negu įstatymo numatyta, bausmę, jeigu nusikalstamą veiką padaręs asmuo pats savo noru atvyko ar pranešė apie padarytą veiką, prisipažino ją padaręs ir nuoširdžiai gailisi, ir (ar) padėjo ikiteisminiam tyrimui bei teismui išsiaiškinti nusikalstamą veiką, ir visiškai ar iš dalies atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą (Baudžiamojo kodekso 62 straipsnio 1 dalis). Taip pat teismas gali paskirti vietoj griežtesnės bausmės laisvės apribojimą, kai yra atsakomybę lengvinančių aplinkybių, bent iš dalies atlyginta ar pašalinta turtinė žala, jeigu ji buvo padaryta, ir: 1) kaltininkas išlaiko asmenis, kurie serga sunkia liga ar yra neįgalūs ir nėra kam juos prižiūrėti, arba 2) kaltininkas išlaiko mažamečius vaikus, kurių dėl paskirtos įstatyme numatytos bausmės nebūtų kam prižiūrėti, arba 3) kaltininko kaip bendrininko vaidmuo darant nusikalstamą veiką buvo antraeilis, arba 4) veika nutrūko rengiantis padaryti nusikaltimą ar pasikėsinant daryti nusikalstamą veiką, arba 5) veika padaryta peržiangiant būtinosios ginties ribas, arba 6) veika padaryta pažeidus nusikalstamą veiką padariusio asmens sulaikymo, būtinojo reikalingumo, profesinės pareigos arba teisėsaugos institucijų užduoties vykdymo, gamybinės ar ūkinės rizikos, mokslinio eksperimento sąlygas (2 dalis). Taip pat yra galimybė paskirti švelnesnę, negu įstatymu nustatytą, bausmę už dalyvavimą nužudant,

Baudžiamojo kodekso 54 straipsnio 3 dalį, tai yra tuo atveju, kai straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui, nes tuomet teismas motyvuotai, vadovaudamasis bausmės paskirtimi, gali skirti švelnesnę bausmę. Pažymėtina, kad nuo savo atsiradimo Baudžiamajame kodekse, laisvės apribojimo bausmė yra taikoma vis dažniau. Jei 2003 m. laisvės apribojimo bausmė pirmos instancijos teismų buvo taikyta 490 nuteistųjų iš 17555 (2,8 procento), tai šis skaičius kasmet vis didėja: 2004 m. – 962 nuteistiesiems iš 17882 (5,4 procento), 2005 m. – 1558 nuteistiesiems iš 16007 (9,7 procento), 2006 m. — 1752 nuteistiesiems iš 14717 (11,9 procento), 2007 m. – 1788 nuteistiesiems iš 14057 (12,7 procento), 2008 m. pirmąjį pusmetį – 986 nuteistiesiems iš 7484 (13,2 procento). Beje, laisvės apribojimo bausmė daug dažniau taikoma už nusikaltimus, nei už baudžiamuosius nusižengimus: 2003 m.: 384 kartus – už nusikaltimus, 106 – už baudžiamuosius nusižengimus, 2005 m.: 1391 – už nusikaltimus ir 167 – už baudžiamuosius nusižengimus; 2007 m.: 1608 – už nusikaltimus, 180 – už baudžiamuosius nusižengimus¹⁴, ir panašiai. Paaiškinimas yra paprastas – tiesiog Baudžiamajame kodekse nusikaltimų yra įvardinta daugiau, nei baudžiamųjų nusižengimų, ir pastarųjų yra padaroma žymiai mažiau, nei nusikaltimų.

Laisvės apribojimo bausmė gali būti skiriama nuo 3 mėnesių iki 2 metų, jos terminas skaičiuojamas metais ir mėnesiais. Bausmės turinys susideda iš dviejų dalių:

- 1) Baudžiamojo kodekso 48 straipsnio 3 dalyje numatytų pareigų:
 - be teismo ar bausmę vykdančios institucijos žinios nekeisti gyvenamosios vietos;
 - vykdyti teismo nustatytus įpareigojimus ir laikytis teismo nustatytų draudimų;
 - nustatyta tvarka atsiskaityti, kaip vykdo draudimus ir įpareigojimus;
- 2) taip pat iš 5 bei 6 straipsniuose nurodytų draudimų ir įpareigojimų:
 - draudimas lankytis tam tikrose vietose;
 - draudimas bendrauti su tam tikrais asmenimis ar asmenų grupėmis;
 - draudimas turėti, naudoti, įgyti, saugoti pačiam ar perduoti saugoti kitiems asmenims tam tikrus daiktus;

jeigu asmuo prisipažino dėl visų savo padarytų veikų ir aktyviai padėjo atskleisti organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo narių padarytą tyčinį nužudymą, ir: 1) nužudymas padarytas dėl grasinimo ar prievartos, arba 2) kaltininko kaip bendrininko vaidmuo nužudant buvo antraeilis, arba 3) veika nutrūko rengiantis ar kėsinantis nužudyti (4 dalis).

¹⁴ Absoliutūs skaičiai naudojami iš Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro internetinio puslapio. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/stat/atas/td/bbn-ba/bbn-ba.htm> (žiūrėta 2008-12-15)

- įpareigojimas tam tikru laiku būti namuose;
- įpareigojimas atlyginti nusikalstama veika padarytą turtinę žalą ar jos dalį arba tokią žalą pašalinti savo darbu;
- įpareigojimas pradėti dirbti arba užsiregistruoti darbo biržoje, mokytis;
- įpareigojimas gydytis nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos, kai nuteistasis sutinka;
- įpareigojimas neatlygintinai išdirbti iki 200 valandų per teismo nustatytą, bet ne ilgesnį kaip laisvės apribojimo laiką sveikatos priežiūros, globos ir rūpybos įstaigose ar nevalstybinėse organizacijose, kurios rūpinasi neįgaliaisiais, nusenusiais ar kitais pagalbos reikalingais žmonėmis.

Draudimai ir įpareigojimai yra nustatytų pareigų *conditio sine qua non* (būtinoji sąlyga), nes jie nulemia ir pareigų turinį. Be įtvirtintų draudimų ir įpareigojimų netenka prasmės pareiga „vykdyti teismo nustatytus įpareigojimus ir laikytis teismo nustatytų draudimų“ bei „nustatyta tvarka atsiskaityti, kaip vykdo draudimus ir įpareigojimus“¹⁵. T. Mackevičius šias dvi laisvės apribojimo bausmės turinį sudarančias dalis įvardina kaip bendruosius ir specialiuosius apribojimus. Pasak jo, bendrieji yra tie apribojimai, kurie skiriami visiems nuteistiesiems laisvės apribojimo bausme, o specialieji apribojimai yra tie, kurie yra teismo nustatomi kiekvienu individualiu atveju, atsižvelgiant į baudžiamosios bylos aplinkybes, baudžiamojo proceso dalyvių ir paties nuteistojo poreikius¹⁶.

Išvardintos pareigos nuteistajam atsiranda visada. Pareiga be teismo ar bausmę vykdančios institucijos leidimo nekeisti gyvenamosios vietos nereiškia, kad nuteistasis neturi teisės išsikelti gyventi į kitą vietą, o tiesiog turi pranešti minėtoms institucijoms bent prieš septynias dienas apie planuojamą išsikėlimą. Gyvenamoji vieta, pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.16 straipsnį, reiškia vietą, kur asmuo faktiškai dažniausiai gyvena, o jei jis gyvena keliose vietose — vietą, su kuria asmuo yra labiausiai susijęs (kur yra asmens turtas ar didžioji jo dalis, darbo vieta ir panašiai), tai yra pagrindinę gyvenamąją vietą¹⁷.

Kalbant apie draudimus ir įpareigojimus, pažymėtina, kad sprendžiant dėl vieno ar kelių galimų skirti draudimų, būtina atsižvelgti, ar tai yra tikslinga ir galėtų

¹⁵ Drakšienė A. Laisvės apribojimo bausmės taikymas nepilnamečiams. Teisė 2006. Nr. 61, 44 psl.

¹⁶ Mackevičius T. Alternatyvos laisvės atėmimo bausmei ir jų realizacija. Daktaro disertacija. Mykolo Romerio universiteto biblioteka, 2006. 72 psl.

¹⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000. Nr. 74 – 2262.

padėti pašalinti aplinkybes lemiančias (ar padedančias) nusikalstamų veikų darymą, pavyzdžiui, nereiktų riboti asmens laisvės susitikti su kitais asmenimis, kai pastarieji asmenys nėra susiję su padaryta nusikalstama veika, neturi jokios neigiamos įtakos nuteistajam. Kiekvienas teismo nustatytas draudimas ir įpareigojimas turi būti aiškus ir galimas įvykdyti. Tai reiškia, kad teismas turi motyvuoti, paaiškinti, kodėl nuteistajam negalima susitikti būtent su tuo ar kitu asmeniu, lankytis toje ar kitoje vietoje ir panašiai. Pažymėtina, kad kai kalba eina apie draudimą turėti, naudoti, įgyti saugoti pačia ar perduoti kitiems asmenims tam tikrus daiktus, reikia atsižvelgti kokią neigiamą įtaką gali turėti ar turėjo tas daiktas ar daiktai asmeniui, be to, draudimas turi būti tokiems daiktams, kuriuos nuteistasis asmuo turi teisę turėti. Tai reiškia, kad, pavyzdžiui, specialaus leidimo šaunamiesiems ginklams neturinčiam asmeniui negali būti skiriamas draudimas turėti pistoletą ar panašiai. Skiriant įpareigojimą tam tikru laiku būti namuose dažniausiai įpareigojama asmenį būti savo gyvenamojoje vietoje nakties metu (pavyzdžiui, nuo 22 val. iki 6 ar 7 val.). Kalbant apie žalos atlyginimo ar pašalinimo darbu įpareigojimą būtina atkreipti dėmesį, kad atlyginama ar savo darbu pašalinama ne visa padaryta žala, o tik turtinė žala. Be abejo, toks įpareigojimas skiriamas tik tuomet, kai nusikalstamos veikos metu padaryta turtinė žala. Pabrėžtina, kad įpareigojimas gydytis nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos galimas tik kai nuteistasis sutinka gydytis, o įpareigojimas išdirbti įstatymo nustatytoje įstaigoje neatlygintinai iki 200 valandų skiriamas ne ilgesniam nei laisvės apribojimo laikui. Teismas, paskirdamas šį įpareigojimą, nustato tik darbo valandų skaičių, o konkretų darbą parenka bausmę vykdanči institucija, tai yra pataisos inspekcija.

Teismas be nurodytų įpareigojimų ir draudimų gali skirti ir kitus baudžiamajame įstatyme nenumatytus draudimus ar įpareigojimus, jeigu tai galėtų daryti teigiamą įtaką nuteistojo elgesiui, padėtų pašalinti aplinkybes, lėmusias ar padėjusias padaryti nusikalstamą veiką. Taip pat reiktų atsižvelgti į nukentėjusiojo ir teisiamojo teises ir teisėtus interesus bei valstybės interesus. Tokių įstatymo nenumatytų draudimų ar įpareigojimų turėtų paprašyti pats asmuo ar kiti baudžiamojo proceso dalyviai. Įstatymo numatyti įpareigojimai, draudimai ir pareigos nustato teismo kompetencijos ribas, padeda apsaugoti nuo galimų žmogaus teisių pažeidimų, kuriuos galėtų sukelti neadekvačių asmens teisių ir laisvių suvaržymų paskyrimas. Kita vertus, įstatymas numato ir galimybę labiau atsižvelgti į konkrečias aplinkybes, paskirti individualiu atveju tinkamiausią bausmę. Taip pat į resocializacijos procesą gali įsitraukti ne tik teismas, bet ir kiti asmenys ir net pats nuteistasis asmuo. Tai atitinka Jungtinių Tautų Tipinių minimalių priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu, taisyklės (toliau – Tokijo taisyklės). Minėtų

taisyklių 3.6 taisyklė nurodo: „Teisės pažeidėjas turi teisę pateikti prašymą ar skundą teismui ar kitai kompetentingai nepriklausomai institucijai dėl jo (jos) asmeninių teisių įgyvendinant nesusijusią su laisvės atėmimu priemonę.“¹⁸

Teismas gali paskirti tiek įpareigojimų ir draudimų (lygiai taip pat numatytų įstatyme, kaip ir jo nenumatytų), kiek, jo nuomone, reikia, kad būtų įvykdyta bausmės paskirtis, tai reiškia, kad jis negali piktnaudžiauti ir paskirti daugiau suvaržymų, nei reikalinga nuteisto asmens resocializacijai ir kitiems bausmių tikslams pasiekti. Be to, skiriant draudimus ir įpareigojimus, reikia būtinai atsižvelgti ir į tai, ar jie tarpusavyje yra suderinami, ar įmanoma visus juos įvykdyti, ar visi jie tikslingi. Kaip pažymi A. Drakšienė, baudžiamųjų bylų analizė parodė, kad nepilnamečių elgesys po apkaltinamojo nuosprendžio įsiteisėjimo dažnai priklauso ne nuo draudimų ir įpareigojimų skaičiaus, bet nuo gilaus ir tinkamo įvertinimo visų byloje esančių aplinkybių apie jų asmenybę¹⁹. Žinoma, ši išvada tinka ne tik nepilnamečiams, bet ir suaugusiems, nuteistiems laisvės apribojimo bausme. Tikslingumas ir kitos aptartos aplinkybės pabrėžiamos ir Tokijo taisyklėse. Šių tarptautinio akto 12.2 taisyklė teigia, kad sąlygų, kurių privaloma laikytis, turi būti kiek galima mažiau, jos turi būti įgyvendinamos, tikslios ir turėtų mažinti tikimybę, jog teisės pažeidėjas vėl nusikals, bei didinti jo socialinės integracijos galimybes, atsižvelgti į aukos poreikius²⁰.

Pagal Baudžiamojo kodekso 48 straipsnio 9 dalį (taip pat tai numatyta ir Bausmių vykdymo kodekso 48 straipsnio 2 dalyje), kai nuteistasis dėl objektyvių priežasčių negali įvykdyti teismo jam paskirtų įpareigojimų, bausmę vykdančios institucijos teikimu teismas gali atleisti jį nuo laisvės apribojimo bausmės ir vietoj jos paskirti Baudžiamojo kodekso numatytas baudžiamojo poveikio priemones (pagal Baudžiamojo kodekso 67 straipsnį, pilnamečiams asmenims tai gali būti: uždraudimas naudotis specialia teise, turtinės žalos atlyginimas ar pašalinimas, nemokami darbai, įmoka ši nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą, turto konfiskavimas, draudimas prisitarti prie nukentėjusiojo asmens ir dalyvavimas smurtinį elgesį keičiančiose programose, tuo tarpu nepilnamečiams gali būti skiriamas tik turto konfiskavimas). Svarbu pažymėti, kad nepilnamečiams asmenims, pagal Baudžiamojo kodekso 82 straipsnio 1 dalį, atleidus jį nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, skiriamos

¹⁸ Jungtinių Tautų tipinės minimalios priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu, taisyklės (Tokijo taisyklės). Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys: nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija: standartai ir normos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. 269 psl.

¹⁹ Drakšienė A. Laisvės apribojimo bausmės taikymas nepilnamečiams. Teisė 2006. Nr. 61, 50 psl.

²⁰ Jungtinių Tautų tipinės minimalios priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu, taisyklės (Tokijo taisyklės). Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys: nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija: standartai ir normos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. 273 psl.

auklėjamojo, o ne baudžiamojo, poveikio priemonės. Taigi, kaip teisingai pastebi T. Mackevičius ir A. Drakšienė, reiktų pakeisti 48 straipsnio 9 dalį įrašant, kad gali būti skiriamos ne (tik) baudžiamosios poveikio priemonės, kai kalba eina apie suaugusį asmenį, bet ir auklėjamojo poveikio priemonės, kai asmuo yra nepilnametis, nes dabartinė situacija lemia nepilnamečių asmenų diskriminaciją. Objektiviomis laikomos tokios priemonės, kada po nuosprendžio priėmimo nepriklausomai nuo nuteistojo asmens pasikeičia aplinkybės taip, kad jis negali vykdyti nustatytų įpareigojimų arba jų įvykdymas jam tampa labai sudėtingas ilgam laikui. Dėl pasikeitusių aplinkybių pripažinimo objektyviomis priemonėmis, dėl kurių nuteistasis negali įvykdyti nustatytų įpareigojimų, sprendžia teismas.

Paskutinėje Baudžiamojo kodekso 48 straipsnio dalyje įtvirtinta, kad jei asmuo vengia atlikti laisvės apribojimo bausmę, ši bausmė jam keičiama areštu pagal Baudžiamojo kodekso 49 ir 65²¹ straipsniuose numatytas taisykles. Vengimu atlikti laisvės apribojimo bausmę mokslinėje literatūroje laikoma nuteistajam nustatytų draudimų pažeidimas ar nesilaikymas, įpareigojimų nevykdymas, netinkamas draudimų ar įpareigojimų laikymasis ar vykdymas, pareigos atsiskaityti, kaip vykdomi draudimai ar įpareigojimai, nevykdymas ar netinkamas vykdymas, atsiskaitymo nustatyta tvarka pažeidimai ir panašiai. Vengimu nelaikytini atvejai, kai nuteistasis nesilaiko ar pažeidžia draudimus, nevykdo ar netinkamai vykdo įsipareigojimus, pažeidžia atsiskaitymo tvarką ar neatsiskaito dėl objektyvių priežasčių arba kitų svarbių priežasčių, pavyzdžiui, ligos, ligonio slaugymo ir panašiai, taip pat pavieniai smulkūs, formalūs pažeidimai. Ar asmuo vengia atlikti laisvės apribojimo bausmę ir kokią atsakomybės priemonę taikyti, sprendžia teismas pataisos inspekcijos teikimu.²² Pažymėtina, kad pagal Tokijo taisyklių 14.3 taisyklę, jei priemonė, nesusijusi su laisvės atėmimu, pasirodo netinkama, ji neturėtų būti automatiškai pakeista laisvės atėmimu. Deja, mūsų įstatymo leidėjas suformulavo tokią normą, kuri nepalieka kitos išeities, vadinasi, tai prieštarauja minėtam tarptautiniam dokumentui. Beje, 14.4 taisyklė taip pat pabrėžia, kad kai tenka pakeisti ar atšaukti su laisvės atėmimu nesusijusią bausmę, reikia stengtis nustatyti tinkamą alternatyvią priemonę, nesusijusią su laisvės atėmimu. Tokio reguliavimo būtinumas ypač akivaizdus

²¹ 49 straipsnio 2 d.: Arešto terminas skaičiuojamas paromis. 3 d.: Už nusikaltimą nustatoma nuo penkiolikos iki devyniasdešimties parų arešto, už baudžiamąjį nusižengimą – nuo dešimties iki keturiasdešimt penkių parų arešto. 5 d.: Jeigu paskirta iki keturiasdešimt penkių parų arešto, teismas gali nustatyti atlikti jį poilsio dienomis. Jeigu asmuo pažeidžia šią arešto atlikimo tvarką, ją teismas savo sprendimo gali pakeisti įprastine arešto atlikimo tvarka. 6 d.: Areštas neskiriamas nėščioms moterims ir gali būti neskiriamas asmenims, auginantiems vaiką iki trejų metų, atsižvelgiant į vaiko interesus. 65 str. 1d. 2 p. c papunktis: viena arešto para prilyginama dviem laisvės apribojimo dienoms (1: 2).

²² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodeko komentaras. Bendroji dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. 291 – 292 psl.

tuo atveju, kai nuteistasis, kuris turi atlyginti žalą, to nepadaro ir laisvės apribojimo bausmė jam pakeičiama areštu. Tačiau tai nepanaikina jo pareigos atlyginti žalą, vadinasi, taip asmeniui faktiškai yra paskiriamos dvi bausmės už tą patį nusikaltimą.

Taigi laisvės apribojimas Lietuvoje yra iš tiesų nauja vidutinio griežtumo bausmė. Ją sudaro dvi pagrindinės dalys – visiems nuteistiesiems atsirandančios pareigos bei kiekvienu individualiu atveju, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, skiriami draudimai ir (ar) įpareigojimai. Ši bausmė išskirtinė tuo, kad jos turinys gali priklausyti ir nuo baudžiamojo proceso dalyvių, nes Baudžiamajame kodekse yra nustatyta teismo teisė, atsižvelgiant į teisiamo asmens ar kitų proceso dalyvių prašymą, paskirti ir įstatymo nenumatytus draudimus ar įpareigojimus. Laisvės apribojimas suteikia plačias galimybes individualizuoti bausmę, labiau atsižvelgti į nusikalstamos veikos pobūdį, nes teismas nėra ribojamas nei privalomais paskirti draudimais ar įpareigojimais, nei jų skaičiumi. Už vengimą atlikti šią bausmę ji gali būti pakeista areštu, o tai prieštarauja tarptautiniams teisės aktams.

1.2. Laisvės apribojimo bausmė ir probacija

Laisvės apribojimo bausmė turi daug panašumų su probacijos institutu, kuris taip pat yra baudžiamosios atsakomybės realizavimo forma. Probacija, plačiau požiūriu, yra laisvės atėmimo bausmės alternatyva – nuteistasis bausmę atlieka ne izoliuotas nuo savo šeimos ir jį supančios aplinkos, o bendruomenėje²³. Probacijos metu atliekama nuteistojo asmens priežiūra, taikomos socialinės ir pedagoginės priemonės, nustatomi tam tikri įpareigojimai arba teisių suvaržymai. Pavyzdžiui, vienoje valstybėse probaciją vykdo bausmių vykdymo institucijos – teisingumo ministerijos padaliniai – Teismų departamentas (Čekijoje, Estijoje), Kalėjimų ir probacijos tarnyba (Švedijoje), o Škotijoje probaciją vykdo vietos savivaldybių socialinio departamento įstaigų socialiniai darbuotojai. Probacija įvairiomis formomis Europoje, ypač Anglijoje ir Airijoje, bei JAV yra taikoma jau nuo XVIII a.²⁴

Kadangi skirtingose šalyse (ar skirtingų autorių) probacija yra suprantama gana nevienodai, teorijoje išskiriamos tam tikros probacijos formos²⁵. Jos padeda ta pačia sąvoka apjungti tai, kas vienoje ar kitoje šalyje (ar vieno ar kito autoriaus) yra laikoma probacija. Šios formos yra:

²³ Dermontas J. Nuteistųjų alternatyvia laisvės atėmimo bausme rehabilitacija. Acta paedagogica Vilnensia 2005. Nr. 15, 225 – 226 psl.

²⁴ Ten pat, 225 psl.

²⁵ Probacijos modelio sukūrimas Lietuvoje. Vilnius: Teisės institutas, 2002.

1) probacijos formos, kurios nėra baudžiamosios atsakomybės priemonės. Joms priskiriama socialinė pagalba nuteistiesiems asmenims, atliekantiems laisvės atėmimo bausmę, taip pat ir nuteistųjų asmenų, jau atlikusių laisvės atėmimo bausmę, priežiūra po jų paleidimo iš laisvės atėmimo įstaigos;

2) probacijos formos, kurios yra baudžiamosios atsakomybės priemonės, jos dar papildomai skirstomos į: a) „Front door“ priemonės, tokias kaip viešieji darbai, bausmės skyrimo ar vykdymo atidėjimas, mediacija (tarpininkavimas tarp nusikaltėlio ir aukos, juos sutaikant bei sudarant sutartį dėl moralinės ir materialinės žalos atlyginimo), elektroninis monitoringas ir kitos priemonės; b) „Back door“ priemonės – parolį (lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigų pagal garbės žodį).

Taigi šios formos nėra laikomos probacija visose šalyse (ar visų autorių), o tik dalis jų vienur vadinama probacija, kita dalis – kitur.

Pagal Probacijos sistemos Lietuvoje koncepciją,²⁶ probacija yra baudžiamosios atsakomybės realizavimo (bausmės vykdymo atidėjimo, lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų) forma, taikoma nusikaltimą padariusiam asmeniui kaip lygtinio pobūdžio alternatyva paskirtai laisvės atėmimo bausmei ir vykdoma taikant nuteistojo priežiūrą ir teikiant jam socialinę paramą. Taigi, pagal šį apibrėžimą, pagrindiniai probacijos instituto Lietuvoje požymiai yra šie:

1) tai yra baudžiamosios atsakomybės realizavimo forma, vadinasi, į probacijos sąvoką Lietuvoje nėra įtrauktos formos, kurios nėra baudžiamosios atsakomybės priemonės;

2) Lietuvoje yra trijų rūšių probacija – bausmės vykdymo atidėjimas ir lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą, kurių tvarką reglamentuoja Baudžiamasis kodeksas, taip pat lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų, kurio tvarką reglamentuoja Bausmių vykdymo kodeksas;

3) probacija taikoma tik padariusiam nusikaltimą asmeniui;

4) tai yra lygtinio pobūdžio priemonė, o tai reiškia, kad nuteistajam asmeniui pritaikius probacijos institutą, tačiau jam nevykdant keliamų reikalavimų, toks asmuo gali būti gražinamas į laisvės atėmimo vietą pabaigti atlikti jam skirtos laisvės atėmimo bausmės ar, bausmės vykdymo atidėjimo atveju, siunčiamas į pataisos įstaigą atlikti paskirtą laisvės atėmimo bausmę;

²⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos ir probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo. Valstybės žinios, 2007. Nr. 27 – 989.

5) tai yra alternatyva paskirtai laisvės atėmimo bausmei, būtent dėl to probacija netaikoma už baudžiamuosius nusižengimus, o tik už nusikaltimus, nes laisvės atėmimo bausmė nėra taikoma už baudžiamuosius nusižengimus;

6) probacijos metu nuteistajam yra taikoma priežiūra – visuma priemonių, kuriomis siekiama užtikrinti, kad nuteistasis, kuriam paskirta probacija, laikytųsi jam nustatytų probacijos sąlygų (apibrėžimas pateikiamas pagal nagrinėjamą koncepciją);

7) probacijos metu nuteistajam yra teikiama socialinė pagalba – visuma socialinių, ekonominių, teisinių ir organizacinių priemonių, kuriomis siekiama atkurti arba sustiprinti nuteistojo, kuriam paskirta probacija, socialinio bendravimo gebėjimus, jo ir visuomenės santykius (apibrėžimas pateikiamas pagal nagrinėjamą koncepciją).

Pagal šiuos požymius matyti keletas skirtumų tarp laisvės apribojimo bausmės ir probacijos. Kaip minėta, yra trys probacijos rūšys, dvi iš jų taikomos, kai nuteistasis jau įvykdė tam tikrą jam paskirtos laisvės atėmimo bausmės dalį. Bet kuriuo atveju probacija visada yra alternatyva laisvės atėmimo bausmei ir už jos sąlygų nevykdymą gresia realus laisvės atėmimo bausmės atlikimas ar grįžimas į pataisos įstaigą. Laisvės apribojimas yra savarankiška bausmė, o ne alternatyva laisvės atėmimui, ji nėra susijusi su laisvės atėmimo bausme tokiu ryšiu, kaip probacija. Taip pat pagal probacijos apibrėžimą teigiama, kad ji taikoma, kai yra padarytas nusikaltimas, tuo tarpu laisvės apribojimo bausmė taikoma ir už baudžiamųjų nusižengimų įvykdymą, pavyzdžiui, seksualinio priekabiavimo, vaiko nugirdymo, vagystės (nedidelės vertės svetimo turto pagrobimo), trukdymo atlikti religines apeigas ar religines iškilmes atvejais. Pažymėtina, kad iš šios bendrosios taisyklės probacijoje yra išimtis, kada bausmės atidėjimas galimas ir baudžiamojo nusižengimo atveju. Kaip teigiama teismų praktikos taikant bausmių vykdymo atidėjimą apžvalgos (Baudžiamojo kodekso 75 ir 92 straipsniai) 1.3 punkte, tais atvejais, kai nuteistojo veikoje, be Baudžiamojo kodekso 75 straipsnio 1 dalyje ar 92 straipsnio 1 dalyje numatytų nusikaltimų kategorijų, yra ir baudžiamojo nusižengimo sudėtis, o paskirta galutinė subendrinta bausmė – laisvės atėmimas neviršija šių straipsnių pirmosiose dalyse nurodytos laisvės atėmimo bausmės trukmės, bausmės vykdymo atidėjimas (esant ir kitoms įstatyme nustatytoms sąlygoms) yra galimas.²⁷ Kaip minėta aptariant probacijos požymius, tai yra lygtinio pobūdžio priemonė – asmeniui nevykdant jam nustatytų draudimų, įpareigojimų, jis gali būti siunčiamas ar gražintas į pataisos įstaigą, tuo tarpu nevykdant laisvės apribojimo bausmės ji bausmę vykdančios institucijos teikimu teismo gali būti pakeista areštu, bet ne laisvės atėmimu.

²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis Teismų praktika Nr. 28. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008.

Neretai minimas Lietuvos baudžiamosios justicijos trūkumas yra tas, kad labai dažnai yra skiriama laisvės atėmimo bausmė, be to, asmenys nuteisiami šia bausme ilgiems terminams. Tokiu būdu susidaro situacija, kad Lietuvoje kalinių yra neproporcingai daug gyventojų skaičiui. Pavyzdžiui, pagal Probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijoje pateiktą esamos būklės analizę, 2006 metais mūsų šalyje 100 000-čių gyventojų teko 225 kaliniai (skaičiuojant nuteistus ir suimtus asmenis), tuo tarpu senbuvėse Europos Sąjungos valstybėse narėse įkalintų asmenų 100 000-čių gyventojų buvo nuo 75 (Suomijoje) iki 145 (Ispanijoje). Situacija, lyginant Lietuvą su kitomis Europos valstybėmis, nesikeičia ir dabar: 2008 metais Lietuvoje 100 000-čių gyventojų teko 234 kaliniai, tuo tarpu Ispanijoje – 160, Portugalijoje – 102, Suomijoje – 64, Italijoje – 92, Prancūzijoje – 96, Vokietijoje – 89 ir panašiai.²⁸ Taigi Lietuva privalėtų imtis priemonių šiai situacijai pakeisti. Nėra jokių priežasčių, kad objektyviai būtų pateisinamas toks didelis kalinių skaičius (pavyzdžiui, dėl žymiai didesnio nusikalstamumo lygio), o tai, jog asmens kalinimas dėl stigmatizacijos procesų, subkultūros vystymosi, nutraukiamų socialinių ryšių, didelių valstybės išlaidų ir kitų priežasčių yra neigiamas reiškinys, yra visuotinai pripažįstamas faktas. Kaip teigiama aptariamoje koncepcijoje, užsienio valstybių patirtis rodo, kad sumažinti laisvės atėmimo bausme nuteistų asmenų skaičių laisvės atėmimo vietose galima dviem būdais: taikant baudžiamosios atsakomybės realizavimo formas, nesusijusias su laisvės atėmimo bausme, ir taikant kitas priemones, kurios padėtų sutrumpinti laisvės atėmimo bausmės terminą. Kai kuriose valstybėse probacija taikoma kaip bausmių skyrimo alternatyva ar net kaip savarankiška bausmė, o tam tikrais atvejais probacija pripažįstamos netgi ikiteisminio tyrimo ar ikiteisminio sulaikymo alternatyvos (elektroninis monitoringas, mediacija ir kita).

Kaip pavyzdį galima trumpai apžvelgti Italijos bausmių ir kitų baudžiamųjų priemonių sistemą, kurioje matyti gana platus spektras priemonių, galimų vadinti probacija, nors ir Italijoje taip vadinama tik dalis iš šių priemonių²⁹. Visų pirma šioje šalyje skiriamos keturios bausmių kategorijos: pagrindinės bausmės, kalinimo bausmės pakeičiančios bausmės, bausmės, kylančios iš piniginių bausmių pakeitimo kitomis bausmėmis ir papildomos bausmės, kurias galima skirti tik kartu su pagrindinėmis bausmėmis. Greta šių bausmių dar yra ir laisvės atėmimui alternatyvios priemonės. Pagrindinių bausmių sąrašė yra tokios asmens laisvę varžančios, bet jos neatimančios bausmės kaip buvimas namuose (la permanenza domiciliare) ir visuomenei naudingas

²⁸ International Centre for Prison Studies. Prieiga per internetą: www.prisonstudies.org (žiūrėta 2009-02-19)

²⁹ Marinucci G., Dolcini E. Manuale di diritto penale. Parte generale. Milano: Giuffrè Editore, 2004. 369 – 426 psl.

darbas (il lavoro di pubblica utilità), taikomos už vairavimą apsvaigus, šmeižimą, įžeidimą ir panašiai. Kitose bausmių kategorijose sutinkamos tokios laisvės atėmimo bausmės pakeičiančios bausmės ar baudžiamosios priemonės:

1) sąlyginis bausmės vykdymo atidėjimas;

2) įkalinimui alternatyvios priemonės (būtent šios priemonės Italijoje vadinamos probacija):

a) patikėjimas socialinėms tarnyboms išbandymui (l'affidamento in prova al servizio sociale) bendrai arba dar gali būti konkretinama iki patikėjimo socialinėms tarnyboms, dirbančioms su priklausomybę nuo toksinių medžiagų ar alkoholio turinčiais asmenimis, su nuteistaisiais karininkais ar su asmenimis, sergančiais AIDS ar kitomis sunkiomis ligomis, išbandymui;

b) namų areštas (la detenzione domiciliare);

c) pusinė laisvė (la semilibertà);

3) pakeičiančiosios priemonės (le sanzioni sostitutive):

a) laisvės atėmimo bausmės pakeitimas į piniginę bausmę;

b) laisvės atėmimo bausmės pakeitimas į kontroliuojamą laisvę (la libertà controllata);

c) laisvės atėmimo bausmės pakeitimas į pusinį įkalinimą (la semidetenzione);

d) pakeičiamasis darbas (il lavoro sostitutivo);

4) prižiūrima laisvė (la libertà vigilata):

a) sąlyginė laisvė (la libertà condizionale);

b) prižiūrima laisvė (la libertà vigilata);

5) mediacija ir atkuriamasis teisingumas³⁰.

Priemonės, kurios Italijoje yra vadinamos probacija, tai yra patikėjimas socialinėms tarnyboms išbandymui, namų areštas, pusinė laisvė, yra ypatingos tuo, kad jos nėra bausmės, o laisvės atėmimo bausmės vykdymo pakeitimas. Visų pirma, šios priemonės skiriamos ne apkaltinamuoju nuosprendžiu, kaip vyksta skiriant bausmę, o jau po apkaltinamojo nuosprendžio paskelbimo paties nuteistojo iniciatyva, taigi jų taikymas faktiškai gali būti pradėtas jau atlikus dalį laisvės atėmimo bausmės. Antra, įkalinimui alternatyvios priemonės yra skiriamos ne bylą nagrinėjančio teismo, o bausmės vykdymą prižiūrinčio teismo³¹. Patikėjimas socialinėms tarnyboms išbandymui reiškia, kad

³⁰ Prieiga per internetą: http://www.giustizia.it/pcarcere/misure_alternative/misure_alternative.htm (žiūrėta 2009-02-20)

³¹ Italijoje probacijos vykdymą prižiūri ne apkaltinamąjį nuosprendį priėmęs teismas, o Priežiūros teismas (il Tribunale di Sorveglianza).

nuteistajam skiriamas bandomasis laikotarpis, kurio trukmė yra lygi laisvės atėmimo bausmei, kuriai asmuo yra nuteistas (konkrečiai asmeniui paskirta laisvės atėmimo bausmė negali viršyti trejų metų). Visu tuo laiku nuteistasis turi laikytis teismo jam paskirtų įpareigojimų, laikytis tam tikrų draudimų, taip pat jį prižiūri ir jam pagalbą teikia socialinė tarnyba. Jei bandomuoju laikotarpiu neįvyksta nieko, dėl ko išbandymas laikomas neišlaikytu, laisvės atėmimo bausmė laikoma įvykdyta, išnyksta visos teisinės asmens nuteisimo pasekmės. Namų areštas vykdomas nuolatinėje nuteistojo gyvenamojoje vietoje arba viešojoje pagalbos, priežiūros įstaigoje (pavyzdžiui, ligoninėje, nelegaliai imigravusių užsieniečių centre), asmuo turi vykdyti jam paskirtus įpareigojimus, iš kurių pagrindinis yra nenutolti nuo gyvenamosios vietos (ar kitos vietos, kurioje vykdomas namų areštas), taip pat, jei teismas mano esant reikalinga, gali paskirti draudimą bendrauti su asmenimis, kurie kartu negyvena arba jo neprižiūri. Pusinė laisvė yra artimiausia laisvės atėmimui priemonė, nes nuteistasis asmuo turi didžiąją dienos dalį praleisti specialioje šios priemonės vykdymą prižiūrinčioje institucijoje. Tačiau verta pažymėti, kad asmuo iš tokios institucijos vis tiek gali išeiti, jei tai yra reikalinga dėl darbo, mokymosi ar kitos veiklos, naudingos socialinei reintegracijai.

Kaip matyti iš pateikto trumpo galimų alternatyvų laisvės atėmimo bausmei Italijoje apibūdinimo, teorinis probacijos išskyrimas iš kitų baudžiamųjų priemonių spektro yra šiek tiek skirtingas, nei Lietuvoje. Didžiausias skirtumas nuo visų kitų alternatyvų yra tas, kad probacijos institutas yra taikomas ne bylą sprendžiančio ir apkaltinamąjį nuosprendį skelbiančio teismo, bet kitos institucijos – Priežiūros teismo, ir tik tada, kai pats nuteistasis laisvės atėmimo bausme to prašo. Mūsų šalyje į probacijos sąvoką įeina ir laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimo institutas – Italijoje tai nėra vadinama probacija. Galima teigti, kad tiek užsienio šalyse, tiek Lietuvoje vykdymo prasme (išskyrus nevykdymo padarinius) probacija esminių skirtumų nuo kitų alternatyvų laisvės atėmimo bausmei ar su laisvės atėmimu nesusijusių bausmių neturi. T. Mackevičius netgi siūlo laisvės apribojimo bausmę įtraukti į būsimąjį Probacijos įstatymą kaip vieną iš probacijos formų³². Tokiam siūlymui turėtų būti pritariama, nes tai galėtų patobulinti ne tik vykdymą to, kas dabar įvardijama Lietuvoje kaip probacija, bet ir padėtų išspręsti keletą su laisvės apribojimo bausmės vykdymu susijusių problemų, apie kurias plačiau bus kalbama kitoje darbo dalyje. Tačiau laisvės apribojimo bausmės priskyrimas probacijai jokių būdu neturėtų būti suprantamas kaip šios bausmės

³² Mackevičius T. Alternatyvos laisvės atėmimo bausmei ir jų realizacija. Daktaro disertacija. Mykolo Romerio universiteto biblioteka, 2006. 80 psl.

išbraukimas iš bausmių sąrašo. Tiesiog tokiu būdu probacijos sąvoka Lietuvoje šiek tiek pasikeistų prie galimų probacijos rūšių būtų priskiriama ir laisvės apribojimo bausmė.

Daugelyje valstybių (Švedijoje, Danijoje, Vokietijoje) probacija skiriama atsižvelgiant į pagrindus, galinčius lemti pedagoginių ir socialinių priemonių taikymo veiksmingumą³³. Vienas iš labiausiai paplitusių tokių pagrindų – nuteisto asmens priklausomybė nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų. Daugelio valstybių įstatymai reikalauja atsižvelgti ir į tai, ar nuteistas asmuo pasirengęs aktyviai bendradarbiauti su probaciją vykdančiomis institucijomis arba priimti socialinę pagalbą, taip išvengiama priverstinės pagalbos teikimo nuteistajam problemos. Išskiriamos trys probacijos tarnybų veiklos sritys – rašytinių, kartais žodinių ataskaitų teikimas kitoms teisėsaugos institucijoms, sprendimų vykdymas (jos prižiūri paskirtosios bausmės vykdymą, tarnybose dirbantys asmenys susitinka su teisės pažeidėjais ir kontroliuoja jų elgesį, tikrina, ar laikomasi jiems paskirtų apribojimų) bei pagalba ir parama teisės pažeidėjams, pavyzdžiui, informacijos teikimas ir konsultavimas, pagalba sprendžiant turtines ir neturtines problemas, aprūpinimas maistu, gyvenamuoju plotu ar darbu, kontaktų kūrimas, tarpininkavimas, siuntimas į kitas institucijas, teikiančias socialinę paramą nuteistiesiems, vadovavimas, terapijos pokalbių grupių sudarymas ir panašiai. Pažymėtina, kad ši probacijos tarnybų veikla – prioritetinga ir gali būti traktuojama kaip visos probacijos veiklos jungiamasis veiksnys³⁴.

Probacijos teisinis reguliavimas Lietuvoje turi tam tikrų trūkumų, pavyzdžiui, tai, kas turėtų būti reguliuojama įstatymų lygmeniu, kol kas reguliuojama poįstatyminiais aktais. Daug problemų kyla ir vykdymo etape. Esant tokiai situacijai būtina imtis priemonių, kaip viena iš jų yra dar nepriimtas Probacijos įstatymas, kuris turėtų įsigalioti nuo 2010 metų sausio 1 dienos. Verta šiek tiek panagrinėti, kaip Lietuvoje Baudžiamasis kodeksas ir Bausmių vykdymo kodeksas reglamentuoja probaciją dabar, o po to trumpai apžvelgti keletą būsimojo probacijos įstatymo momentų, turint mintyje laisvės apribojimo bausmės specifiką.

Pagal Baudžiamojo kodekso 75 ir 92³⁵ straipsnius, asmeniui, nuteistam laisvės atėmimu už vieną ar kelis nesunkius ar apysunkius tyčinius nusikaltimus ne daugiau kaip trejiems metams (nepilnamečių atveju – už bet kokį tyčinį ar kelis tyčinius nusikaltimus ne daugiau nei ketveriems metams) arba ne daugiau kaip šešeriems metams už dėl neatsargumo padarytus nusikaltimus (nepilnamečių atveju – nepriklausomai nuo

³³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos ir probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2007. Nr. 27 – 989.

³⁴ Ten pat.

³⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000. Nr. 89 – 2741.

to, kuriam laikui jie buvo nuteisti), teismas gali atidėti paskirtos bausmės vykdymą nuo vienerių iki trejų metų. Bausmės vykdymas gali būti atidėtas, jeigu teismas nusprendžia, kad yra pakankamas pagrindas manyti, jog bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo. Atidedant bausmę, nepilnamečiui nuteistajam skiriama viena ar kelios auklėjamojo poveikio priemonės, išskyrus atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą, o pilnamečiui nuteistajam paskiriama baudžiamojo poveikio priemonė ir (arba) vienas ar keli iš įpareigojimų atlyginti arba pašalinti nusikaltimu padarytą turtinę žalą, atsiprašyti nukentėjusio asmens, teikti nukentėjusiam asmeniui pagalbą, kol šis gydomi, pradėti dirbti ar užsiregistruoti darbo biržoje, be teismo sutikimo nekeisti darbo vietos, pradėti mokytis, tęsti mokslą ar įgyti specialybę, gydytis nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos, kai nuteistasis sutinka, be institucijos, prižiūrinčios bausmės vykdymo atidėjimą, sutikimo neišvykti iš gyvenamosios vietos ilgiau kaip septynioms paroms. Pagal Baudžiamojo kodekso³⁶ 77 ir 94 straipsnius, asmenį, atliekantį laisvės atėmimo bausmę, teismas gali lygtinai atleisti nuo bausmės prieš terminą, jeigu šis asmuo atliko tam tikrą dalį paskirtos bausmės laisvės, visiškai atlygino nusikaltimu padarytą turtinę žalą arba iš dalies ją atlygino ar pašalino ir įsipareigojo per neatliktos bausmės laiką visiškai ją atlyginti ar pašalinti bei savo elgesiu ir darbu (nepilnamečių atveju – ir (arba) mokymusi) laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu įrodė, kad jį galima lygtinai atleisti nuo bausmės prieš terminą. Teismas tokiam asmeniui gali paskirti vieną arba kelis iš įpareigojimų, galimų paskirti atidedant bausmės vykdymą. Nepilnamečiams asmenims įpareigojimai ir draudimai ar vienas iš jų skiriami visada, jie šiek tiek skiriasi nuo galimų skirti pilnamečiams: būti namuose nustatytu laiku, mokytis, tęsti mokslą arba dirbti, įgyti tam tikrų žinių ar išmokti draudimus (saugaus eismo, mokinio taisyklės ir pan.), atlikti visą gydymosi nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos kursą tėvų ar globėjų prašymu, jeigu nepilnamečis sutinka, dalyvauti valstybinių ar nevalstybinių įstaigų bei organizacijų rengiamose socialinio ugdymo ar reabilitacijos priemonėse, gali būti draudžiama žaisti azartinius žaidimus, užsiimti tam tikra veikla, vairuoti motorinę transporto priemonę (motociklą, savaeigę mašiną ir pan.), lankytis vietose, kuriose daroma neigiama įtaka nepilnamečio elgesiui, arba bendrauti su žmonėmis, darančiais jam neigiamos įtakos, be šių įpareigojimų ir draudimų vykdymą kontroliuojančių institucijų žinios keisti gyvenamąją vietą. Kai skiriami įpareigojimai arba draudimai, teismas nustato laiką, per kurį nuteistasis privalo įvykdyti paskirtus įpareigojimus ir (ar) laikytis draudimų, šis laikas negali būti ilgesnis už neatliktos bausmės laiką. Akivaizdu, kad šie įpareigojimai yra labai panašūs į laisvės apribojimo

³⁶ Ten pat.

bausmės atveju galimus paskirti įpareigojimus – be teismo ar bausmę vykdančios institucijos žinios nekeisti gyvenamosios vietos, tam tikru laiku būti namuose, atlyginti nusikalstama veika padarytą turtinę žalą ar jos dalį arba tokią žalą pašalinti savo darbu, pradėti dirbti arba užsiregistruoti darbo biržoje, mokytis, gydytis nuo alkoholizmo narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos, kai nuteistasis sutinka.

Trečios probacijos rūšies Lietuvoje reglamentavimas nustatytas Bausmių vykdymo kodekse. Pagal 157 straipsnį³⁷, asmenys gali būti lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų, jei juos įmanoma toliau taisyti prižiūrimus, bet neizoliuotus nuo visuomenės. Nuteistasis turi būti įsipareigojęs doru elgesiu ir stropiu darbu įrodyti, kad pasitaisys. Asmenys iš pataisos įstaigų gali būti paleisti, kai jie jau yra faktiškai atlikę tam tikrą nustatytą laisvės atėmimo bausmės dalį. Per penkiolika dienų nuo paleidimo momento jie privalo įsidarbinti arba užsiregistruoti darbo biržoje ir pranešti apie tai bausmės vykdymo institucijai. Taip pat, asmenį lygtinai paleidžiant iš pataisos įstaigos, jam yra nustatoma vienas ar keli iš draudimų išeiti iš namų tam tikru laiku, jei tai nesusiję su darbu, lankytis tam tikrose vietose, jei tai nesusiję su darbu, išvykti ilgiau kaip septynioms paroms už gyvenamosios vietos rajono ribų be leidimo ir (ar) pareigų registruotis pataisos inspekcijoje nuo vieno iki keturių kartų per mėnesį ar gydytis nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos, jei lygtinai paleidžiamas asmuo sutinka.

Taigi taikant probaciją galimi skirti įpareigojimai, draudimai yra labai panašūs į laisvės apribojimo bausmės taikymo atveju skiriamus įpareigojimus ir draudimus. Šis faktas, tai, kad pagrindinė probaciją vykdanči institucija yra pataisos inspekcija, lygiai kaip ir laisvės apribojimo bausmės atveju, taip pat tai, kad vykdymas reglamentuojamas labai panašiai, rodo, kad probacija ir laisvės apribojimas yra daug panašumų turintys institutai. Žinoma, yra ir skirtumų. Kartu su laisvės apribojimo bausme gali būti skiriamos tik tokios baudžiamojo poveikio priemonės: uždraudimas naudotis specialia teise, turto konfiskavimas, draudimas prisitarti prie nukentėjusio asmens ir dalyvavimas smurtinį elgesį keičiančiose programose, tuo tarpu atidedant bausmės vykdymą galima paskirti visas baudžiamojo poveikio priemones. Taip pat skiriasi terminai: laisvės apribojimo bausmė gali būti paskirta nuo trijų mėnesių iki dvejų metų, o bausmės vykdymas gali būti atidėtas nuo vienerių iki trejų metų, kitais atvejais probacija gali būti taikoma ir dar ilgiau. Tai natūralu, nes, probacija tam tikrais atvejais taikoma ir asmenims, padariusiems sunkius ar labai sunkius nusikaltimus, todėl jiems reikia skirti daugiau laiko, tuo tarpu laisvės apribojimo bausmė yra vidutinio griežtumo ir nėra skiriama už sunkius ir labai sunkius nusikaltimus. Nors ir turintys skirtumų, šie du

³⁷ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. Valstybės žinios, 2002. Nr. 73 – 3084.

institutai turi labai svarbų tikslą, tai yra suderinti visuomenės saugumo užtikrinimą su nusikaltusiųjų resocializacijos interesais.

Probacijos įstatymo projekte³⁸ įtvirtinta, kad probacijos paskirtis yra nustatyti tokią jos vykdymo tvarką ir sąlygas, jog probacijos metu ir po jos atlikimo asmuo savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis. Tai tokia pati formuluotė kaip ir Bausmių vykdymo kodekse įtvirtinta bausmių, vadinasi, ir laisvės apribojimo bausmės, vykdymo paskirtis – kad atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis. Probacijos rūšys naujajame probacijos įstatyme lieka tos pačios. Pakeitimai atsiras vykdymo stadijoje – pagrindinė probaciją vykdanči institucija vadinsis jau nebe pataisos inspekcija, o probacijos tarnyba, šis subjektas, be kita ko, teismo pavedimu rengs ikiteismines socialines išvadas – tai yra dokumentas, kuriame pateikiama kaltinamąjį (įtariamąjį) charakterizuojanti informacija, apibūdinanti bausmės tikslams pasiekti reikšmingus socialinius asmens bruožus ir jo socialinę aplinką. Tai yra nauja funkcija, kurios iki probacijos įstatymo įsigaliojimo pataisos inspekcijos nevykdė, nors tai gali pasitarnauti tinkamos ir labiau individualizuotos bausmės ar kitos baudžiamosios priemonės parinkimą. Probacijos įstatymo 28 straipsnis numato atvejus, kada probacijos tarnyba kreipiasi į teismą su teikimu dėl probacijos sąlygų pakeitimo, sušvelninimo, ar probacijos pasibaigimo. Tai labai palankiai vertintinas reglamentavimas, kada asmeniui tinkamai elgiantis jam privalomi įpareigojimai ar draudimai gali būti pakeisti, sušvelninti, pakeisti užstatu ar net panaikinti, tai yra asmuo būtų atleidžiamas nuo bausmės anksčiau laiko. Tuo tarpu tokio reglamentavimo laisvės apribojimo bausmės ir jos vykdymo sferoje kol kas, deja, nėra.

Taigi laisvės apribojimo bausmė bei probacija, ypač vykdymo stadijoje, yra labai panašūs institutai, jų abiejų esmė yra tai, jog nusikalstamą veiką padaręs asmuo bausmę atlieka neizoliuotas nuo visuomenės, jis lieka savo aplinkoje. Tiek probacijos, tiek laisvės apribojimo atveju siekiama ne tik kontroliuoti asmenį, bet ir suteikti jam socialinę paramą. Tačiau negalima pamiršti esminio šių dviejų institutų skirtumo – probacija visada lieka alternatyva jau paskirtai laisvės atėmimo bausmei, o laisvės apribojimas yra savarankiška bausmė.

³⁸ Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas. Projektas. 2008-03-06. Kalėjimų departamentas.

1.3. Laisvės apribojimo bausmė ir kitos alternatyvios bausmės tarptautiniuose dokumentuose

Būtinybė mažinti su laisvės atėmimo bausmėmis susijusias problemas kaip, pavyzdžiui, kalėjimų perpildymas ir iš to kylantys nuteistųjų asmenų teisių pažeidimai ir kitos pasekmės, stigmatizacijos procesai, sunkumai reintegruoti į visuomenę, yra ne tik Lietuvoje, bet ir visoje tarptautinėje bendruomenėje, tik jos mastai ir problematika skiriasi. Būtent dėl to tarptautiniu lygmeniu yra priimami dokumentai, kurie skatina, rekomenduoja kiek įmanoma labiau mažinti su laisvės atėmimu susijusių bausmių taikymą ir jo vietoje plėsti alternatyvų įkalinimui sistemą. Vidutinio griežtumo bausmės taip pat daro įtaką laisvės atėmimo bausmės taikymo mažinimui, todėl tarptautiniai dokumentai, susiję su alternatyvų įkalinimui sistemos kūrimu ir plėtimu yra reikšmingi ir laisvės apribojimo bausmei. Pagrindinis tarptautinis dokumentas šioje sferoje yra jau minėtos Jungtinių Tautų standartinės minimalios su laisvės atėmimu nesusijusių priemonių taisyklės, dar vadinamos Tokijo taisyklėmis, priimtose 1990 m. Šiose taisyklėse nurodyti pagrindiniai tikslai yra tokie: skatinti priemones, nesusijusias su laisvės atėmimu, taip pat užtikrinant minimalias garantijas asmenims, kuriems taikomos alternatyvios įkalinimui priemonės, įgyvendinti taisykles atsižvelgiant į kiekvienos šalies politinius, socialinius ir kitus ypatumus, siekti užtikrinti pusiausvyrą tarp nuteisto asmens interesų, aukos teisių ir visuomenės saugumo intereso, skatinti visuomenės dalyvavimą teisingumo įgyvendinime (savanoriškos veiklos rėmimas), taip pat ugdyti nuteistojo atsakomybės visuomenei jausmą ir didinti alternatyvių laisvės atėmimui priemonių pasirinkimą bei mažinti įkalinimo bausmių skaičių. Tokijo taisyklėse pateikiamas ir pavyzdinis galimų skirti sankcijų, nesusijusių su laisvės atėmimu, sąrašas:

- 1) žodinės sankcijos, kaip antai pastaba, oficialus papeikimas ir įspėjimas;
- 2) lygtinis atleidimas nuo atsakomybės;
- 3) teisių atėmimo bausmės;
- 4) ekonominės sankcijos ir piniginės bausmės, kaip antai baudos ir baudos, skaičiuojamos dienpinigiais;
- 5) konfiskacija ar nutarimas eksproprijuoti nuosavybę;
- 6) nuosavybės grąžinimas aukai ar kompensacija;
- 7) nuosprendžio vykdymo atidėjimas ar sustabdymas;
- 8) probacija ir teisminė priežiūra;
- 9) nutarimas įpareigoti atlikti visuomeninių darbų;
- 10) nukreipimas į pataisos instituciją, kurioje privaloma kasdien būti;

- 11) namų areštas;
- 12) bet kuri kita priemonė, nesusijusi su laisvės atėmimu;
- 13) bet kuri jau nurodytų priemonių kombinacija.³⁹

Šiose taisyklėse nurodyta, kad, net ir priėmus nuosprendį dėl laisvės atėmimo bausmės skyrimo, kompetentinga valdžios institucija turi turėti galimybes taikyti tokias priemones kaip įvairios parolio, bausmės sutrumpinimo formos, atostogos ir patalpinimas į pataisos institucijas, kurios iš dalies panašios į kalėjimus ir panašiai. Atsižvelgiant į tai, kad alternatyviomis įkalinimui priemonėmis siekiama kuo sėkmingesnės teisės pažeidėjo resocializacijos, taikomi metodai turi būti kuo įvairesni, parenkami atsižvelgiant į nuteistojo biografijos faktus, vertybes, polinkius, asmenybę, teisės pažeidimą nulėmusias aplinkybes, kad asmeniui darytų pakankamą poveikį. Tai galėtų būti individualus darbas, gyvenamosios vietos programos, grupinė terapija ar ypatingas elgesys su atskirų kategorijų nuteistaisiais. Dar labai svarbu pastebėti ir tai, kad asmeniui nesilaikant jam paskirtų alternatyvos laisvės atėmimo bausmei sąlygų, tokia priemonė gali būti panaikinta ar pakeista kita alternatyva įkalinimui, bet automatiškas jos pakeitimas laisvės atėmimu yra negalimas. Visais atvejais vykdymo metu turi būti galimybė alternatyvią laisvės atėmimui priemonę peržiūrėti ir, jei reikia, koreguoti. Taip pat pakankamai daug dėmesio skiriama visuomenės įtraukimui į priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu, vykdymą, personalo, dirbančio su nuteistaisiais, klausimams, moksliniams tyrimams, planavimams, politikos formulavimui ir vertinimams.

Kitas svarbus tarptautinis dokumentas, tik jau regioninio pobūdžio, yra Europos taisyklės dėl visuomeninio pobūdžio sankcijų ir priemonių, patvirtintos Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija 1992 m.⁴⁰ Bendruomenės sankcijos ir priemonės reiškia tokias sankcijas ir priemones, kurias taikant nuteistasis asmuo paliekamas bendruomenėje, tačiau jo laisvė apribojama tam tikromis sąlygomis, apribojimais, kuriuos vykdo specialios institucijos. Į šią sąvoką įeina netgi įkalinimo bausmė, jei ji vykdoma ne įkalinimo įstaigoje. Reikia pažymėti, kad Europos bendruomenės sankcijų ir priemonių taisyklės yra labai panašios į Tokijo taisykles. Kaip pagrindiniai siekiai Europos taisyklių preambulėje yra numatyti: siekis įtvirtinti standartus, kurie leistų teisingą ir efektyvų bendruomenės sankcijų ir priemonių taikymą, išlaikant pusiausvyrą tarp visuomenės saugumo, nuteistojo ir aukos interesų; siekis įtvirtinti pagrindinius kriterijus, kuriais remiantis būtų suderintas bendruomenės sankcijų

³⁹ Jungtinių Tautų tipinės minimalios priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu, taisyklės (Tokijo taisyklės). Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys: nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija: standartai ir normos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. 271 – 272 psl.

⁴⁰ Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R (92) 16 „Dėl Europos bendruomenės sankcijų ir priemonių taisyklių“. Prieiga per internetą: www.kdmc.lt (žiūrėta 2009-02-17)

ir priemonių kūrimas bei nuteistojo asmens teisių apsauga, kad būtų išvengta netinkamo elgesio, kuris, pavyzdžiui, gali būti nukreiptas į konkrečias socialines grupes. Būtina apvarstyti visus bendruomeninių sankcijų ir priemonių socialinius aspektus ir galinčią kilti grėsmę. Taip pat įtvirtintas dar vienas siekis pasiūlyti aiškias darbuotojų ir savanorių, atsakingų už bendruomeninių sankcijų vykdymą, elgesio taisykles, tačiau tai nereiškia, kad vykdymas turėtų tapti formalus, priešingai, reikia visada atkreipti dėmesį į pažeidėjo asmenybę ir jo sugebėjimus. Europos taisyklėse pakartojamos tokios svarbiausios bendruomenės sankcijų ir priemonių taikymo bei vykdymo taisyklės kaip bendruomenės sankcijos ar priemonės skyrimas atsižvelgiant į nuteistojo asmenines savybes, sankcijos ar priemonės vykdymas taip, kad skatintų teisės pažeidėjo atsakomybės visuomenei ir nukentėjusiajam jausmą, prisidėtų prie jo asmeninės ir pilietinės raidos, kam padėti turi ir individualizuoti priežiūros, kontrolės metodai, negalimumas automatiškai bendruomenės sankciją ar priemonę pakeisti laisvės atėmimu už sąlygų nesilaikymą ir taip toliau. Taip pat šiame tarptautiniame dokumente kalbama apie pagarbą pagrindinėms žmogaus teisėms bendruomenės išitraukimą ir dalyvavimą, to skatinimą, žmogiškuosius ir finansinius resursus, bendruomenės sankcijų ir priemonių tyrimus ir vertinimą.

Dar vienas regioninis tarptautinis dokumentas, susijęs su alternatyvių laisvės atėmimo bausmėms priemonių skatinimu yra Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. priimta rekomendacija „Dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos padidėjimo“.⁴¹ Šioje rekomendacijoje atkreipiamas dėmesys, kad būtina spręsti kalėjimų populiacijos augimo ir kalėjimų perpildymo problemas laisvės atėmimo bausmę taikant iš tiesų tik kraštutiniais atvejais (*ultima ratio* principas). Kalėjimų talpumo išplėtimas neturi tapti pagrindiniu ir ilgalaikiu problemų sprendimo būdu. Ši rekomendacija skatina prokurorus ir teismus kuo dažniau skirti alternatyvias laisvės atėmimo bausmėms priemones, domėtis ir pasitikėti jomis. Taip pat ir teisinio reglamentavimo lygmeniu turi būti kuo labiau susiaurintas laisvės atėmimo bausmių taikymas bei plečiamas alternatyvų joms ratas, pradėdamas jau nuo alternatyvių kardomajam kalinimui priemonių, tai yra, dar ikiteisminėje stadijoje. Rekomendacijoje pateikiamas galimų alternatyvų laisvės atėmimo bausmei pavyzdinis sąrašas, kuriame minima probacija, intensyvios priežiūros taikymas, laiko apribojimai išvykti iš namų, elektroninis monitoringas, įpareigojimas asmeniui priverstinai gydytis ir panašiai.

Be šių aptartų tarptautinių dokumentų dar galima paminėti ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2000 m. priimtą rekomendaciją „Dėl Europos visuomeninių

⁴¹ Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R (99) 22 „Dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos padidėjimo“. Prieiga per internetą: www.kdmc.lt (žiūrėta 2009-02-17)

sankcijų ir priemonių taisyklių taikymo tobulinimo“.⁴² Šia rekomendacija pataisomos ir papildomos Europos bendruomenės sankcijų ir priemonių taisyklės pridėdant pagrindinius principus, kuriais siekiama platesnio ir efektyvesnio visuomeninių sankcijų ir priemonių panaudojimo įstatymų leidybos, pagrindinių efektyvaus visuomeninių sankcijų ir priemonių vykdymo reikalavimų, pasitikėjimo visuomeninėmis sankcijomis ir priemonėmis didinimo, efektyvaus programų ir intervencijų sudarymo bei visuomeninių sankcijų ir priemonių tyrimų srityse. Pateikiamas pavyzdinis visuomeninių sankcijų ir priemonių sąrašas iš esmės yra toks pat, kaip ir kituose minėtuose tarptautiniuose dokumentuose.

Taigi suprantant kalinimo žalą visais šiais tarptautiniais teisės aktais skatinamas kuo platesnės alternatyvų laisvės atėmimui sistemos sukūrimas (Lietuvoje tai įgyvendinta be kita ko ir į bausmių sistemą įvedant vidutinio griežtumo bausmę – laisvės apribojimą). Nors pateikiami pavyzdiniai alternatyvių laisvės atėmimui priemonių sąrašai yra panašūs, tačiau jie iš tiesų yra pakankamai platūs, be to, nėra baigtiniai. Tarptautiniuose aktuose nepaliekama nuošalyje ir tokie svarbūs klausimai, kaip tinkamas darbuotojų pasirengimas, nuteistųjų teisių apsauga, visuomenės įtraukimas į alternatyvų laisvės atėmimui vykdymą ir panašiai.

1.4. Laisvės apribojimo bausmė užsienio šalyse

Norint geriau suprasti laisvės apribojimo bausmę, jos svarbą, verta ne tik apžvelgti tarptautinius dokumentus, kurie rekomenduoja su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes, bet ir susipažinti su keletu iš užsienio šalių, kuriose yra laisvės apribojimo bausmė ar jos variacijos. Panašiausiai į reglamentavimą Lietuvoje laisvės apribojimo bausmė yra taikoma ir vykdoma Lenkijos Respublikoje. Lenkijoje laisvės apribojimo bausmė buvo įtvirtinta jau 1969 m. Baudžiamajame kodekse, 1997 m. šis kodeksas buvo pakeistas, tačiau laisvės apribojimas Lenkijos bausmių sistemoje išliko, tik šiek tiek pasikeitė jo reglamentavimas, pavyzdžiui, taikymo laikas sutrumpėjo: jei iki 1997 m. laisvės apribojimas buvo skiriamas nuo 3 mėnesių iki 2 metų, tai nuo naujojo Lenkijos Respublikos baudžiamojo kodekso įsigaliojimo šios bausmės skyrimo terminai yra nuo 1 iki 12 mėnesių (maksimalus bausmės terminas sutrumpėjo nuo 2 m. iki 1 m.)⁴³. Laisvės apribojimo bausmė skiriama mėnesiais. 2007 m. parengtas Lenkijos Respublikos baudžiamojo kodekso pakeitimo projektas numato maksimalaus termino gražinimą kaip

⁴² Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec 2000 (22) „Dėl Europos visuomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių taikymo tobulinimo“. Prieiga per internetą: www.kdmc.lt (žiūrėta 2009-02-17)

⁴³ Indeck K. System of penalties in the penal code of 1997, and in the draft of the amendments to the penal code of 24th April 2007. Teisė, 2008. Nr. 68. 26 – 29 psl.

1969 m. kodekse, tai yra iki 2 m. Laisvės apribojimo bausmės turinį Lenkijoje sudaro tokie galimi paskirti draudimai – įpareigojimai:

- 1) nuteistasis negali pakeisti savo nuolatinės gyvenamosios vietos be teismo leidimo;
- 2) privalo atlikti teismo nurodytą darbą;
- 3) nuteistajam atimama teisė vykdyti funkcijas socialinėse (visuomeninėse) organizacijose;
- 4) jis privalo atsiskaityti už draudimų ir įpareigojimų vykdymą.

Pareiga dirbti teismo nurodytą darbą reiškia dirbti neatlygintinai, prižiūrimą darbą visuomeniniais tikslais nuo 20 iki 40 valandų per mėnesį tam tikroje įstaigoje, teikiančioje sveikatos apsaugos paslaugas ar socialinę pagalbą, institucijoje ar įstaigoje, užsiimančioje labdara ar dirbančioje vietinės bendruomenės tikslais. Susitarus su nuteistuoju, turinčiu darbą, vietoj darbo minėtose įstaigose teismas gali paskirti jam kaip bausmės atlikimą nuo 10 iki 25 procentų atlyginimo sumažinimą valstybės biudžeto naudai ar atitinkamos įstaigos, tai yra sveikatos priežiūros, socialinės pagalbos įstaigos ar užsiimančios labdara ar dirbančios vietinės bendruomenės tikslais įstaigos ar institucijos naudai. Po to, kai išklausomas nuteistojo pareiškimas, teismas paskiria tikslią vietą, laiką, rūšį ir būdą paskirto darbo atlikimui. 2007 m. projekte panaikintas reikalavimas dėl nuteistojo sutikimo dėl paskirtojo darbo atlikimo vietos, laiko, rūšies ir būdo. Kaip jau minėta, pakeitimo projekte numatytas bausmės maksimalus terminas yra 2 metai, nes, projekto autorių nuomone, tai leistų plačiau taikyti laisvės apribojimo bausmę kai ji galėtų būti pripažinta adekvačia konkrečiu atveju, taip galėtų būti labiau individualizuotas teismo skiriamo konkretaus termino nustatymas. Tai turėtų sudaryti sąlygas laisvės apribojimo bausmę skirti ir vietoj trumpalaikio laisvės atėmimo. Žinoma, tokiu atveju reikėtų taisyti ir šios bausmės skaičiavimą jį pakeičiant į metus ir mėnesius (skaičiuojama būtų nebe tik mėnesiais). Trumpai apibūdinant kitas laisvės apribojimo bausmės sąlygas reiktų pažymėti, kad teismas gali nuteistajam paskirti specialaus inspektoriaus priežiūrą arba pasitikėjimo verto asmens (laiduotojo), asociacijos, institucijos ar socialinės organizacijos, kurių veikla yra rūpintis nuteistųjų ugdymu ir prevencija tolimesniems nusižengimams, priežiūrą⁴⁴. Tai labai pažangi norma, kurios trūksta Lietuvoje, nes leidžia bausmės vykdyme dalyvauti laiduotojams, tai yra nepalieka nuošalyje visuomenės. Taip pat teismas gali paskirti tam tikrus įpareigojimus, kurie nurodyti jau ne kaip laisvės apribojimo bausmės turinys, bet tam tikri įpareigojimai, skirtini tuomet, kai yra atidedamas bausmės vykdymas, pavyzdžiui, atsiprašyti nukentėjusiojo. Tai vertinama

⁴⁴ Ten pat.

kaip labai reikšminga sąlyga tuo požiūriu, kad laisvės apribojimo bausmei tam tikru mastu suteikia išbandomąjį pobūdį. Kartais paskirtasis inspektorius, prižiūrėdamas laisvės apribojimo bausmės vykdymą, pateikia išvadas. Skirtingai nei Lietuvoje, Lenkijoje laisvės apribojimo bausmės vykdymą galima atidėti, tačiau Lenkijos Respublikos baudžiamojo kodekso pakeitimo projekte šios bausmės vykdymo atidėjimas jau nebenumatomas.

Panašių į laisvės apribojimą bausmių yra ir Italijos Respublikoje. Jau minėta, kad šioje šalyje yra pakankamai įvairių bausmių ir priemonių, alternatyvių laisvės atėmimui. Manytina, kad toks pasirinktas kelias yra geresnis, nei Lietuvoje įtvirtinta tik viena laisvės apribojimo bausmė, kuri, kad ir apima įvairius draudimus ir įpareigojimus, tačiau objektyviai negali būti taip plačiai taikoma, kaip daug skirtingų siauresnės apimtys bausmių. Kaip pirmą grupę Italijos alternatyvių laisvės atėmimui bausmių galima išskirti buvimą namuose (*la permanenza domiciliare*) ir visuomenei naudingus darbus. Šios dvi bausmės įvestos į Italijos bausmių sistemą 2000 m. Pagal 274/2000⁴⁵ įstatymo 52 straipsnį, *giudice di pace*, tai yra teisėjas, kurio kompetencijai priskirtos tam tikrų kategorijų bylos (dažniausiai mažesnio pavojingumo nusikalstamos veikos), gali paskirti buvimą namuose arba visuomenei naudingus darbus. Toks bausmių sistemos papildymas buvo padarytas norint išplėsti įkalinimą ir areštą galinčių pakeisti baudžiamųjų priemonių ratą. Buvimas namuose reiškia, kad nuteistasis privalo likti savo nuolatinėje gyvenamojoje vietoje ar kitoje gyvenamojoje vietoje, arba viešojoje pagalbos, priežiūros įstaigoje savaitgalio dienomis. Teisėjas, atsižvelgdamas į šeimos, darbo, mokymosi ar nuteistojo sveikatos ypatumus, gali bausmės vykdymą paskirti kitomis savaitės dienomis arba, prašant pačiam nuteistajam, vykdymą nepertraukiant. Ši bausmė gali būti paskirta nuo šešių iki keturiasdešimt penkių dienų. Be buvimo nustatytoje vietoje teisėjas, jei to reikia, taip pat gali paskirti nuteistajam draudimą lankytis ar artintis prie tam tikrų vietų tomis dienomis, kada asmuo neprivalo būti namuose, tačiau visada atsižvelgiama į šeimos, darbo, mokymosi ar nuteistojo sveikatos ypatumus. Visuomenei naudingų darbų bausmė asmeniui gali būti paskirta tik jei jis pats jos prašo. Nuteistajam nuo dešimt dienų iki šešių mėnesių gali būti paskirti neatlygintino pobūdžio darbai valstybės, regiono, provincijos ar savivaldybės vystymo naudai arba socialinės pagalbos ir savanorių organizacijose. Visuomenei naudingus darbus nuteistasis vykdo toje provincijoje (Lietuvoje tai būtų adekvatu rajonui), kurioje gyvena. Skaičiuojant bausmės vykdymą, viena visuomenei naudingo darbo diena prilyginama dviem nebūtinai viena po kitos

⁴⁵ Decreto Legislativo 28 agosto 2000, n. 274.

Prieiga per internetą: <http://www.altalex.com/index.php?idnot=1080> (žiūrėta 2009-02-22)

einančioms darbo valandoms. Darbai turi būti atliekami ne daugiau, nei šešias valandas per savaitę ir turi būti galimi įvykdyti taip, kad netrukdytų ir nekenktų darbui, mokymuisi, šeimai ir asmens sveikatai. Tik nuteistojo prašymu teisėjas gali paskirti visuomenei naudingų darbų vykdymą daugiau nei šešias valandas per savaitę, tačiau bet koku atveju ne ilgiau, nei aštuonias valandas per dieną. Taigi galima sakyti, kad Lietuvoje esančios laisvės apribojimo bausmės du galimi įpareigojimai Italijoje jau pagrindinių bausmių sistemoje yra įtvirtinti kaip dvi skirtingos bausmės.

Antra grupė bausmių, panašių į laisvės apribojimą, yra bausmės, kuriomis galima pakeisti pinigines bausmes, kurių nuteistasis dėl objektyvių priežasčių negali įvykdyti. Jei anksčiau pinigine bausmė buvo keičiama areštu ar net įkalinimu, tai dabar ši bausmė gali būti pakeičiama į kontroliuojamą laisvę (kaip viena iš alternatyvų ši bausmė yra ir kitoje grupėje bausmių, kuriomis pakeičiamas laisvės atėmimas) arba į pakeičiamąjį darbą⁴⁶. Iš esmės pakeičiamasis darbas yra toks pat, kaip ir jau aptarti visuomenei naudingi darbai, tik skiriasi jo maksimali trukmė, tai yra iki šešiasdešimt dienų, taip pat, siekiant kuo mažesnio neigiamo poveikio nuteistajam ir išlaikant adekvatų santykį su pinigine bausme, pakeičiamasis darbas skiriamas tik vieną valandą per savaitę, jei nuteistasis pats neprašo daugiau. Keičiant pinigine bausmę į pakeičiamąjį darbą laikoma, kad 25 eurai prilygsta vienai pakeičiamojo darbo dienai, tuo tarpu kontroliuojamos laisvės viena diena atitinka 38 eurus.

Kaip trečią grupę galima išskirti kalinimo bausmes pakeičiančias bausmes. Pagal 689/1981⁴⁷ ir 134/2003⁴⁸ įstatymus, kai teisėjas priima sprendimą nuteisti asmenį ne ilgesne nei dvejų metų įkalinimo bausme, jis gali nuspręsti pakeisti ją pusiniu įkalinimu (semidetenzione), kai skiriama ne ilgesnė nei vieneri metai įkalinimo bausmė, ji gali būti pakeista kontroliuojama laisve, o kai skiriama ne ilgesnė nei šeši mėnesiai įkalinimo bausmė, ji gali būti pakeista pinigine bausme. Taigi šios trys bausmės nebūna nurodomos sankcijose. Įdomu pastebėti, kad esant nusikalstamų veikų sutapčiai, šie terminai patrigubėja atitinkamai iki šešerių, trejų metų ir metų su puse, svarbu, kad už sunkiausią iš nusikaltimų paskirta įkalinimo bausmė neviršytų atitinkamai dvejų, vienerių ar pusės metų. Teisės moksle pastebima, kad tokiu plačiu alternatyvių laisvės atėmimui bausmių įvedimu 1981 m. norėta išs্পesti nepasitikėjimo piniginių bausmėmis problemą (teismai jas taikė nepakankamai dažnai). Taip pat tokiam įstatymų leidėjo pasirinkimui

⁴⁶ Marinucci G., Dolcini E. Manuale di diritto penale. Parte generale. Milano: Giuffrè Editore, 2004. 383 – 386 psl.

⁴⁷ Legge 24 novembre 1981, n. 689. Prieiga per internetą <http://www.altalex.com/index.php?idnot=34593> (žiūrėta 2009-02-22)

⁴⁸ Legge 12 giugno 2003, n. 134. Prieiga per internetą: <http://www.altalex.com/index.php?idstr=12&idnot=6212> (žiūrėta 2009-02-22)

turėjo įtakos problemos vykdant pinigines bausmes⁴⁹. Kai teisėjas nusprendžia skirti asmeniui trumpalaikį laisvės atėmimą, matydamas, kad viena iš šių alternatyvių bausmių galima pasiekti pakankamą individualų poveikį nuteistajam, turi teisę tą laisvės atėmimo bausmę pakeisti į, jo manymu, geriausią resocializacinį poveikį turėsiančią alternatyvą, taip išvengiant neigiamo laisvės atėmimo poveikio. Pusinis įkalinimas reiškia, kad nuteistasis asmuo turi bent dešimt valandų per dieną tam tikrose institucijose, kurios yra toje savivaldybėje, kur gyvena nuteistasis arba artimoje jai. Valandos ir institucija, kurioje asmeniui reikės būti, parenkamos atsižvelgiant į jo darbą ar mokymąsi. Ši bausmė taip pat reiškia, kad nuteistajam yra paskiriami tokie draudimai, apribojimai ir įpareigojimai: draudžiama turėti bet kokį šaunamąjį ginklą, net jei prieš tai jis ir turėjo leidimą; sustabdomas vairuotojo pažymėjimo galiojimas; paimamas pasas, taip pat sustabdomas kitokių dokumentų, su kuriais asmuo galėtų išvykti į kitą šalį, galiojimas; įpareigojama visada turėti ir pristatyti policijai per jos nustatytą terminą dokumentą apie jam paskirtą bausmę. Kontroluojama laisvė reiškia, kad asmeniui draudžiama išvykti už savivaldybės, kurioje gyvena, ribų (tačiau kartais su bausmę vykdančios institucijos leidimu tai galima padaryti darbo, mokslų reikalais, dėl šeimyninių priežasčių ar sveikatos), jis privalo bent kartą per dieną ateiti nustatytu laiku į kriminalinės policijos ar kitokią policijos įstaigą, jam draudžiama turėti bet kokį šaunamąjį ginklą, net jei prieš tai jis ir turėjo leidimą, sustabdomas nuteistojo vairuotojo pažymėjimo galiojimas (tiesa, jei nuteistasis dėl darbo privalo nuolat naudoti vairuotojo pažymėjimą, toks apribojimas gali būti ir netaikomas), paimamas pasas, taip pat sustabdomas kitokių dokumentų, su kuriais nuteistasis galėtų išvykti į kitą šalį, galiojimas ir įpareigojama visada turėti ir pristatyti policijai per jos nustatytą terminą dokumentą apie paskirtą bausmę. Bausmės vykdymą prižiūrintis Priežiūros teismas gali nurodyti, kad socialinių paslaugų centrai imtųsi ir kitų priemonių, reikalingų nuteistojo asmens reintegracijai į visuomenę. Jei nuteistasis asmuo yra priklausomas nuo narkotikų ar kitų toksinių medžiagų bei dalyvauja terapinėje programoje, kuri vykdoma stacionariai ar pusiau stacionariai, tokiu atveju jam gali būti netaikomas įpareigojimas bent kartą per dieną ateiti į kriminalinės policijos ar kitokią policijos įstaigą. Konkretūs vykdymo ypatumai nustatomi arba byla sprendžiančio teismo, arba bausmės vykdymą prižiūrinčio Priežiūros teismo. Vykdyje dalyvauja ne tik Priežiūros teismas, bet ir policijos institucijos, institucija, kurioje nuteistasis atlieka pusinio įkalinimo bausmę ir kitos socialinės institucijos.

⁴⁹ Bresci L. Le sanzioni sostitutive previste dalla Legge 689/1981: profili di politica criminale e prassi applicativa.

Prieiga per internetą: <http://www.altrodiritto.unifi.it/law-ways/bresci/index.htm> (žiūrėta 2009-02-10)

Anglijos ir Velso bausmių sistemoje be probacijos dar yra penkios esminės alternatyvos įkalinimui suaugusiems asmenims ir keturios nepilnamečiams teisės pažeidėjams⁵⁰. Suaugusiems asmenims taikomos tokios alternatyvos: bendruomenės reabilitacijos nutartis (community rehabilitation order), skiriama nuo šešių mėnesių iki trejų metų, jos esmę sudaro probacijos pareigūno priežiūra ir dalyvavimas elgesio keitimo programose; bendruomenės nubaudo nutartis (community punishment order), kurios esmė yra neatlygintinis darbas visuomenės naudai; bendruomenės nubaudo ir bendruomenės reabilitacijos nutarčių kombinacija; elektroninis monitoringas, kuris iš esmės padeda kontroliuoti asmenį, esantį namų arešte; nuo narkotinių medžiagų priklausančių asmenų gydymo ir testavimo nutartis. Taip pat yra ir kitos bausmės, kaip baudos, kompensacijos nutartis, sąlyginis ar absoliutus paleidimas ir panašiai, kurios nebevardinamos alternatyvomis įkalinimui, tačiau išplečia bausmių, nesusijusių su laisvės atėmimu, ratą. Nepilnamečiams Anglijoje taikomos kitokios alternatyvios įkalinimui priemonės: intensyvios stebėjimo ir priežiūros programos; stebėjimo nutartis, kuris labai panašus suaugusiems taikomą bendruomenės reabilitacijos nutartį; kompensacijos bendruomenei nutartis, kuri reiškia įpareigojimą dirbti visuomenei naudingą darbą; elgesio planavimo nutartis, kuri reiškia, kad tris mėnesius nepilnametis nuteistas turi vykdyti tam tikrus įpareigojimus, pavyzdžiui, atlyginti žalą aukai, užsiimti tam tikra grupine veikla. Taip pat, kaip ir suaugusiems, dar egzistuoja ir kitos bausmės, kurios nelaikomos alternatyvomis laisvės atėmimui, pavyzdžiui, papeikimas.

Matyti, kad aptartose užsienio šalyse daug labiau išplėstas su laisvės apribojimu, bet ne atėmimu susijusių bausmių ratas. Kaip minima ir kalbant apie probaciją, Italijoje yra dar ir papildomos bausmės, kurios dažniausiai pasireiškia tam tikros veiklos vykdymo uždraudimu (pavyzdžiui, uždraudimas užsiimti tam tikra profesija ar menu). Taigi šiose užsienio šalyse sudarytos pakankamos sąlygos užtikrinti individualizaciją tokios bausmės, kuri būtų nukreipta į nuteistojo asmens resocializaciją. Akivaizdu, kad toks priemonių rato išplėtimas duoda teigiamų rezultatų, pavyzdžiui, pagal statistinius duomenis, Italijoje laisvės atėmimo bausmę šimtui tūkstančių gyventojų atlieka du kartus mažiau asmenų. Tokiems duomenims turi reikšmės, be kita ko, ir tai, kad, pavyzdžiui, net nusprendus nuteisti asmenį iki dvejų metų laisvės atėmimo bausme, ją dar galima pakeisti į alternatyvią bausmę. Lietuvoje iš vidutinio griežtumo bausmių yra tik laisvės apribojimo bausmė ir areštas, taigi tik viena bausmė, nesusijusi su laisvės atėmimu.

⁵⁰ Alternatives to prison. 5 – 7psl. Prieiga per internetą: http://www.rethinking.org.uk/informed/pdf/alternatives_to_prison.pdf (žiūrėta 2009-02-10)

2. LAISVĖS APRIBOJIMO BAUSMĖS VYKDYMO TVARKA IR SĄLYGOS

2.1. Laisvės apribojimo bausmės vykdymo tvarka

Jei laisvės apribojimo bausmės bendrąsias sąlygas nustato Baudžiamasis kodeksas, tai jos vykdymo bendrąją tvarką bei sąlygas reglamentuoja Bausmių vykdymo kodeksas. Pagal Bausmių vykdymo kodekso⁵¹ 46 straipsnį, teismas, paskyręs laisvės apribojimo bausmę, įsiteisėjusio nuosprendžio nuorašą išsiunčia šią bausmę vykdančiai institucijai, kuri, pagal Bausmių vykdymo kodekso 19 straipsnio 1 dalį, yra pataisos inspekcija. Paminėtina, kad pataisos inspekcijoms kontroliuoti teismo skirtų įpareigojimų ir draudimų vykdymą nepilnamečiams pagal kompetenciją padeda Viešosios policijos specialistai (Nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai)⁵². Nuosprendis, kuriuo paskirtas laisvės apribojimas, pradedamas vykdyti nuo įsiteisėjusio nuosprendžio nuorašo gavimo šią bausmę vykdančioje institucijoje (tai yra pataisos inspekcijoje) dienos. Pataisos inspekcija, kuriai teismas siunčia įsiteisėjusio nuosprendžio nuorašą, parenkama pagal nuteistojo laisvės apribojimo bausmės asmens gyvenamąją vietą. Kaip nurodyta Pataisos inspekcijų darbo tvarkoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. balandžio 17 d. įsakymu, pataisos inspekcija, gavusi nuosprendžio nuorašą ir teisėjo patvarkymą (potvarkį) vykdyti nuosprendį, registruoja jį žurnale ir įrašo nuteistą į įskaitą. Duomenys apie nuteistuosius įrašomi į pataisos inspekcijoje esančius žurnalus. Pagal gautą nuosprendžio nuorašą pradedama asmens byla, įforminamas antraštinis bylos lapas ir bylos apyrašas. Nuteistųjų, įrašytų į pataisos inspekcijos įskaitą, asmens bylose saugomi visi su nuosprendžio vykdymu susiję dokumentai, kurie turi būti tvarkingai susiūti, sunumeruoti ir surašyti asmens bylos apyraše. Pagal Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro ir Kalėjimų departamento duomenis⁵³, pataisos inspekcijų įskaitoje esančių asmenų skaičius turi tendenciją mažėti, pavyzdžiui, 2004 m. gruodžio 31 d. įskaitoje buvo 10946 asmenys, iš jų dėl laisvės apribojimo bausmės – 698; 2005 m. gruodžio 31 d. – 9 339 asmenys, iš jų dėl laisvės apribojimo bausmės – 1050; 2006 m. gruodžio 31 d. iš viso buvo 8533 asmenys, iš jų dėl laisvės apribojimo bausmės – 1256, o

⁵¹ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. Valstybės žinios, 2002. Nr. 73 – 3084.

⁵² Drakšienė A. Laisvės apribojimo bausmės taikymas nepilnamečiams. Teisė, 2006. Nr. 61, 45 psl.

⁵³ Asmenų, esančių regionų pataisos inspekcijų teritorinių padalinių įskaitoje, skaičiaus ataskaita. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/stat/atas/prd/pdi/pdi.htm> (žiūrėta 2008-12-15) ir Darbo su nuteistaisiais, esančiais regionų pataisos inspekcijų teritorinių padalinių įskaitoje, suvestinė. Prieiga per internetą: http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1 (žiūrėta 2009-03-02)

2008 m. gruodžio 31 d. – 7842 asmenys, iš jų dėl laisvės apribojimo bausmės – 1376. Matomas tendencingas dėl laisvės apribojimo bausmės esančių įskaitoje asmenų augimas suprantamas, nes, kaip jau minėta, pastaraisiais metais ši bausmė taikoma dažniau.

Įrašius nuteistą į pataisos inspekcijos įskaitą, apie tai raštu pranešama ne vėliau kaip kitą darbo dieną nuosprendį vykdyti pateikusiai teismui ir prokuratūrai, o ne vėliau kaip per tris darbo dienas – teritoriniam policijos komisariatui. Ne vėliau kaip per penkias darbo dienas nuo nuosprendžio nuorašo gavimo pataisos inspekcijos pareigūnai išsikviečia nuteistą. Nuteistajam pirmą kartą atvykus į pataisos inspekciją, surašoma pažyma, kurioje nurodoma nuteistojo asmens duomenys, išsilavinimas, gyvenamoji, darbo ar mokymosi vieta (jei asmuo nedirba ir nesimoko – kita užsiėmimo forma), šeimyninė padėtis, bendravimo aplinka, pomėgiai, priklausomybės ligos, požiūris į darbą ir mokymąsi bausmės atlikimo metu, socialinės (asmeninės) paramos poreikis ir kiti duomenys. Taip pat pataisos inspekcijoje nuteistasis pasirašytinai supažindinamas su bausmės atlikimo tvarka, paskirtų draudimų ir įpareigojimų vykdymo tvarka ir sąlygomis, atsiskaitymo už draudimų ir įpareigojimų vykdymo tvarka, savo teisėmis ir pareigomis. Raštiškas supažindinimas atitinka ir Tokijo taisyklių 12.3 taisyklę, kurioje nurodyta, kad pradedant taikyti nesusijusią su laisvės atėmimu priemonę, teisės pažeidėjui žodžiu ir raštu išaiškinamos jos taikymo sąlygos, įskaitant jo teises ir pareigas.

Nuteistajam taip pat paaiškinamas bausmės atlikimo turinys, asmuo įspėjamas dėl galimų teisinių pasekmių už vengimą atlikti bausmę ir teismo skirtų įpareigojimų ar pareigų nevykdymą, draudimų nesilaikymą⁵⁴. Asmeniui išaiškinamos galimybės gauti paskatinimo priemones – padėką arba paskirtos nuobaudos panaikinimas prieš terminą. Pagal Bausmių vykdymo kodekso 49 straipsnį, šios paskatinimo priemonės skiriamos laisvės apribojimo bausmę vykdančios institucijos pareigūnų už dorą nuteistojo elgesį ir pavyzdingą draudimų laikymąsi bei įpareigojimų vykdymą. Laisvės apribojimo bausmę vykdančios institucijos pareigūnų įgaliojimus skiriant paskatinimo priemones ir nuobaudas, taip pat paskatinimo priemonių ir nuobaudų skyrimo tvarką nustato Teisingumo ministerija. Pagal Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. balandžio 17 d. įsakymu patvirtintą Pataisos inspekcijų pareigūnų įgaliojimų, skiriant nuteistiesiems, atliekantiems viešųjų darbų ir laisvės apribojimo bausmes, bei lygtinai paleistiesiems iš pataisos įstaigų asmenims paskatinimo priemones ir nuobaudas, bei jų skyrimo tvarką, paskatinimo priemones ir nuobaudas turi teisę skirti regiono pataisos

⁵⁴ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 metų balandžio 17 d. įsakymas Nr. 107 „Dėl pataisos inspekcijų pareigūnų įgaliojimų skiriant nuteistiesiems, atliekantiems viešųjų darbų ir laisvės apribojimo bausmes, bei lygtinai paleistiesiems iš pataisos įstaigų paskatinimo priemones ir nuobaudas, bei jų skyrimo tvarkos, lygtinai paleistų iš laisvės atėmimo vietų itin piktybiškų viešosios tvarkos ir nustatytų pareigų pažeidimų sąrašo ir pataisos inspekcijų darbo tvarkos patvirtinimo“ Valstybės žinios, 2003. Nr. 40 – 1856.

inspekcijos direktorius, jo pavaduotojas ir pareigūnas, kuris pagal pareigybės aprašą vadovauja teritorinei pataisos inspekcijai. Žemesnių pareigų pareigūnai neturi teisės panaikinti paskirtą nuobaudą prieš terminą, jeigu nuobaudą buvo paskyręs aukštesnių pareigų pareigūnas, paskirti šią paskatinimo priemonę galima ne anksčiau kaip po mėnesio nuo nuobaudos paskyrimo. Pažymėtina, kad nuteistajam negalima skirti paskatinimo priemonių, išskyrus paskirtos nuobaudos panaikinimą prieš terminą, jei jis turi galiojančių nuobaudų. Paskatinimo tvarka nuteistajam gali būti panaikinta vienu metu viena galiojanti nuobauda. Nutarimai dėl paskatinimo priemonių ir nuobaudų skyrimo nuteistiesiems registruojami žurnale ir kartu su visa susijusia dokumentine medžiaga saugomi nuteistųjų asmens bylose.

Nuteistasis, kuriam paskirtas laisvės apribojimas, šaukiamas privalo atvykti į pataisos inspekciją, o jei šios pareigos be svarbių priežasčių neįvykdo, jam gali būti taikomos tam tikros nuobaudos, numatytos Bausmių vykdymo kodekso 49 straipsnyje (įspėjimas arba griežtas papeikimas). Svarbiomis priežastimis, dėl kurių nuteistasis neatvyksta į pataisos inspekciją, laikytinos nuteistojo ar jo išlaikytinių, kuriems būtinas slaugymas, liga, komandiruotė, šaukimo negavimas arba pavėluotas gavimas ir panašiai⁵⁵. Pagal Bausmių vykdymo kodekso 49 straipsnį, įspėjimas arba griežtas papeikimas gali būti skiriamas už vengimą atlikti laisvės apribojimo bausmę. Vengimu atlikti laisvės atėmimo bausmę laikytinas nuteistajam nustatytų draudimų pažeidimas ar nesilaikymas, įpareigojimų nevykdymas, netinkamas draudimų ir įpareigojimų laikymasis ar vykdymas, pareigos atsiskaityti, kaip vykdomi draudimai ir įpareigojimai, nevykdymas arba netinkamas vykdymas, arba atsiskaitymo nustatytos tvarkos pažeidimai ir panašiai. Vengimu nelaikytini atvejai, kai nesilaiko draudimų ar pažeidžia juos, nevykdo ar netinkamai vykdo įpareigojimus, pažeidžia atsiskaitymo tvarką ar neatsiskaito dėl objektyvių priežasčių ar kitų svarbių priežasčių, pavyzdžiui, ligos, ligonio slaugymo ir panašiai, taip pat, kai padaryti pavieniai, smulkūs, formalūs pažeidimai⁵⁶. Kaip jau minėta, nuobaudas savo nutarimais gali paskirti regiono pataisos inspekcijos direktorius, jo pavaduotojas ir pareigūnas, kuris pagal pareigybės aprašą vadovauja teritorinei pataisos inspekcijai. Skiriant nuobaudas atsižvelgiama į pažeidimo padarymo aplinkybes, į anksčiau paskirtų nuobaudų kiekį ir pobūdį, taip pat į nuteistųjų rašytinį pasiaiškinimą dėl pažeidimo (jei nuteistasis atsisako pateikti rašytinį pasiaiškinimą, tai įforminama protokolu). Skiriamos nuobaudos turi atitikti pažeidimų sunkumą ir pobūdį, nuteistajam iš anksto pranešama apie pažeidimą, kuriuo jis įtariamas. Jeigu nuteistasis, kurį norima

⁵⁵ Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodeko komentaras. I – V dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.132 psl.

⁵⁶ Ten pat, 139 – 140 psl.

informuoti apie tokį pažeidimą, šaukiamas vengia atvykti į pataisos inspekciją, tai nurodoma pažymoje. Nuobauda gali būti skiriama tik pažeidimą padariusiam nuteistajam. Už vieną ir tą patį pažeidimą galima skirti ne daugiau kaip vieną nuobaudą, už kelis vienu metu padarytus pažeidimus taip pat skiriama tik viena nuobauda. Ji paskiriama ne vėliau kaip per dešimt parų nuo pažeidimo paaiškėjimo dienos, bet ne vėliau kaip per vieną mėnesį nuo pažeidimo padarymo dienos. Su nuobaudos paskyrimu nuteistasis supažindinamas pasirašytinai arba šio nutarimo kopija nuteistajam išsiunčiama registruotu laišku ne vėliau kaip kitą darbo dieną po nuobaudos paskyrimo. Sprendimai dėl nuobaudos skyrimo per penkias dienas nuo paskyrimo (jeigu išsiųsta registruotu laišku – nuo išsiuntimo) gali būti skundžiami aukštesniam pagal pareigas pareigūnui. Aukštesnis pagal pareigas pareigūnas nuobaudą gali sušvelninti arba ją panaikinti, jeigu ją paskyręs pareigūnas viršijo įgaliojimus arba jeigu nuobauda paskirta nepadariusiam pažeidimo nuteistajam⁵⁷. Taip pat sprendimai dėl nuobaudos skyrimo gali būti apskūsti Bausmių vykdymo kodekso 183 straipsnyje nustatyta tvarka⁵⁸.

Praėjus teismo paskirtam laisvės apribojimo bausmės terminui, nuteistasis asmuo, žinoma, yra laikomas atlikęs bausmę, tad yra išbraukiamas iš pataisos inspekcijos įskaitoje esančių asmenų sąrašų. Šį procesą taip pat reglamentuoja Pataisos inspekcijų darbo tvarka. Pagal šią tvarką, nuteistieji laisvės apribojimo bausme iš pataisos inspekcijų įskaitos išbraukiami gali būti tais atvejais, kai:

- 1) pasibaigia teismo nuosprendyje nustatytas bausmės laikas;
- 2) yra pritaikomas amnestijos aktas;
- 3) nuteistajam suteikiama malonė;
- 4) nuteistajam padarius naują nusikalstamą veiką yra gaunamas kitą bausmę numatančio nuosprendžio nuorašas;
- 5) yra priimama teismo nutartis atleisti nuteistąjį nuo bausmės dėl ligos;
- 6) nuteistasis miršta;

⁵⁷ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 metų balandžio 17 d. įsakymas Nr. 107 „Dėl pataisos inspekcijų pareigūnų įgaliojimų skiriant nuteistiesiems, atliekantiems viešųjų darbų ir laisvės apribojimo bausmes, bei lygtinai paleistiesiems iš pataisos įstaigų paskatinimo priemonės ir nuobaudas, bei jų skyrimo tvarkos, lygtinai paleistų iš laisvės atėmimo vietų itin piktybiškų viešosios tvarkos ir nustatytų pareigų pažeidimų sąrašo ir pataisos inspekcijų darbo tvarkos patvirtinimo“ Valstybės žinios, 2003. Nr. 40 – 1856.

⁵⁸ Pagal bausmių vykdymo kodekso 183 straipsnį, pataisos inspekcijų pareigūnų veiksmai ir sprendimai gali būti skundžiami šios institucijos vadovui. Jis skundą privalo išnagrinėti per keturiolika dienų nuo jo gavimo dienos. Pataisos inspekcijos vadovo veiksmai ir sprendimai gali būti skundžiami Kalėjų departamento direktoriui, šis skundą turi išnagrinėti per keturiolika dienų nuo jo gavimo dienos, o jei dėl skundo atliekamas patikrinimas – per keturiolika dienų nuo patikrinimo baigimo dienos. Kalėjų departamento direktoriaus veiksmai ir sprendimai per dvidešimt dienų nuo jų įteikimo gali būti skundžiami apygardos administraciniam teismui. Lietuvos Respublikos įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka pataisos inspekcijų pareigūnų veiksmai ir sprendimai gali būti skundžiami Seimo skiriamiems kontrolieriams arba kitoms valstybės institucijoms.

7) nuteistasis išvyksta (atvyksta) gyventi į kitos pataisos inspekcijos veiklos teritoriją;

8) yra priimama teismo nutartis atleisti nuteistąjį nuo laisvės apribojimo bausmės ir vietoj jos yra paskiriama baudžiamojo poveikio priemonė;

9) priimama teismo nutartis pakeisti bausmę areštu;

10) yra kiti įstatymų numatyti pagrindai.

Išbrauktų iš įskaitos nuteistųjų asmens bylos, kiti dokumentai yra toliau saugomi pataisos inspekcijoje tam tikrą laiką. Pasibaigus šiam Kalėjimų departamento nustatytam terminui, jos yra sunaikinamos. Kadangi Pataisos inspekcijų darbo tvarka yra patvirtinta dar 2003 metais, o po to nėra pakeista, lyginant su kitais teisės aktais yra neatitikimų, pavyzdžiui, kad nuteistasis išbraukiamas iš pataisos inspekcijų įskaitos, kai yra priimama teismo nutartis bausmę pakeisti įmoka į nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondą. Atsižvelgiant į tai, pagrindai, kada nuteistas laisvės apribojimo bausme asmuo išbraukiamas iš pataisos inspekcijų įskaitos, šiame darbe pateikiami su autorės nuomone reikiamais pataisymais.

Kaip pastebi ir T. Mackevičius, laisvės apribojimo bausmės realizacija išimtinai priklauso valstybinei institucijai, tai yra pataisos inspekcijai⁵⁹ (tiesa, kai kurias funkcijas turi ir policija, tačiau tai taip pat yra valstybinė institucija). Tuo tarpu, pavyzdžiui, Lenkijos Respublikos baudžiamajame kodekse nustatyta, kad teismas nuteistojo priežiūrą gali patikėti, kaip jau minėta laisvės apribojimo bausmės sampratą aptariančioje dalyje, ne tik laisvės apribojimo bausmę vykdančiai institucijai, bet ir laiduotojui (juo gali būti teismo pasitikėjimo verti asmenys, pavyzdžiui, nuteistojo tėvai, artimieji giminaičiai ir panašiai) arba kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims. Tokia Lenkijos baudžiamojo įstatymo redakcija, skirtingai nei Lietuvos, atitinka tarptautinių dokumentų reikalavimus, pavyzdžiui, Tokijo taisyklių 17.1 ir 17.2 taisyklės kalba apie tai, jog visuomenės dalyvavimas turėtų būti skatinamas, nes jame glūdi didelės galimybės ir tai yra vienas iš svarbiausių veiksnių, stiprinančių teisės pažeidėjo ryšius su šeima ir visuomene; visuomenės dalyvavimas turėtų būti vertinamas kaip bendruomenės narių galimybė prisidėti prie savo saugumo. Taigi Lietuvoje egzistuojanti laisvės apribojimo bausmės vykdymo tvarka nėra labai pažangi, neatitinka tarptautinių dokumentų įtvirtintų rekomendacijų, į laisvės apribojimo bausmės vykdymą nėra įtraukiami ne tik pavieniai asmenys, bet ir, pavyzdžiui, nevyriausybinių organizacijų, kitos institucijos.

⁵⁹ Mackevičius T. Alternatyvos laisvės atėmimo bausmei ir jų realizacija. Daktaro disertacija. Mykolo Romerio universiteto biblioteka, 2006. 76 psl.

2.2. Laisvės apribojimo bausmės vykdymo sąlygos

Laisvės apribojimo bausmės vykdymo sąlygų bendrasis reglamentavimas yra išdėstytas Bausmių vykdymo kodekso⁶⁰ 47 straipsnyje. Pagal šį straipsnį, nuteistasis privalo bausmės atlikimo metu laikytis nustatytų draudimų, vykdyti paskirtus įpareigojimus ir kartą per tris mėnesius atsiskaityti už paskirtų draudimų ir įpareigojimų vykdymą pataisos inspekcijai. Pataisos inspekcijos pareigūnai privalo lankytis nuteistojo gyvenamojoje vietoje ir tikrinti, kaip nuteistasis laikosi įpareigojimų ir draudimų.

Pagal Pataisos inspekcijų darbo tvarką⁶¹, pataisos inspekcijos pareigūnas kontroliuoja, kaip nuteistasis laikosi draudimų, atsižvelgdamas į informaciją, pateiktą tiek nuteistojo, tiek policijos pareigūnų, seniūnų ar kitų asmenų, taip pat gaudamas dokumentus apie atitinkamų teisės pažeidimų padarymą. Jei teismas paskiria įpareigojimą tam tikru metu būti namuose, pataisos inspekcijos pareigūnas be jau minėtų priemonių vykdymo (atsižvelgti į policijos pateikiamą informaciją ir panašiai), lankosi pas nuteistąjį ne rečiau kaip kartą per mėnesį. Galbūt būtent šio įpareigojimo atveju labiausiai tiktų Lietuvoje pradėti taikyti elektroninį monitoringą, o jei jis pasiteisintų, būtų galima jo taikymą išplėsti ir kitų draudimų ir įpareigojimų vykdymo kontrolei ar net elektroninio monitoringo (stebėjimo) kaip atskiros bausmės įteisinimui.

Šiek tiek plačiau aptariant elektroninio monitoringo taikymo galimybes Lietuvoje, šiame darbe bus pateikta keletas S. Mesonienės straipsnyje „Elektroninis monitoringas bausmių sistemoje: tarptautinis ir nacionalinis kontekstas“⁶² pateiktų minčių su atitinkamais šio darbo autorės komentarais apie Lietuvai galimas pritaikyti priemones. Kaip teigia S. Mesonienė, elektroninis monitoringas pirmiausia susistemintas ir pradėtas taikyti kaip tarpinė bausmė Jungtinėse Amerikos Valstijose. Elektroninis monitoringas tarptautiniu kontekstu neturi vieningos sąvokos, tai rodo jo daugiapusiškumą ir įvairiapusišką doktriną. Tai labai teigiamas bruožas tuo aspektu, kad ir Lietuva gali rasti sau priimtina elektroninio monitoringo sampratą, formą, o ne automatiškai kopijuoti šį institutą nuo kitų valstybių. Prieš pradėdamos taikyti šią priemonę, užsienio valstybės analizavo tokias problemas kaip atitikimas žmogaus teisėms ir laisvėms, socialinis aspektas. Dabar jau visiems aišku, kad elektroninis monitoringas yra viena

⁶⁰ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. Valstybės žinios, 2002. Nr. 73 – 3084.

⁶¹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 metų balandžio 17 d. įsakymas Nr. 107 „Dėl pataisos inspekcijų pareigūnų įgaliojimų skiriančių nuteistiesiems, atliekantiems viešųjų darbų ir laisvės apribojimo bausmės, bei lygtinai paleistiesiems iš pataisos įstaigų paskatinimo priemonės ir nuobaudas, bei jų skyrimo tvarkos, lygtinai paleistų iš laisvės atėmimo vietų itin piktybiškų viešosios tvarkos ir nustatytų pareigų pažeidimų sąrašo ir pataisos inspekcijų darbo tvarkos patvirtinimo“ Valstybės žinios, 2003. Nr. 40 – 1856.

⁶² Mesonienė S. Elektroninis monitoringas bausmių sistemoje: tarptautinis ir nacionalinis kontekstas. Jurisprudencija, 2004. Nr. 52 (44). 47 – 57 psl.

humaniškiausių priemonių (ypač kai jis taikomas kaip alternatyva laisvės atėmimui), o dėl socialinio aspekto reikia pažymėti, kad elektroninis monitoringas gali būti taikomas tik pažinus nuteistojo asmenybę, išanalizavus konkrečios asmenybės galimybę priimti tokią priemonę. Užsienio šalių doktrinoje neabejojama, kad elektroninį stebėjimą vykdančios institucijos turi būti pasirengusios ir teoriškai, ir praktiškai įgyvendinti kontrolės funkciją, nes šios priemonės sėkmė priklauso nuo multikompleksinių įtakos faktorių. Būtent ir dėl šios priežasties Lietuva, manytina, neturėtų skubėti elektroninio monitoringo taikyti labai plačiai, nes, nors pataisos inspekcijos ir vykdo kontrolės funkciją, joms reiktų laiko išmokti su elektroniniu stebėjimu susijusių naujų reikalavimų. Todėl pradėti taikyti elektroninį monitoringą tik vieno įpareigojimo, pavyzdžiui, tam tikru metu būti namie, atveju, atrodytų logiška. Kaip toliau teigiama aptariamame straipsnyje, elektroninis monitoringas, pagal vyraujančią nuomonę, yra atskira kriminalinė bausmė, tačiau yra ir kitų nuomonių, pavyzdžiui, Ann. H. Crowe ir J. Pradel teigia, kad ši priemonė, diferencijuojama pagal naudojimo kryptis, suprantama ir kaip asmenų kontrolės priemonė ikiteisminio tyrimo metu, namų arešto bausmės užtikrinimo priemonė ir panašiai. Tai dar vienas argumentas, kad Lietuva galėtų pritaikyti elektroninį monitoringą dabartinėms savo reikmėms, tai yra galėtų reglamentuoti jį kaip vieno, kelių ar visų laisvės apribojimo bausmės atveju skiriamų įpareigojimų ir draudimų kontrolės priemonę. Pagrindinis šios priemonės tikslas yra garantuoti visuomenės saugumą minimalios intervencijos į asmens laisvę priemonėmis, užtikrinti veiksmingą nuteistųjų kontrolę. Elektroninė priežiūra yra efektyvi dėl to, kad sąlygų nesilaikymas nustatomas ypač paprastai ir greitai, pabrėžtina, kad laiku identifikuoti nustatytų pareigų pažeidimai yra esminis faktorius, leidžiantis vertinti nuteistojo elgesį. Čia svarbu pastebėti, kad elektroninis monitoringas labai padėtų ir Lietuvoje kontroliuoti nubaustusius laisvės apribojimo bausme. Kad ir įpareigojimo tam tikru metu būti namuose atveju – pagal dabartinį reglamentavimą, pataisos inspekcijos pareigūnas apsilanko nuteistojo namuose tik nerečiau kaip kartą per mėnesį. Nors nuteistasis ir nežino, kada konkrečiai jis bus tikrinamas, vis tiek yra pakankamai didelė tikimybė, jog pažeidus šį įpareigojimą tai nebus pastebėta. Elektroninio stebėjimo metu nuteistajam nebus „paskatų“ nusižengti ir viltis likti nepastebėtam. Be to, visose Lietuvos regionų pataisos inspekcijose vienam pareigūnui tenka didelis laisvės apribojimo bausme nuteistų asmenų skaičius: 2008 m. sausio – rugsėjo mėn. duomenimis, Kauno regiono pataisos inspekcijų pareigūnams vidutiniškai teko po 84,1 nuteistojo laisvės apribojimo bausme (Kėdainių rajono teritorinėje pataisos inspekcijoje net 103,3 nuteistojo) Vilniaus regiono pataisos inspekcijose – 73,6 ir panašiai. Bendrai Lietuvoje

šiuo laikotarpiu vienam pataisos inspekcijos pareigūnui teko 74,6 nuteistojo laisvės apribojimo bausmė⁶³. Visa tai rodo, jog tinkamai kontroliuoti nuteistuosius yra sunku.

Kaip elektroninio monitoringo pagrindai užsienio valstybėse išskiriami nuteistojo asmenybė, tai yra jos rizikos lygio įvertinimas, ir padarytos nusikalstamos veikos pavojingumas. Elektroninis stebėjimas dažniausiai skiriamas žemos rizikos asmenims ir nuteistiesiems, kuriems reikia minimalių kontrolės priemonių, kai asmenybės rizikos kriterijus ir kaitos perspektyvos leidžia tikėtis, jog jis galės būti nubaustas ir pasikeis neizoliuotas nuo visuomenės. Kaip matyti, šie pagrindai yra labai panašūs į pagrindus, kada Lietuvoje yra baudžiama laisvės apribojimo bausme. Galima viena iš priežasčių, kodėl elektroninė priežiūra neturėtų būti taikoma Lietuvoje, galėtų būti šios priemonės kaštai. Kaip prieštaravimas šiam teiginiui galėtų būti faktas, kad visose šalyse, kur dabar yra taikoma ši priemonė, tai kainuoja žymiai mažiau nei asmenis laikant laisvės atėmimo. Taikant elektroninį monitoringą kaip laisvės apribojimo bausmės kontrolės formą, tai neturėtų brangiai kainuoti, nes juk ir policijos pareigūno kelionė pas nuteistą turi savo ekonominius kaštus (kadangi pataisos inspekcijos pareigūnų susitikimas vyksta ne tik kontrolės funkcijai vykdyti, kaip pavyzdys paminėtas policijos pareigūnas). Tuo labiau, kad yra keletas elektroninio monitoringo rūšių:

1) aktyvus, kai yra naudojamas specialus prietaisas (pavyzdžiui, apyrankė), kuris nuolat siunčia signalus į centrinį signalų gaviklį, nustatytų taisyklių pažeidimo atveju, įtaisas siunčia signalą į bausmės vykdymo instituciją;

2) pasyvus, tai yra balso kontrolė telefonu (nuteistasis privalo per tam tikrą laiką atsakyti į telefono skambutį);

3) mišrus, kuris apima abi prieš tai aprašytas rūšis.

Taigi Lietuva galėtų pradėti nuo ekonominiu požiūriu jai priimtinesnio, galbūt mažesnių kaštų reikalaujančio varianto ir, jei pasitvirtintų elektroninio monitoringo efektyvumas, plėsti jo taikymą. Be to, užsienio šalyse kartais dalį išlaidų padengia pats nuteistasis.

Kai teismas įpareigoja nuteistą atlyginti padarytą turtinę žalą ar jos dalį (arba pašalinti ją savo darbu), arba pradėti dirbti arba užsiregistruoti darbo biržoje, mokytis, arba gydytis nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos, pataisos inspekcijos pareigūnas įpareigojimo įvykdymą nustato pagal gautus atitinkamą informaciją patvirtinančius dokumentus, pavyzdžiui, apie turtinės žalos ar jos dalies atlyginimą (ar jos pašalinimą savo darbu) ar dokumentus iš sveikatos priežiūros įstaigos,

⁶³ Pareigūnų, dirbančių su asmenimis, esančiais regiono pataisos inspekcijos teritorinių pataisos inspekcijų įskaitoje, darbo krūvio ataskaita. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/stat/atas/prd/kru/kru.htm> (Žiūrėta 2008-12-15)

kurie gali suteikti informacijos apie nuteistojo įpareigojimo vykdymą. Teismas gali įpareigoti nuteistąjį neatlygintinai išdirbti iki 200 valandų sveikatos priežiūros, globos ir rūpybos įstaigose ar nevalstybinėse organizacijose, kurios rūpinasi neigaliaisiais, nusenusiais ar kitais pagalbos reikalingais žmonėmis. Jei pataisos inspekcijai jos prašymu oficialiai nebuvo pateiktas sąrašas tokių įstaigų ar organizacijų, esančių bausmės vykdymo vietovėje, pataisos inspekcijos pareigūnas, suderinęs su įstaigos administracija ar nuteistajam pačiam pasirinkus tokią įstaigą ir pristčius įstaigos vadovybės raštišką sutikimą, išduoda siuntimą į šią įstaigą ir neatlygintinų darbų žiniaraštį. Pareigūnas kontroliuoja šio įpareigojimo vykdymą gaudamas dokumentus, kurie patvirtina, kad asmuo nevensia įvykdyti paskirtą įpareigojimą.

Pataisos inspekcijų pareigūnai be kontrolės taip pat teikia nuteistajam socialinę paramą sprendžiant asmenines ir socialines nuteistojo problemas. Pagal Pataisos inspekcijų darbo tvarką, dirbdamos su laisvės apribojimo bausme nuteistaisiais asmenimis, teikia jiems tokią asmeninę ir socialinę pagalbą: padeda spręsti asmenines ir socialines problemas, tai yra asmens (ar kitų) dokumentų tvarkymo, įsidarbinimo, gyvenamojo būsto, priklausomybės ligų ir panašias problemas, suteikia nuteistiesiems individualią moralinę paramą, pagal kompetenciją teikia socialinę pagalbą nepiniginėmis formomis. Tai gali pasireikšti konsultavimu, nuteistųjų informavimu, nukreipimu į įstaigas, įmones, organizacijas, teikiančias socialinę pagalbą, sveikatos priežiūros įstaigas socialinės reabilitacijos įstaigas, teikiančias paslaugas asmenims, turintiems priklausomybę nuo psichoaktyvių medžiagų. Taip pat pareigūnas padeda jiems bendrauti su šiomis įstaigomis, įmonėmis, organizacijomis, teikia kitą nuteistiesiems būtiną pagalbą asmeninės ir socialinės paramos klausimais. Pagal Pataisos inspekcijų pareigūnų elgesio ir bendravimo su asmenimis, esančiais pataisos inspekcijų įskaitoje, bendravimo taisyklės⁶⁴, pataisos inspekcijos pareigūnai, vykdydami kontrolę ir teikdami socialinę pagalbą privalo gerbti prižiūravimo teises ir laisves. Pareigūnas negali teikti privilegijų dėl rasės, tautybės, lyties ir kitų priežasčių, privalo santykius su nuteistuoju grįsti teisėtumu, sąžiningumu, lygiateisiškumu ir tolerancija bei taktiškumu, būti objektyvus, profesionalus, humaniškas, gebėti teisingai ir taktiškai atmesti neteisėtus nuteistojo prašymus. Taip pat jis turi skatinti prižiūravimo iniciatyvą dalyvauti jo integracijos į visuomenę procese, ugdyti prižiūravimo asmeninės vertės supratimą, nepriklausomumą ir atsakomybę, padėti pačiam suprasti savo problemas, informuoti jį apie galimas teigiamas

⁶⁴ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2003 m. gruodžio 5 d. įsakymas Nr. 4/07 — 235 „Dėl pataisos inspekcijų pareigūnų elgesio ir bendravimo su asmenimis, esančiais pataisos inspekcijų įskaitoje, bendrųjų taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2003. Nr. 116 – 5313.

ir neigiamas jo elgesio pasekmes. Šiose taisyklėse netgi nustatyta, jog pareigūnas turi stebėti savo ir prižiūrimojo kūno kalbą, judesius ir balso toną, nežodinis bendravimas su nuteistuoju negali būti grasinantis. Nuteistajam nerimaujant, pareigūnas privalo pasistengti išsiaiškinti nerimo priežastis ir, esant poreikiui, imtis priemonių užkirsti kelią tolimesniam jo augimui, jei prižiūrimas asmuo yra neraštingas ar mažai raštingas, pareigūnas turi daugiau laiko skirti aiškinant dalykus tokiam asmeniui. Kaip matyti, toks reglamentavimas leidžia daryti išvadą, jog laisvės atėmimo bausmės vykdymo metu negalima viso dėmesio skirti vien tik kontrolės funkcijai. Pataisos inspekcijos pareigūnas turi be galo daug pareigų, susijusių su socialinės paramos teikimu, padėjimu asmeniui resocializuotis. Kyla kontrolės ir pagalbos teikimo vykdant laisvės atėmimo bausmę problema. Iš vienos pusės, laisvės atėmimo bausmė yra, kad ir ne laisvės atėmimo, tačiau baudžiamojo įstatymo numatyta bausmė, todėl pareigūnai privalo turėti pareigą kontroliuoti nuteistąjį. Iš kitos pusės, ši bausmė nėra skirta vien tik kaip atpildas, tai yra negalima susikoncentruoti tik į kontrolę, bet daug dėmesio reikia skirti ir pagalbai asmeniui resocializuotis. Problemos sprendimas esant tokiai situacijai turėtų būti labai geras pataisos inspekcijų pareigūnų profesinis parengimas, kad visi šie pareigūnai sugebėtų suvokti savo darbo specifiką ir nesusitelkti tik prie vienos iš šių dviejų svarbių funkcijų, rasti pusiausvyrą ir jos laikytis. Pakankamas pareigūnų pasiruošimas darbui yra įtvirtintas ir Tokijo taisyklėse. 16.1 – 16.2 taisyklės numato, kad darbuotojai turi aiškiai suprasti savo pareigą reabilituoti teisės pažeidėjus, užtikrinti jų teises ir saugoti visuomenę (taigi turi atlikti tiek kontrolės, tiek pagalbos resocializuojantis funkcijas), jie turi būti instruktuoti apie priežiūros tikslus, nesusijusių su laisvės atėmimu priemonių pobūdį ir įvairius priemonių taikymo būdus dar prieš pradėdami eiti pareigas.

Policijos pareigūnai turi teisę lankytis nuteistojo gyvenamojoje vietoje ir tikrinti, kaip nuteistasis laikosi draudimų ir vykdo įpareigojimus. Kontrolę policijos pareigūnai gali vykdyti bet kuriuo paros metu, tai yra, jie turi teisę bet kurią valandą atvykti į nuteistojo gyvenamąją vietą patikrinti, kaip jis laikosi nustatytų draudimų ir vykdo įpareigojimus. Taip pat policijos pareigūnai gali kviešti ir pristatyti nuteistąjį į policiją draudimų laikymosi ir įpareigojimų vykdymo kontrolės tikslais⁶⁵.

Kaip nurodyta Bausmių vykdymo kodekse, nuteistasis, nesvarbu kokius įpareigojimus ar draudimus yra gavęs iš teismo, privalo ne vėliau kaip prieš septynias dienas pranešti nuosprendį priėmusiam teismui arba šią bausmę vykdančiai institucijai apie planuojamą gyvenamosios vietos pakeitimą. Gavęs šią informaciją, teismas

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodeko komentaras. I – V dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. 135 psl.

nedelsdamas apie tai praneša laisvės apribojimo bausmę vykdančiai institucijai. Pranešimo forma nėra svarbi, galima tai padaryti raštu ar žodžiu. Ši norma nereiškia, jog teismas ar pataisos inspekcija turi teisę uždrausti ar riboti nuteistojo teisę pakeisti gyvenamąją vietą. Tai reikalinga bausmės vykdymo tinkamai kontrolei. Jei naujoji nuteistojo gyvenamoji vieta yra kitos pataisos inspekcijos veiklos teritorijoje, nuosprendžio nuorašas ir asmens byla yra siunčiami tai kitai pataisos inspekcijai tolimesniam laisvės apribojimo bausmės vykdymui.

Jei teismas nuteistajam paskyrė Baudžiamajame kodekse nenumatytų draudimų ar įpareigojimų, jų vykdymo tvarką nustato pataisos inspekcija. Tokiu atveju, jei nuteistasis nesutinka su šia nustatyta tvarka, ją gali apskųsti nuosprendį priėmusiam teismui. Šio teismo sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas. Kaip pataisos inspekcija nustato teismo paskirtų baudžiamajame įstatyme nenumatytų įpareigojimų ir draudimų vykdymo tvarką, Pataisos inspekcijų darbo tvarka nereglamentuoja, įpareigojimai gali būti pernelyg skirtingi, jų vykdymo tvarkos formalizavimas galėtų tik apsunkinti pataisos inspekcijų pareigūnų veiklą be tikslo.

Jei laisvės apribojimo bausmės atlikimo metu nuteistajam buvo paskirtos sulaikymo, kardomoji priemonė (suėmimas) ar administracinė nuobauda (areštas), bet vėliau šis asmuo buvo išteisintas arba ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas, kardomoji priemonė ar administracinė nuobauda pripažinta nepagrįsta (neteisėta), šių priemonių laikas yra įskaičiuojamas į laisvės apribojimo bausmės atlikimo laiką. Svarbu pažymėti, kad įskaitomas ne tik bausmės terminas, bet ir darbo valandų, jei buvo paskirtas įpareigojimas neatlygintinai dirbti, tenkančių suėmimo ar arešto laikui, skaičius, pavyzdžiui, jei nuteistasis buvo neteisėtai suimtas mėnesį, o per tą laiką turėjo dirbti 20 valandų neatlygintinų darbų, jam į atliktos bausmės terminą turi būti įskaitomas tas mėnuo ir 20 valandų neatlygintinų darbų⁶⁶.

2.3. Laisvės apribojimo bausmę vykdančios institucijos ir jų funkcijos

Kalbant apie bausmių vykdymą apskritai, tai yra išskirtinai valstybės atliekama funkcija, kurios įgyvendinimui yra įsteigtos specializuotos institucijos⁶⁷. Lietuvoje subjektus, vykdančius kriminalines bausmes, galima suskirstyti į:

1) specializuotas valstybės institucijas, kurių tiesioginė paskirtis ir pagrindinė veikla yra vykdyti kriminalines bausmes;

⁶⁶ Ten pat, 136 psl.

⁶⁷ Blaževičius J., Dermontas J., Stalioraitis P., Usik D. Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004. 85 psl.

2) kitus bausmių vykdymo teisinių santykių dalyvius, kurių pagrindinė veikla nėra susijusi su kriminalinių bausmių vykdymu, pavyzdžiui, antstolis, policija.

Specializuotos valstybės institucijos yra pataisos įstaigos, areštinės ir pataisos inspekcijos. Kaip bausmes vykdančių institucijų bendrieji pagrindiniai uždaviniai yra nurodomi teismų nuosprendžių vykdymas, nuteistųjų pataisos proceso organizavimas ir vykdymas, atliekančių bausmę nuteistųjų sulaikymas nuo nusikalstamų veikų darymo bei kitų asmenų sulaikymas nuo nusikalstamų veikų darymo⁶⁸. Diskutuotina, ar tikrai kaip bausmes vykdančių institucijų uždavinį galima įvardinti bendrąją prevenciją. Bausmių vykdymas paremtas vienu tikslu, tai yra organizuoti bausmių vykdymą taip, kad po bausmės atlikimo nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis. Taigi jis negali būti organizuojamas taip, kad be kita ko dar ir sulaikytų kitus asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo. Todėl manytina, kad bendrieji bausmes vykdančių institucijų uždaviniai turėtų būti:

- 1) teismų nuosprendžių vykdymas;
- 2) nuteistųjų resocializacijos proceso organizavimas ir vykdymas;
- 3) atliekančių bausmę nuteistųjų sulaikymas nuo naujų nusikalstamų veikų padarymo.

Pagal Bausmių vykdymo kodekso 19 straipsnį, laisvės apribojimo bausmę vykdo pataisos inspekcijos, o policija, neperžengdama Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų nustatytos kompetencijos, kontroliuoja nuteistajam paskirtų draudimų ir įpareigojimų vykdymą. Pagal Kalėjimų departamentui pavaldžių Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių ir Vilniaus regionų pataisos inspekcijų nuostatus⁶⁹, pataisos inspekcija yra Kalėjimų departamentui pavaldi valstybės įstaiga, Kalėjimų departamento direktoriaus įsakymu nustatytoje Lietuvos Respublikos teritorijos dalyje gyvenantiems asmenims vykdanči bausmes, nesusijusias su laisvės atėmimu (išskyrus turtinių teisių apribojimo bausmes), bausmės vykdymo atidėjimą, lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigų, lygtinį atleidimą nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą, baudžiamojo poveikio priemonę – nemokamus darbus ir padedanti asmenims, esantiems inspekcijos įskaitoje, integruotis į visuomenę. Pataisos inspekcijų sistemą sudaro Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių ir Vilniaus regionų pataisos inspekcijos ir joms pavaldžios teritorinės pataisos

⁶⁸ Ten pat.

⁶⁹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. spalio 29 d. įsakymas Nr. 261 „Dėl Kalėjimų departamentui prie Teisingumo ministerijos pavaldžių Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių ir Vilniaus regionų pataisos inspekcijų nuostatų patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2003. Nr. 104 – 4669 (su vėlesniais pakeitimais).

inspekcijos⁷⁰. Visos regionų pataisos inspekcijos yra juridiniai asmenys, turintys savo sąskaitą banke, antspaudą su Lietuvos valstybės herbu ir savo pavadinimu. Jos yra finansuojamos iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto asignavimų, skirtų Kalėjų departamentui. Inspekcijos gali Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka gauti paramą. Savo veikloje pataisos inspekcijos vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymais, kitais teisės aktais (Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais, teisingumo ministro, Kalėjų departamento direktoriaus įsakymais ir kitais teisės aktais), Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis. Regionų pataisos inspekcijų struktūrą nustato Kalėjų departamento direktorius, o kiekviena teritorinė pataisos inspekcija veikia pagal regiono, kuriam priklauso, pataisos inspekcijos direktoriaus patvirtintus nuostatus. Regiono pataisos inspekcijos direktorius vadovauja pataisos inspekcijai ir atsako už jos tarnybinę veiklą, taip pat atsako už inspekcijai keliamų uždavinių įgyvendinimą, organizuoja ir kontroliuoja visą regiono pataisos inspekcijos veiklą, tvirtina pataisos inspekcijos pareigūnų ir kitų valstybės tarnautojų pareigybių aprašymus, skatina ir skiria nuobaudas pataisos inspekcijos pareigūnams ir kitiems valstybės tarnautojams bei įskaitoje esantiems nuteistiesiems⁷¹ ir panašiai. Minėti pataisos inspekcijų uždaviniai yra užtikrinti teismo nuosprendžių ir nutarčių dėl bausmių, nesusijusių su laisvės atėmimu (išskyrus turtinių teisių apribojimo bausmes), bausmės vykdymo atidėjimo, lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų, lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą, baudžiamojo poveikio priemonės – nemokamų darbų vykdymą bei padėti integruotis į visuomenės gyvenimą asmenims, lygtinai paleistiems iš pataisos įstaigų, lygtinai atleistiems nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą, ir pagal kompetenciją teikti socialinę paramą asmenims, esantiems pataisos inspekcijų įskaitoje.

⁷⁰ Pagal Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymą „Dėl kalėjų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pavaldžių Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių ir Vilniaus regionų pataisos inspekcijų veiklos teritorijų nustatymo“ (Valstybės žinios, 2007. Nr.118-4854), Kauno regiono pataisos inspekcijai pavaldžios yra: Kauno miesto ir rajono, Jonavos rajono, Jurbarko rajono, Kaišiadorių rajono, Kėdainių rajono, Marijampolės miesto, Prienų rajono, Raseinių rajono, Šakių rajono, Vilkaviškio rajono pataisos inspekcijos; Klaipėdos regiono pataisos inspekcijai pavaldžios: Klaipėdos miesto, Klaipėdos rajono, Kretingos rajono, Palangos miesto, Plungės rajono, Skuodo rajono, Šilalės rajono, Šilutės rajono, Tauragės rajono pataisos inspekcijos; Panevėžio regiono pataisos inspekcijai pavaldžios: Panevėžio miesto ir rajono, Anykščių rajono, Biržų rajono, Ignalinos rajono, Kupiškio rajono, Molėtų rajono, Pasvalio rajono, Rokiškio rajono, Visagino miesto, Utenos rajono, Zarasų rajono pataisos inspekcijos; Šiaulių regiono pataisos inspekcijai pavaldžios: Šiaulių miesto ir rajono, Akmenės rajono, Joniškio rajono, Kelmės rajono, Mažeikių rajono, Pakruojo rajono, Radviliškio rajono, Telšių rajono pataisos inspekcijos ir Vilniaus regiono pataisos inspekcijai pavaldžios: Vilniaus miesto ir rajono, Alytaus miesto ir rajono, Druskininkų miesto, Elektrėnų, Lazdijų rajono, Šalčininkų rajono, Širvintų rajono, Švenčionių rajono, Trakų rajono, Ukmergės rajono, Varėnos rajono pataisos inspekcijos.

⁷¹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. spalio 29 d. įsakymas Nr. 261 „Dėl Kalėjų departamento prie Teisingumo ministerijos pavaldžių Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių ir Vilniaus regionų pataisos inspekcijų nuostatų patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2003. Nr. 104 – 4669 (su vėlesniais pakeitimais).

Pagal Bausmių vykdymo kodekso 48 straipsnį, Pataisos inspekcijų darbo tvarką ir Pataisos inspekcijų nuostatus, pagrindinės regionų ir teritorinių pataisos inspekcijų funkcijos, susijusios su laisvės apribojimo bausmės vykdymu, yra:

- 1) bausmių nesusijusių su laisvės atėmimu, vykdymo užtikrinimas;
- 2) nuteistiesiems paskirtų pareigų, draudimų ir įpareigojimų vykdymo kontrolė;
- 3) asmenų, nuteistų laisvės apribojimu ir kitų, esančių pataisos inspekcijų įskaitoje, asmens bylų ir kitų dokumentų tvarkymas;
- 4) bendravimas, susitikimas, individualus darbas su nuteistaisiais, atsižvelgiant į jų asmenybę ir kitas aplinkybes, asmeninės ir socialinės pagalbos (pagalba sprendžiant dokumentų tvarkymo, įsidarbinimo, gyvenamojo būsto ir kitas problemas) nepiniginėmis formomis teikimas prižiūrimiesiems, individualios moralinės paramos suteikimas;
- 5) asmens paskatinimo priemonių ir nuobaudų skyrimas nuteistiesiems už atitinkamą elgesį;
- 6) nuteistųjų skatinimas dalyvauti socialinėje integracijoje ir aktyviai bendradarbiauti, pagalba integruotis;
- 7) asmenų, esančių pataisos inspekcijų įskaitoje, priėmimo organizavimas, jų pasiūlymų, prašymų, skundų nagrinėjimas pagal kompetenciją;
- 8) įstatymų nustatytų teikimų ir medžiagos rengimas ir teikimas teismui;
- 9) bendradarbiavimas su kitomis valstybės ar savivaldybių institucijomis ir įstaigomis, visuomeninėmis organizacijomis, sprendžiant pataisos inspekcijų įskaitoje esančių nuteistųjų teisės pažeidimų prevencijos klausimus, bendrų šių nuteistųjų teisės pažeidimų prevencijos priemonių organizavimas ir įgyvendinimas taip pat bendradarbiavimas su šiomis institucijomis vykdant nuteistųjų socialinę integraciją;
- 10) nuteistųjų informavimas apie jų teisinę padėtį;
- 11) kitos funkcijos.

Pabrėžtina, kad visas šias ir kitas funkcijas pataisos inspekcijų pareigūnai turi vykdyti laikydamiesi jau aptartų elgesio su įskaitoje esančiais asmenimis taisyklių. Individualus darbas su asmenimis, nuteistais laisvės apribojimo bausme, dirbamas pataisos inspekcijos pareigūno ir nuteistojo susitikimo metu ne rečiau kaip kartą per du mėnesius. Pataisos inspekcijų ir jų pareigūnų veiklos teisėtumą prižiūri teismai, prokurorai, Seimo skiriami kontrolieriai, Teisingumo ministerija, Kalėjimų departamentas ir kitos valstybės institucijos.

Pataisos inspekcijos funkcijas, susijusias su laisvės apribojimo bausme, vykdančys pareigūnai į šias pareigas yra skiriami pagal Tarnybos Kalėjimų departamente statutą⁷². Pataisos inspekcijų pareigūnai, įgyvendindami savo teises ir vykdydami teisės aktų ir pareigybės aprašyme nustatytas pareigas, turi derinti asmeninės ir socialinės paramos bei nuteistųjų elgesio kontrolės priemonės, skirti ypatingą dėmesį individualiam darbui su prižiūrimaisiais, skatinti jų socialinę adaptaciją ir integraciją į visuomenę. Pažymėtina, kad ir Tokijo taisyklės numato tam tikrus reikalavimus darbuotojams, kurie taiko su laisvės apribojimu nesusijusias priemones, pavyzdžiui, 15.2 taisyklė nurodo, jog asmenys, paskirti taikyti nesusijusias su laisvės atėmimu priemones, turėtų būti tinkami savo asmeninėmis savybėmis ir, jei įmanoma, turėti atitinkamą profesinį pasirengimą ir praktinės patirties⁷³. Taigi, nors pataisos inspekcijų pareigūnai ir yra uniformuoti asmenys, dirbantys pagal aiškiai reglamentuotą tvarką, jie turėtų nepamiršti labai svarbios socialinės funkcijos, kurią vykdo.

Kaip jau minėta, tam tikras funkcijas vykdančias laisvės apribojimo bausmę atlieka ir policijos pareigūnai. Jų bendradarbiavimo tvarką su pataisos inspekcijomis nustato Pataisos inspekcijų ir policijos bendradarbiavimo vykdančias laisvės apribojimo bausmę taisyklės, patvirtintos Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir vidaus reikalų ministro įsakymu. Pagal šias taisykles, policijos įstaigos kontroliuoja, kaip asmenys, nuteisti laisvės apribojimo bausme, laikosi teismo paskirtų draudimų ir įpareigojimų. Todėl policijos pareigūnai turi teisę bet kuriuo paros metu lankytis nuteistojo laisvės apribojimo bausme gyvenamojoje vietoje, taip pat kveisti ir pristatyti tokį asmenį į policiją draudimų laikymosi ir įpareigojimų vykdymo kontrolės tikslais. Policija, nustatiusi draudimų ir įpareigojimų nesilaikymą (taip pat jeigu prižiūrimas asmuo yra sulaikomas arba jam paskirta kardomoji priemonė – suėmimas arba administracinė nuobauda – areštas), apie tai ne vėliau kaip per tris darbo dienas informuoja atitinkamą pataisos inspekciją. Kita policijos vykdoma funkcija yra pagal pataisos inspekcijų prašymus skelbti ir vykdyti laisvės apribojimo bausme nuteistų asmenų paiešką vidaus reikalų ministro nustatyta tvarka. Pataisos inspekcijos prašymas turi būti vizuojamas regiono pataisos inspekcijos direktoriaus, tame prašyme nurodomi asmens duomenys, žymės, ypatingos žymės, laikas, kada asmuo pasislėpė, galimos slapstymosi vietos, turima informacija apie galimas slapstymosi priežastis, kiti turimi duomenys, taip pat

⁷² Tarnybos kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto patvirtinimo įstatymas. Tarnybos kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statutas. Valstybės žinios, 2000. Nr. 39 – 1088 (su vėlesniais pakeitimais)

⁷³ Jungtinių Tautų tipinės minimalios priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu, taisyklės (Tokijo taisyklės). Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys: nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija: standartai ir normos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. 275 psl.

pridedama ir asmens nuotrauka. Tokios policijos funkcijos laisvės apribojimo bausmės vykdyme neturėtų būti pernelyg kritikuojamos, todėl, kad jei norima pataisos inspekcijų pareigūnams suteikti kuo mažiau kontrolės funkcijų ir jiems paskirti platesnį socialinės pagalbos funkcijų vykdymą, tai bent kažkokią dalį kontrolės turėtų atlikti policija, juolab, kad įvardintų policijos pareigūnų funkcijų nėra labai daug. Be to, teigiamai vertintina ir kita norma, kuri nustato, kad pataisos inspekcijų ir teritorinių policijos įstaigų vadovai ne rečiau kaip kartą per metus turi organizuoti bendras prevencines priemones, kurių metu aplanko visus teritorinių pataisos inspekcijų įskaitoje įrašytus laisvės apribojimo bausme nuteistus asmenis ir susipažįsta su šių asmenų materialinėmis, buitinėmis gyvenimo sąlygomis, užimtumu, informuoja juos apie vietos institucijas, teikiančias socialinę pagalbą, tarpininkauja, kad būtų suteikta socialinė pagalba⁷⁴. Nors socialinės funkcijos yra labiau priskirtinos pataisos inspekcijų pareigūnams, policija nėra bausmių vykdymo institucija, tačiau prevencija yra ir policijos įstaigų veikimo sritis.

Taigi visų subjektų, vykdančių laisvės apribojimo bausmę, veikla detaliai reglamentuojama įstatymų ir poįstatyminių teisės aktų. Pataisos inspekcijos atlieka beveik visas su laisvės apribojimo bausmės vykdymu susijusias funkcijas, iš kurių pagrindinės yra nuteistųjų kontrolė ir socialinės paramos jiems teikimas. Policija tik padeda vykdyti kontrolės funkciją ir atlieka asmenų, nuteistų laisvės apribojimo bausme, paiešką, kada pataisos inspekcijos jų neranda ir negali vykdyti bausmės. Tokios ribotos policijos funkcijos suprantamos, kadangi policija nėra bausmių vykdymo institucija.

⁷⁴ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus ir Lietuvos policijos generalinio komisaro 2003 m. liepos 30 d. įsakymas Nr. 4/07-143 / V-435 „Dėl pasikeitimo informacija tarp kalėjimų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pavaldžių laisvės atėmimo vietų bei pataisos inspekcijų ir aukštesnės bei žemesnės pakopos policijos komisariatų“. Valstybės žinios, 2003. Nr. 77 – 3561; Valstybės žinios, 2006. Nr. 14 – 512.

3. LAISVĖS APRIBOJIMO BAUSMĖS VYKDYMO PROBLEMOS

Bausmių vykdymo kodekse įtvirtintas principas, jog bausmės vykdymo tvarka turi būti nustatyta taip, kad atlikęs bausmę nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtai būdais ir priemonėmis. Iš karto galima suprasti, kad sukurti tokią bausmių vykdymo tvarką nėra lengva, nes kalba eina apie siekiamus kartais itin sudėtingus pokyčius asmens gyvenime. Daug kas priklauso ir nuo nuteistojo asmenybės, mąstymo ypatumų. Taigi natūralu, kad bausmių vykdyme kyla tam tikrų problemų. Dalis iš jų yra bendros visai bausmių vykdymo sistemai, dalis yra būdingos tik konkrečių bausmių vykdymui. Kalėjimų departamento 2008 – 2010-ųjų metų strateginiame veiklos plane⁷⁵ kaip išoriniai veiksniai, neigiamai veikiantys bausmių vykdymo sistemos veiklą nurodomi aukštas nusikalstamumo lygis, kuris lemia tai, kad apie 8000 asmenų yra laisvės atėmimo vietose, dar apie 8500 asmenų yra pataisos inspekcijų įskaitoje. Taip pat dar vis pakankamai ryškus neigiamas visuomenės požiūris į nuteistuosius, o visa tai sunkina sėkmingą nuteistųjų socialinę integraciją į visuomenę. Kaip labiau su laisvės apribojimo bausmės vykdymu susijęs pavyzdys tame pačiame Kalėjimų departamento 2008 – 2010-ųjų metų strateginiame veiklos plane sutinkamas vienas iš vidinių veiksnių yra tai, kad vis dažniau taikant nepilnamečiams bausmes, nesusijusias su laisvės atėmimu, pataisos inspekcijos dar neturi pakankamo skaičiaus kvalifikuotų specialistų darbu su jais. Taip pat nepakankama šių tarnybų materialinė bazė, kompiuterizavimo lygis yra žemas, jaučiamas personalo apskritai, ne tik dirbančio su nepilnamečiais, trūkumas, parengtos ir patvirtintos programos nepakankamai finansuojamos. Nors nesusijusios su laisvės atėmimu bausmės suteikia galimybę nusikaltusius asmenis rengti integracijai į visuomenę efektyviau ir mažesniais kaštais, tuo iki galo dėl įvairių veiksnių negalima pasinaudoti. Šie veiksniai lemia didelius sunkumus ir problemas bausmių vykdymo srityje, tačiau yra ir tokių problemų, kurios labiau priklauso nuo ne iki galo suderinto teisinio bausmių vykdymo reglamentavimo ar kartais pasirinkto neefektyvaus teisinio reguliavimo. Svarbiausios iš pastarųjų problemos, susijusios konkrečiai su laisvės apribojimo bausme, bus aptartos šioje dalyje.

⁷⁵ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2008 – 2010-ųjų metų strateginis veiklos planas (patikslinta vadovaujantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. lapkričio 12 d. nutarimu Nr. 1131). Prieiga per internetą: www.kalejimudepartamentas.lt (žiūrėta 2009-02-09)

3.1. Paskatinimo priemonių ir nuobaudų problema

Viena iš aktualiausių problemų laisvės apribojimą vykdančių pataisos inspekcijų veikloje yra nuteistojo laisvės apribojimu asmens kontrolės būdai. Lietuvoje dar nuo ankstesnių laikų yra užsilikęs dabar vakarų Europos šalyse niekur netaikomas būdas, kuriuo norima kontroliuoti nuteistąjį, nesilaikantį jam paskirtų draudimų ir (ar) nevykdančių jam paskirtų įpareigojimų. Bausmių vykdymo kodekso 48 ir 49 straipsniuose, taip pat ir pataisos inspekcijų darbo tvarkos⁷⁶ 12.7 punkte nurodyta, kad laisvės apribojimo bausmę vykdančių institucijų pareigūnai skiria nuteistiesiems paskatinimo priemones ir nuobaudas. Už dorą elgesį ir pavyzdinę draudimų laikymąsi bei įpareigojimų vykdymą nuteistiesiems gali būti skiriamos tokios paskatinimo priemonės:

- 1) padėka;
- 2) paskirtos nuobaudos panaikinimas prieš terminą.

Tuo tarpu už vengimą atlikti laisvės apribojimo bausmę šią bausmę vykdančios institucijos pareigūnai nuteistiesiems gali paskirti šias nuobaudas:

- 1) išpėjimą;
- 2) griežtą papeikimą⁷⁷.

Nuobaudos turi savo galiojimo terminą. Viena iš paskatinimo priemonių netgi gali būti nuobaudos panaikinimas nepasibaigus terminui. Abejonių kyla apskritai dėl tokių paskatinimo priemonių ir nuobaudų reikalingumo, tačiau dar labiau netikslinga taikyti nuobaudas tam tikrais terminais, lyg tai būtų bausmė ir po jos liekantis teistumas.

Pastebėtina, kad paskatinimo priemonės skiriamos žymiai rečiau nei nuobaudos tiek asmenims apskritai esantiems pataisos inspekcijų įskaitoje, tiek ir nuteistiems laisvės apribojimo bausme (žiūrėti 1 lentelę). Kalėjimų departamento pateikiamose darbo su nuteistaisiais, esančiais regionų pataisos inspekcijų teritorinių padalinių įskaitoje, suvestinėse nurodoma, kad, pavyzdžiui, 2008 m. sausio – gruodžio mėnesiais iš viso buvo paskirta 3735 nuobaudos, iš jų – 1682 laisvės apribojimu nuteistiems asmenims, tuo tarpu tik 338 atvejais buvo paskirtos paskatinimo priemonės, iš kurių 61 paskatinimo priemonė paskirta laisvės apribojimu nuteistiems asmenims. Iš lentelėje pateikiamų duomenų matyti, kad laisvės apribojimo bausme nuteistiems asmenims nuobaudos yra skiriamos apie 25 kartus dažniau, nei paskatinimo priemonės.

⁷⁶ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 metų balandžio 17 d. įsakymas Nr. 107 „Dėl pataisos inspekcijų pareigūnų įgaliojimų skiriant nuteistiesiems, atliekantiems viešųjų darbų ir laisvės apribojimo bausmes, bei lygtinai paleistiesiems iš pataisos įstaigų paskatinimo priemones ir nuobaudas, bei jų skyrimo tvarkos, lygtinai paleistų iš laisvės atėmimo vietų itin piktybiškų viešosios tvarkos ir nustatytų pareigų pažeidimų sąrašo ir pataisos inspekcijų darbo tvarkos patvirtinimo“ Valstybės žinios, 2003. Nr. 40 – 1856.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. Valstybės žinios, 2002. Nr. 73 – 3084.

I lentelė. Paskatinimo priemonių ir nuobaudų skyrimas asmenims, esantiems pataisos inspekcijų įskaitoje

Laikotarpis	2006 sausio – gruodžio mėn.	2007 sausio – gruodžio mėn.	2008 sausio – gruodžio mėn.
Asmenų, buvusių PI įskaitoje per ataskaitinį laikotarpį, skaičius	19159	18086	17644
iš jų nuteisti laisvės apribojimu	3042	3323	3494
Skirta nuobaudų	3221	3584	3735
iš jų asmenims, nuteistiems laisvės apribojimu	1096	1141	1682
Skirta paskatinimo priemonių	351	312	338
Iš jų asmenims, nuteistiems laisvės apribojimu	41	55	61

Sudaryta remiantis Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pateikiamomis darbo su nuteistaisiais, esančiais regionų pataisos inspekcijų teritorinių padalinių įskaitoje, suvestinėmis. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/sena/stat/atas/prd/api/api.htm> ir http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1 (žiūrėta 2009-03-02)

Taip pat didelis skirtumas yra ir nepilnamečių nuteistųjų laisvės apribojimo bausme atveju. 2006 metų gruodžio – sausio mėnesiais pataisos inspekcijų įskaitoje buvo 484 nepilnamečiai, nuteisti laisvės apribojimo bausme, kuriems skirtos 12 paskatinimo priemonių ir 228 nuobaudos; 2007 metų gruodžio – sausio mėnesiais pataisos inspekcijų įskaitoje buvo 478 nepilnamečiai, nuteisti laisvės apribojimo bausme, kuriems skirtos 3 paskatinimo priemonės ir 191 nuobauda (taigi net 63 kartais daugiau nuobaudų nei paskatinimo priemonių); 2008 metų gruodžio – sausio mėnesiais pataisos inspekcijų įskaitoje buvo 518 nepilnamečių, nuteistų laisvės apribojimo bausme, kuriems skirtos 13 paskatinimo priemonių ir net 301 nuobauda.⁷⁸

Žinant, kad už daugelį nusikalstamų veikų, baudžiamų laisvės apribojimu, yra numatyta ir laisvės atėmimo bausmė, galima daryti išvadą, kad laisvės apribojimu nuteisiami asmenys labiau verti pasitikėjimo, nėra tokie pavojingi visuomenei. Todėl nesuprantamas toks didelis skirtumas tarp nuobaudų ir paskatinimo priemonių skyrimo. Pataisos inspekcijose dirbantys asmenys pripažįstama, kad problemų sprendimas skiriant nuobaudas ar paskatinimo priemones iš esmės teigiamų rezultatų neduoda ir nieko neišsprendžia, o tik apsunkina pataisos inspekcijos pareigūnų darbą, nes paskyrus įspėjimą ar griežtą papeikimą tampa be galo sunku pasiūlyti ir suteikti nuteistam asmeniui

⁷⁸ Darbo su nepilnamečiais, esančiais regionų pataisos inspekcijų teritorinių padalinių įskaitoje, suvestinė (2006 m., 2007 m., 2008 m. duomenys). Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/sena/stat/atas/prd/nep-pi/nep-pi.htm> ir www.kalejimudepartamentas.lt (žiūrėta 2009-03-02)

socialinę paramą. Natūralu, kad nuteistojo reakcija į nuobaudą jam paskyrusį pataisos inspekcijos pareigūną yra neigiama. Tokiu būdu tik padidėja nuteistojo priešiškus pareigūno atžvilgiu, labai apsunkinama galimybė skatinti nuteistojo resocializaciją. Nuobaudų skyrimo netikslingumą parodo tokie paprasti, tačiau praktikoje dažnai pasitaikantys pavyzdžiai – kai asmuo yra įpareigotas, pavyzdžiui, atlyginti turtinę žalą, kurios dydis žymiai viršija jo pajamas, akivaizdu, kad jis pažeidžia jam paskirto įpareigojimo vykdymo tvarką ir už tai jam yra paskiriama nuobauda. Tačiau situacijos tai nepakeičia, asmuo greičiau atlyginti turtinės žalos vis tiek negali. Nuobaudą skiriant priešingu atveju – piktybiškai įpareigojimų nevykdančiam ar draudimų nesilaikančiam nuteistajam asmeniui taip pat situacija nesikeičia – po to dėl tokio asmens vis tiek yra kreipiamasi į teismą. Taigi nuobaudos skyrimas praktikoje nei vienu atveju nepasiekia savo tikslo, todėl vertėtų to atsisakyti, paliekant pataisos inspekcijų darbuotojams pareigą pranešti teismams apie piktybiškus laisvės apribojimo bausmės sąlygų nesilaikymus ir teismų pareigą spręsti, ko konkrečiu atveju reikia imtis, kad situacija pasikeistų.

3.2. Socialinės paramos teikimo ir kontrolės funkcijų derinimo problema

Visuose norminiuose teisės aktuose, reglamentuojančiuose pataisos inspekcijų veiklą, nurodant jų uždavinius ir funkcijas pabrėžiama, kad pataisos inspekcijos atlieka dvigubą vaidmenį – tiek padeda nuteistiesiems asmenims integruotis į visuomenę, teikia jiems socialinę paramą, tiek ir juos kontroliuoja. Toks dvigubas su laisvės atėmimu nesusijusių bausmių vykdymą atliekančių institucijų vaidmuo įtvirtintas Bausmių vykdymo kodekso 47 ir 48 straipsniuose, kur nurodyta, kad pataisos inspekcijos teikia nuteistiesiems socialinę paramą sprendžiant asmenines ir socialines nuteistųjų problemas bei kontroliuoja bausmės atlikimo tvarką ir kaip nuteistieji laikosi nustatytų draudimų ir vykdo paskirtus įpareigojimus. Taip pat tokios funkcijos nurodytos ir kituose pataisos inspekcijų veiklą reglamentuojančiuose dokumentuose, pavyzdžiui, pataisos inspekcijų nuostatuose, pataisos inspekcijų darbo tvarkoje⁷⁹ (pastarosios 7 punkte nurodyta, jog pataisos inspekcijos pareigūnai, įgyvendindami savo teises, vykdydami teisės aktų ir pareigybės aprašyme nustatytas pareigas bei funkcijas, derina socialinės

⁷⁹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 metų balandžio 17 d. įsakymas Nr. 107 „Dėl pataisos inspekcijų pareigūnų įgaliojimų skiriant nuteistiesiems, atliekantiems viešųjų darbų ir laisvės apribojimo bausmes, bei lygtinai paleistiesiems iš pataisos įstaigų paskatinimo priemonės ir nuobaudas, bei jų skyrimo tvarkos, lygtinai paleistų iš laisvės atėmimo vietų itin piktybiškų viešosios tvarkos ir nustatytų pareigų pažeidimų sąrašo ir pataisos inspekcijų darbo tvarkos patvirtinimo“ Valstybės žinios, 2003. Nr. 40 – 1856.

paramos bei nuteistųjų elgesio kontrolės priemonės, teikia ypatingą dėmesį nuteistųjų socialinės adaptacijos ir reabilitacijos procesui, kurio metu jie integruojami į visuomenės gyvenimą). Kaip jau buvo minėta, dirbančiam pataisos inspekcijoje pareigūnui turint dvi tokias skirtingas funkcijas kyla jų suderinimo problema. Nors ir suprantama, kad nuteistas laisvės apribojimu asmuo negali likti be socialinės paramos arba be jokios kontrolės, dabartinė situacija praktikoje sukelia nemažai problemų, ypač kai kontrolės pasekmė gali būti, kaip jau aptarta, nieko neišsprendžiantis nuobaudos paskyrimas. Todėl, norint suderinti socialinės paramos teikimo ir kontrolės funkcijas, reiktų pakeisti kontrolės būdus, tai yra, atsisakyti nuobaudų skyrimo ir pataisos inspekcijos pareigūnams kaip kontrolės pasireiškimą palikti pareigą pranešti teismams apie tai, kaip nuteistasis laisvės apribojimo bausme laikosi jam paskirtų draudimų ir vykdo jam paskirtus įpareigojimus. Taip pareigūnai galėtų palaikyti artimesnį ryšį su nuteistaisiais, efektyviau teikti socialinę paramą, tačiau nepalikti nuteistųjų be kontrolės. Kaip pavyzdį galima pateikti Italijos Respubliką, kurioje su laisvės atėmimu nesusijusių bausmių vykdymą atliekantys subjektai nesusiduria su socialinės paramos ir kontrolės funkcijų suderinimo problema. Kaip jau minėta, probacijos ir kitų bausmių ar priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu, vykdymą šioje šalyje prižiūri Priežiūros teismas (il Tribunale di Sorveglianza). Tai reiškia, kad šis teismas nustato konkrečias bausmės vykdymo sąlygas ir paveda nuteistąjį asmenį Socialinės tarnybos centrui Suaugusiesiems (i Centri di Servizio Sociale per Adulti)⁸⁰. Šis Socialinės tarnybos centras Suaugusiesiems yra kaip tarpininkas bausmių ir kitų priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu, vykdyme, tai yra, jis palaiko ryšį tarp konkrečių darbuotojų, kurie dirba su nuteistaisiais, ir Priežiūros teismo. Taigi konkretaus centro darbuotojai, turintys ryšį su nuteistuoju, teikdami jam socialinę paramą, neturi problemų dėl šios funkcijos ir kontrolės funkcijos suderinimo, nes patys asmeniškai kontrolę vykdo pateikdami ataskaitas apie nuteistojo elgesį, bet ne skirdami nuobaudas ar imdamiesi kitų kontrolės priemonių prieš nuteistąjį.

Tokia sistema, kai sprendimus dėl nuteistajam taikytinų priemonių priima teismas, o ne pareigūnas, pritaikyta nacionaliniams ypatumams, galėtų būti taikoma ir Lietuvoje, taip padedant išspręsti pataisos inspekcijų pareigūnams kylančią dviejų priešingų funkcijų suderinimo problemą. Pažymėtina, kad Probacijos įstatymo projekte⁸¹ šioje srityje jau yra pakeitimų. Nuo 2010 metų planuojamame būti reglamentavime nustatyta, kad dabartinės pataisos inspekcijos vadinsis probacijos tarnybomis. Šios

⁸⁰ Legge 26 luglio 1975, n. 345.

Prieiga per internetą: http://www.giustizia.it/cassazione/leggi/1354_75.html#TESTO (žiūrėta 2009-02-28)

⁸¹ Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas. Projektas. 2008-03-06

probacijos tarnybos, pagal Probacijos įstatymo projekto 17 straipsnį, turės tokias funkcijas:

1) teikti asmenims, kuriems paskirta probacija, visą informaciją apie teismo paskirto nuosprendžio ar nutarties vykdymo tvarką ir sąlygas, nuteistojo teises ir pareigas, galimą pagalbą;

2) užtikrinti informacijos, gaunamos apie asmenį, kuriam paskirta probacija, konfidencialumą;

3) teisingumo ministro nustatyta tvarka tikrinti, kaip asmenys, kuriems paskirta probacija, vykdo įstatymų nustatytas ir teismo paskirtas pareigas, įpareigojimus, auklėjamojo poveikio priemones, baudžiamojo poveikio priemones ir laikosi draudimų;

4) pagal kompetenciją teikti asmeniui, kuriam paskirta probacija, socialinę ir kitą pagalbą;

5) teisingumo ministro nustatyta tvarka tvarkyti asmenų, kuriems paskirta probacija, įskaitą ir sudaryti bei tvarkyti jų asmens bylas;

6) bendradarbiauti su visuomene ir skatinti savanorių dalyvavimą probacijos vykdymo procese.

Taigi nei šiose funkcijose, nei Probacijos įstatymo projekto 16 straipsnyje nurodytose probacijos tarnybos teisėse, nei kur kitur jau nebebus numatyta, kad nuteistasis iš probacijos tarnybos pareigūnų galėtų gauti nuobaudą ar paskatinimo priemonę. Kaip ir minėtame Italijos Respublikos pavyzdyje, probacijos tarnybos dėl asmenų, nevykdančių įstatymo nustatytų ir (ar) teismo paskirtų įpareigojimų, pareigų, auklėjamojo poveikio priemonių, baudžiamojo poveikio priemonių ir (ar) nesilaikančių draudimų, kreipsis į teismą su teikimu dėl papildomų įpareigojimų, pareigų, probacijos termino pratęsimo ar kitų reikiamų priemonių ėmimosi, o gautinį sprendimą priims teismas. Žinoma, Probacijos įstatymo projekte nekalbama apie laisvės apribojimo bausmės vykdymą, tačiau, jei šis reglamentavimas bus taikomas vykdant ne tik probaciją, bet ir laisvės apribojimo bausmę, tai turėtų padėti pataisos inspekcijų pareigūnams (būsimiesiems probacijos tarnybų pareigūnams) išspėsti dabar jų darbe kylančią socialinės paramos teikimo ir kontrolės suderinimo funkciją.

3.3. Kitos laisvės apribojimo bausmės vykdymo problemos

Be jau minėtų nuobaudų ir paskatinimo priemonių skyrimo sistemos bei socialinės paramos teikimo ir nuteistojo kontrolės funkcijų derinimo yra ir dar keletas svarbių, su teisiniu laisvės apribojimo bausmės vykdymo reglamentavimu, kuris neatitinka tarptautinių teisės aktų ar yra ne iki galo suderintas, susijusių problemų.

Kaip numatyta Tokijo taisyklių 10.3 taisyklėje, paskirtos priemonės, nesusijusios su laisvės atėmimu, rėmuose kiekvienu konkrečiu atveju turėtų būti nustatomas priežiūros ir elgesio būdas, kuris padėtų teisės pažeidėjui kritiškai įvertinti padarytą teisės pažeidimą; jo priežiūra ir elgesys turėtų būti periodiškai peržiūrimi ir reikiamai koreguojami. Šią taisyklę dar papildo ir 10.4 taisyklė, kuri be kita ko numato, kad teisės pažeidėjams turėtų būti sudaromos galimybės stiprinti ryšius su bendruomene ir lengviau integruotis į visuomenę⁸². Taigi šis tarptautinis dokumentas nustato, kad pagalbos nuteistajam resocializuotis tikslu, su laisvės atėmimu nesusijusios bausmės vykdymo metu teisės pažeidėjui paskirtos sąlygos turi būti peržiūrimos ir, esant galimybei, keičiamos. Deja, Lietuvos įstatymai nenumato galimybės jau vykdymo stadijoje pakeisti laisvės apribojimo bausmės turinio, net jei nuteistasis šia bausme vykdymo metu padaro akivaizdžią pažangą. Tokiu atveju geriausia, ko gali tikėtis teisės pažeidėjas, yra paskatinimo priemonės, pavyzdžiui, padėkos, jam paskyrimas. Tačiau tokia paskatinimo priemonė nėra galimybė stiprinti ryšius su artimaisiais, bendruomene, nepadeda asmeniui lengviau integruotis į visuomenę. Pataisos inspekcijų pareigūnai sutinka, kad neretai pasitaiko atveju, kada asmenys, ypač padarę nusikalstamą veiką atsitiktinai ar pirmą kartą, tikrai sąžiningai ir atsakingai vykdo jiems paskirtus įpareigojimus ir (ar) laikosi jiems numatytų draudimų, todėl bausmės vykdymo metu verta pakeisti nuteistajam numatytus įpareigojimus ir (ar) draudimus švelnesniais ar sumažinti jų skaičių. Tai, kad nuteistiesiems laisvės apribojimo bausme dažnai yra skiriamos nuobaudos, neparodo, jog daugelis nuteistųjų nesilaiko ar nesistengia laikytis jiems nustatyto laisvės apribojimo bausmės turinio. Neretai nuobaudos dėl labai formalaus paskyrimo būdo gali būti paskirtos net ir tais atvejais, kai nuteistasis objektyviai negali tinkamai įvykdyti jam paskirto įpareigojimo, pavyzdžiui, kai paskirtas žalos atlyginimas viršija jo pajamas. Žinoma, pataisos inspekcijos teikimu teismas gali nuteistąjį atleisti nuo bausmės ir paskirti jam baudžiamojo poveikio priemonę, tačiau

⁸² Jungtinių Tautų tipinės minimalios priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu, taisyklės (Tokijo taisyklės). Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys: nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija: standartai ir normos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. 273 psl.

prieš tai nuteistajam laisvės apribojimo bausme dažnai dar yra paskiriama ir nuobauda, kuri atsispindi statistikoje.

2 lentelė. Priežastys, dėl kurių asmenys yra išbraukiami iš pataisos inspekcijų įskaitos

Metai	2006	2007	2008
Per metus išbraukta iš įskaitos (nuteistųjų laisvės apribojimu):	1786	1955	2118
pasibaigus bausmės laikui	1107	1159	1243
nuosprendį pakeitus už vengimą atlikti bausmę	247	293	327
nuteisus už naują nusikalstamą veiką	187	195	181
išvykus į kitos PI aptarnaujamą teritoriją	179	226	241
kitais atvejais	66	82	126

Sudaryta remiantis Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pateikiamomis darbo su nuteistaisiais, esančiais regionų pataisos inspekcijų teritorinių padalinių įskaitoje, suvestinėmis. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/sena/stat/atas/prd/api/api.htm> ir http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1 (žiūrėta 2009-03-02)

Iš lentelėje pateikiamų duomenų matyti (žiūrėti lentelę nr. 2), kad per metus iš pataisos inspekcijų įskaitos dėl nuosprendžio pakeitimo už vengimą atlikti bausmę vidutiniškai išbraukiama apie 15 procentų nuteistųjų laisvės apribojimo bausme. Prie šio skaičiaus pridėjus dar ir išbrauktus dėl nuteisimo už naujai padarytas nusikalstamas veikas, kurių per metus vidutiniškai yra šiek tiek daugiau nei 9 procentai, dar lieka apie 76 procentus asmenų, kurie laikosi teismo paskirtų pareigų, įpareigojimų ir nurodytų draudimų. Taigi laisvės apribojimo turinio pakeitimas bausmės vykdymo metu būtų tikslinga ir, labai tikėtina, veiksminga nuteistojo reintegracijai priemonė.

Probacijos įstatymo projekto 28 straipsnis⁸³ numato atvejus, kada probacijos tarnybos galės kreiptis į teismą su teikimu dėl probacijos sąlygų pakeitimo, sušvelninimo ar probacijos pasibaigimo. Pagal šį straipsnį, probacijos tarnyba, pavyzdžiui, turės galimybę, atsižvelgdama į asmens elgesį probacijos atlikimo metu, kreiptis su teikimu į teismą dėl vieno ar kelių įpareigojimų, pareigų (...) ir draudimų pakeitimo kitu ar kitais, jeigu probacijos tarnybos nuomone, tai darytų teigiamą įtaką šio asmens elgesiui. Su Probacijos įstatymo įsigaliojimu atsiras galimybė ne tik pakeisti paskirtus įpareigojimus, draudimus ar pareigas, juos panaikinti prieš termino pasibaigimą, bet ir, esant tam tikroms sąlygoms, pakeisti nuteistojo elgesio kontrolę ir priežiūrą į užstatą. Jei toks Probacijos įstatymo reglamentavimas įsigalios ir bus taikomas taip pat ir laisvės apribojimo bausmės vykdyme, minėto Lietuvoje esančio reglamentavimo prieštaravimo tarptautiniams teisės dokumentams nebebus, tačiau kol kas situacija yra keistina.

⁸³ Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas. Projektas. 2008-03-06. Kalėjų departamentas.

Dar viena laisvės apribojimo bausmės vykdymo problemų grupė yra susijusi su ne iki galo suderintu bausmės vykdymo reglamentavimu ir jame esančiomis spragomis. Kaip pastebi ir T. Mackevičius,⁸⁴ nuteistajam gali būti paskirtas draudimas turėti, naudoti, įsigyti, saugoti pačiam ar perduoti saugoti kitiems asmenims tam tikrus daiktus, tačiau pagal Tarnybos Kalėjimų departamente statuto 22 straipsnį (Pareigūnų specialiosios teisės), nėra nustatyta, kad pataisos inspekcijų pareigūnai galėtų atlikti nuteistųjų gyvenamosios vietos, asmenų, nuteistų laisvės apribojimu, apžiūrą ir daiktų patikrinimą. Pataisos inspekcijų pareigūnai be nuteistųjų laisvės apribojimo bausme leidimo netgi negali įeiti į jo gyvenamąsias patalpas. Neturėdami tokių teisių pareigūnai negali tinkamai užtikrinti minimo teismo paskirto draudimo laikymosi. Praktikoje tokie atvejai sprendžiami pasitelkiant policijos pareigūnų pagalbą, tačiau policija nėra bausmės vykdymo institucija. Todėl, kaip teigia T. Mackevičius, būtų tikslinga papildyti Tarnybos Kalėjimų departamente statuto 22 straipsnį, numatant pareigūnams specialiąją teisę atlikti asmenų, kuriems teismo sprendimu uždrausta turėti, naudoti, įsigyti, saugoti pačiam ar perduoti kitiems asmenims saugoti tam tikrus daiktus, jų gyvenamųjų vietų, daiktų apžiūrą. Pažymėtina, kad toks papildymas nėra padarytas nei dabar galiojančiame Statute, nei pradėsiančiame galioti nuo 2009 m. liepos 1 d.⁸⁵ Pastebėtina, kad dėl tokio pataisos inspekcijų pareigūnų teisių išplėtimo gali kilti diskusijų, nes jie nėra apmokyti atlikti gyvenamosios vietos apžiūrą, daiktų patikrinimą, gali kilti klausimų, kiek galima pasitikėti gyvenamosios vietos apžiūrą atliekančiais pareigūnais. Tačiau esama situacija turėtų būti pakeista, todėl vertėtų arba priimti T. Mackevičiaus siūlymą, arba minimo draudimo kontrolę patikėti išskirtinai policijos pareigūnams, tai aiškiai išreiškiant laisvės apribojimo vykdymą reglamentuojančiuose teisės aktuose.

Kita kliūtis pataisos inspekcijos pareigūnams vykdant laisvės apribojimo bausmę yra ta, kad jie ne visada gali suteikti socialinę paramą, nors tai ir yra viena iš pagrindinių jų funkcijų ir pareigų. Pagal Bausmių vykdymo kodekso 47 straipsnio 2 dalį, laisvės apribojimo bausmę vykdančios institucijos pareigūnai privalo lankytis nuteistojo gyvenamojoje vietoje ir tikrinti, kaip nuteistasis laikosi jam nustatytų draudimų ir vykdo paskirtus įpareigojimus, taip pat teikti socialinę paramą sprendžiant asmenines ir socialines nuteistųjų problemas. Pareiga lankytis nuteistojo gyvenamojoje vietoje numatyta ir Pataisos inspekcijų darbo tvarkoje. Tačiau neretai pasitaiko atvejų, kada teismas nepaskiria nuteistajam įpareigojimo tam tikru laiku būti namuose. Taip susidaro

⁸⁴ Mackevičius T. Alternatyvos laisvės atėmimo bausmei ir jų realizacija. Daktaro disertacija. Mykolo Romerio universiteto biblioteka, 2006. 73 psl.

⁸⁵ Tarnybos kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto patvirtinimo įstatymas. Tarnybos kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statusas. Valstybės žinios, 2000. Nr. 39 – 1088 (su vėlesniais pakeitimais).

situacija, kad pataisos inspekcijos pareigūno apsilankymas nuteistojo gyvenamojoje vietoje nepasiekia savo tikslo, nes asmuo, neprivalėdamas būti namuose, būna išvykęs. Kaip jau minėta, pataisos inspekcijos pareigūnų krūvis yra didelis – pagal Kalėjų departamento pateikiamą pareigūnų, dirbančių su asmenimis, esančiais regiono pataisos inspekcijos teritorinių pataisos inspekcijų įskaitoje, darbo krūvio ataskaitą⁸⁶, 2008 m. spalio 1 dieną vienam pataisos inspekcijos pareigūnui Lietuvoje teko apie 40 nuteistųjų. Akivaizdu, kad net statistinis pareigūnas objektyviai neturi laiko vykti į nuteistojo gyvenamąją vietą keletą kartų per savaitę ir tikėtis, kad nuteistasis bent kurią iš apsilankymo dienų bus namuose. Taip, nerasdamas nuteistojo namuose, pataisos inspekcijos pareigūnas negali vykdyti ir kitų savo pareigų, pavyzdžiui, tikslinti nuteistojo gyvenamąją vietą. Taigi laisvės apribojimo baudmės vykdymo reglamentavimą reiktų papildyti, numatant nuteistajam pareigą konkrečią su pataisos inspekcijos pareigūnu sutartą dieną tam tikru metu būti namuose, kad pareigūnas galėtų tinkamai tikrinti pareigų, draudimų ir (ar) įpareigojimų vykdymą, suteikti nuteistajam reikalingą socialinę paramą.

Probacijos įstatymo projekte, kaip jau minėta, yra numatyta, kad probacijos tarnybos ne tik užtikrins teismo nuosprendžių ar nutarčių, kuriomis asmenims atidedamas baudmės vykdymas, taikomas lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo baudmės prieš terminą ir lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigos, vykdymą, bet ir teismo pavedimu rengs ikiteismines socialines išvadas. Šios socialinės išvados turėtų labai padėti išvengti tokių situacijų, kai nuteistiesiems teismas paskiria netinkamus įpareigojimus, kaip, pavyzdžiui, dažnai minimas žalos atlyginimas, kai nuo pat jo paskyrimo yra aišku, jog nuteistasis neįstengs disponuodamas turimomis pajamomis per jam paskirtą terminą atlyginti žalos. Šios išvados padėtų labiau atsižvelgti ir į tam tikrų socialinių grupių problemas, pavyzdžiui, nepilnamečių gyvenimo sąlygas namuose. Dabartinėje situacijoje teismas, skirdamas įpareigojimą tam tikru metu būti namie, ne visada yra pakankamai susipažinęs su nepilnamečio gyvenimo sąlygomis. Neretas atvejis, kad nuteistasis nepilnametis šeimoje patiria smurtą, arba jo tėvai piktnaudžiauja alkoholiu, nėra socialiai stabilūs. Dar kitas pavyzdys yra ir nuolatinės gyvenamosios vietos neturintys asmenys. Šiems asmenims įpareigojimas likti namuose neturi prasmės, jis nepasiekia savo tikslo, nepadedą nuteistajam reintegruoti į visuomenę. Tai, kad teismas turi būti gerai informuotas apie teisiamojo socialinę aplinką, bruožus, atitinka ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos Nr. R (92) 16 „Dėl Europos bendruomenės sankcijų ir

⁸⁶ Pareigūnų, dirbančių su asmenimis, esančiais regiono pataisos inspekcijos teritorinių pataisos inspekcijų įskaitoje, darbo krūvio ataskaita. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/stat/atas/prd/kru/kru.htm> (Žiūrėta 2008-12-15)

priemonių taisyklių“⁸⁷ 32 taisyklę, kur nurodyta, kad nustatant bet kokias bendruomenės sankcijos ar priemonės sąlygas arba įpareigojimus, kurių turi laikytis pažeidėjas, reikia atsižvelgti į pažeidėjo problemoms spręsti reikalingas ir vykdymui reikšmės turinčias priemones, jo galimybes ir teises. Socialinė išvada, kurioje būtų aptarta, kokios yra nuteistojo pajamos, per kiek laiko jis objektyviai galėtų atlyginti turtinę žalą, jei tokia yra padaryta, kokius kitus įpareigojimus ir (ar) draudimus tikslinga jam taikyti, padėtų teismui nustatyti tinkamesnį laisvės apribojimo bausmės turinį. Mažėtų ir tokių atvejų, kada nuo pat laisvės apribojimo bausmės vykdymo pradžios kyla problemos, pavyzdžiui, nuteistajam teismo metu nurodant ne tikrąją savo gyvenamąją vietą, o kitą adresą. Kol kas tokiais atvejais pataisos inspekcijos yra priverstos bausmės vykdymą pradėti nuo nuteistojo asmens paieškos skelbimo, nes teismo metu teisiamojo nurodymas, kur yra jo gyvenamoji vieta, nėra tikrinamas. Socialinė išvada galėtų padėti bent iš dalies išspręsti ir laisvės apribojimo bausmės taikymo problemą, kad iš tiesų, nors įstatymas numato įvairių draudimų ir įpareigojimų skyrimo galimybę, netgi suteikia teismui teisę paskirti įstatyme nenumatytą įpareigojimą ar draudimą, tačiau dažniausiai paskiriami tik įpareigojimai būti namuose tam tikru metu, atlyginti nusikaltimu padarytą žalą ir užsiregistruoti darbo biržoje. 2008 metų sausio – gruodžio mėnesiais įpareigojimas atlyginti nusikaltimu padarytą žalą paskirtas 581 kartą, neišeiti iš namų tam tikru metu – 695 kartus, tuo tarpu įpareigojimas gydytis nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos, kai nuteistasis sutinka, skirtas tik 26 kartus⁸⁸. Tai nėra vien Lietuvai aktuali problema. Kaip parodė 2008 metais paskelbtas tyrimas, Anglijoje ir Velse, nors įstatymai numato galimybę taikant pažeidėjui bendruomenės nutartį skirti dvylika skirtingų įpareigojimų, tarp kurių ir gydymą nuo alkoholizmo, nepaisant egzistuojančio ryšio tarp šios ligos ir nusikalstamumo, įpareigojimas gydytis nuo alkoholizmo skiriamas labai retai. Taip pat ir kitokie įpareigojimai nėra efektyviai panaudojami, realiai taikoma tik pusė iš galimų įpareigojimų. Kaip to vieną iš priežasčių tyrimo autoriai įvardina nepakankamas teismų žinias apie galimus skirti įpareigojimus ir draudimus, taip pat ir nepakankamą pasitikėjimą bendruomenės nutartimis. Siūlomas vienas iš sprendimo būdų yra teisėjų ir bausmes vykdančių asmenų susitikimai ir diskusijos, įvairios programos, skatinančios teismų ir bausmes vykdančių institucijų bendradarbiavimą tam, kad teisėjai įgytų daugiau pasitikėjimo bendruomenės nutartimis.⁸⁹

⁸⁷ Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R (92) 16 „Dėl Europos bendruomenės sankcijų ir priemonių taisyklių“. Prieiga per internetą: www.kdmc.lt (žiūrėta 2009-02-17)

⁸⁸ Darbo su nuteistaisiais, esančiais regionų pataisos inspekcijų teritorinių padalinių įskaitoje, suvestinė. Prieiga per internetą: www.kalejimudepartamentas.lt (žiūrėta 2009-03-02)

⁸⁹ Rethinking crime & punishment: The Manifesto. July 2008. Prieiga per internetą: <http://www.rethinking.org.uk/> (žiūrėta 2009-02-04)

Taigi, nors ir vykdant laisvės apribojimą išskyla tam tikrų problemų, ši bausmė, kuri yra vienintelė su laisvės atėmimu nesusijusi vidutinio griežtumo bausmė, Lietuvos bausmių sistemoje yra efektyvi ir reikalinga, tai parodo vis didėjantis jos taikymas. Kalėjimų departamento pateikiamais duomenimis, net preziumuojant, kad kiekvienas administracinis teisės pažeidimas yra padarytas atskiro nuteistojo, tokių asmenų skaičius yra vidutiniškai apie 8 procentus per metus. Remiantis ta pačia prielaida, kad kiekvieną nusikalstamą veiką padaro atskiras asmuo, per metus vidutiniškai apie 3 procentus nuteistųjų laisvės apribojimo bausme padaro naujas nusikalstamas veikas, iš kurių didžioji dalis yra ne smurtiniai nusikaltimai, o vagystės. Žinant, ka tas pats asmuo neretai padaro keletą administracinių teisės pažeidimų ir (ar) nusikalstamų veikų, šie skaičiai tik mažėja.

3 lentelė. Pradėtų ikiteisminių tyrimų už naujai padarytas nusikalstamas veikas ir administracinių teisės pažeidimų asmeniui esant pataisos inspekcijų įskaitoje skaičius

Metai	2006	2007	2008
Per metus PI įskaitoje buvo (nuteistųjų laisvės apribojimu)	3042	3323	3494
Nuteistiesiems pradėta ikiteisminių tyrimų už naujai padarytas nusikalstamas veikas:	111	74	99
už nužudymus ar sunkius sveikatos sutrikdymus	3	2	1
vagystes	64	41	61
Padarytų administracinių teisės pažeidimų skaičius	204	291	269

Sudaryta remiantis Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pateikiamomis darbo su nuteistaisiais, esančiais regionų pataisos inspekcijų teritorinių padalinių įskaitoje, suvestinėmis. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/sena/stat/atas/prd/api/api.htm> ir http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1 (žiūrėta 2009-03-02)

Šie skaičiai parodo, jog iš tiesų nėra jokio pagrindo abejoti laisvės apribojimo bausmės tikslingumu, veiksmingumu ar reikalingumu. Paliekant nuteistą asmenį bendruomenėje, o ne įkalinant pataisos įstaigoje, tikimybė, kad jis padarys naujų nusikalstamų veikų, ypač sunkių nusikaltimų, nėra didelė. Tobulinant laisvės apribojimo bausmės vykdymo reglamentavimą galima tikėtis tik dar geresnių rezultatų ir galimybės plėsti laisvės apribojimo bausmės taikymą.

IŠVADOS

1) Laisvės apribojimo bausmė Lietuvoje yra pakankamai nauja, tačiau ji vis dažniau taikoma, tai rodo teisingą įstatymo leidėjo pasirinkimą, juolab, kad bausmių sistemoje iki 2003 m. trūko vidutinio griežtumo bausmių, o laisvės apribojimas padėjo užpildyti šį trūkumą.

2) Laisvės apribojimo bausmė turi daug panašumų su probacijos institutu, ypač su bausmės vykdymo atidėjimu. Tačiau probacija, nors ir ne vienodai suvokiama skirtingose šalyse, visada lieka alternatyva laisvės atėmimo bausmei, yra lygtinio pobūdžio. Tuo tarpu laisvės apribojimas yra savarankiška bausmė, už jos sąlygų nevykdymą ar netinkamą vykdymą gali grėsti areštas, bet ne laisvės atėmimas.

3) Laisvės apribojimo bausmė vienintelė, kurios turinys gali priklausyti ir nuo teisiamojo, kitų proceso dalyvių ar teismo, tai leidžia geriau individualizuoti bausmę, tikėtis pasiekti geresnių nuteistojo resocializavimo rezultatų. Neigiamai vertintina tai, jog bausmės vykdymo metu negalima keisti jos turinio, tai neatitinka tarptautinių teisės aktų, neleidžia dar efektyviau pasireikšti nuteistojo resocializacijai, nors didžioji dalis nuteistųjų tinkamai vykdo jiems paskirtus įpareigojimus ir (ar) laikosi draudimų.

4) Dėl objektyvių priežasčių negalint įvykdyti teismo paskirtų įpareigojimų ir laikytis draudimų nepilnamečiai kol kas yra diskriminuojami, nes jiems pagal dabartinį reglamentavimą negalima skirti auklėjamojo poveikio priemonių vietoj laisvės apribojimo bausmės. Šią situaciją reikėtų pakeisti.

5) Atsižvelgiant į tarptautinius teisės aktus, užsienio šalių patirtį, į laisvės apribojimo vykdymą reiktų įtraukti ne tik valstybės institucijas, tai yra pataisos inspekcijas ir policiją, bet ir nevyriausybinės organizacijas, visuomenę, pavyzdžiui, per laiduotojo institutą laisvės apribojimo bausmės vykdyme. Tai galėtų padidinti bausmės efektyvumą.

6) Užsienio šalyse dažniausiai sutinkama keletas skirtingų bausmių, kurios daugiau ar mažiau atitinka laisvės apribojimo bausmės draudimus ar įpareigojimus. Taip sudaroma galimybė geriau individualizuoti bausmę, plačiau taikyti su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes.

7) Nuteistajam vengiant vykdyti laisvės apribojimo bausmę, jam ši bausmė pakeičiama areštu, o tai neatitinka tarptautinių teisės aktų, pavyzdžiui, Tokijo taisyklių. Reikėtų numatyti ne tik arešto, bet ir su laisvės atėmimu nesusijusių priemonių taikymo galimybę.

8) Vienam pataisos inspekcijos pareigūnui tenka didelis prižiūrimų asmenų skaičius, o tai trukdo tinkamam pareigūno funkcijų atlikimui. Galima viena iš išeičių šioje situacijoje galėtų būti elektroninio stebėjimo taikymas Lietuvoje, kaip laisvės apribojimo bausmės vykdymo kontrolė. Taip pat pataisos inspekcijų pareigūnams tinkamai atlikti savo funkcijas trukdo laisvės apribojimo vykdymo reglamentavimo spragos, pavyzdžiui, nenumatyta kaip, esant paskirtam draudimui turėti, naudoti, įgyti, saugoti pačiam ar perduoti saugoti kitiems asmenims tam tikrus daiktus, atlikti tokio draudimo kontrolę. Taigi reiktų patobulinti laisvės apribojimo bausmės vykdymo reglamentavimą.

9) Pataisos inspekcijų pareigūnams vykdant savo funkcijas kyla kontrolės ir socialinės pagalbos teikimo pusiausvyros problema. Ją itin aštrina pareigūnų nuteistiesiems skiriamos nuobaudos. Rekomenduojama atsisakyti paskatinimo priemonių ir nuobaudų skyrimo, labiau dėmesį telkiant į socialinės paramos nuteistiesiems teikimą, kontrolės funkciją įgyvendinant per pranešimus apie asmens elgesį ir teikimus teismui.

10) Teigiamai vertintina nauja būsimųjų probacijos tarnybų (dabartinių pataisos inspekcijų) funkcija – socialinių išvadų teikimas. Šios išvados, pateikiamos teismui dar prieš priimant sprendimą apie taikytiną bausmę, padėtų išspręsti tokias problemas, kaip netinkamų įpareigojimų ar draudimų asmeniui skyrimas, neišnaudojimas visų įstatymo siūlomų draudimų ir įpareigojimų spektro ir panašiai.

SANTRAUKA

Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pateikiamą bausmės apibrėžimą, logiškai – sistemiškai laisvės apribojimo bausmė yra viena iš baudžiamosios teisės nustatytų bausmių, kuri yra skiriama teismo nuosprendžiu asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką. Šia bausme kaltininkui nustatomos tam tikros pareigos ir jo elgesio galimybes varžantys draudimai bei įpareigojimai. Tai bausmė, kuria siekiama kontroliuoti nusikaltusį asmenį ir kartu suteikti jam pagalbą. Laisvės apribojimo bausmė Lietuvoje yra pakankamai nauja, savo atsiradimu (2003 m.) ji užpildė iki tol buvusią vidutinio griežtumo bausmių tuštumą. Tai vienintelė bausmė, kurios turinys gali priklausyti ir nuo teismo proceso dalyvių, tai yra, teismas gali paskirti ir įstatyme nenumatytus įpareigojimus ar draudimus.

Darbas susidaro iš trijų pagrindinių dalių: laisvės apribojimo bausmės sampratos, jos vykdymo tvarkos ir sąlygų aptarimo bei problemų, kylančių laisvės apribojimo bausmės vykdymo metu, apžvalgos. Pirmojoje dalyje trumpai aptariama laisvės apribojimo bausmės bei jos vykdymo paskirtis, vieta bausmių sistemoje, atvejai, kada ji gali būti taikoma. Pažymėtina, kad nuo pat savo atsiradimo laisvės apribojimas skiriamas vis dažniau, jo taikymas, lyginant visų skiriamų bausmių procentinę dalį, nuo 2004 m. išaugo daugiau nei du kartus. Taip pat aptariamas laisvės apribojimo bausmės turinys, jo nesilaikymo pasekmės. T. Mackevičius išskiria dvi bausmės dalis – bendruosius apribojimus, skiriamus visiems nuteistiesiems laisvės apribojimo bausme ir specialiuosius, teismo skiriamus kiekvienu individualiu atveju, atsižvelgiant į bylos aplinkybes. Teismas, skirdamas draudimus ir (ar) įpareigojimus, nėra varžomas maksimaliu galimų skirti apribojimų skaičiumi, tačiau visada turi atsižvelgti į bausmės tikslus ir nevaržyti asmens teisių daugiau, nei reikia jiems pasiekti. Darbe apžvelgiamas probacijos institutas, jo panašumai ir skirtumai su laisvės apribojimu, pagrindiniai tarptautiniai teisės aktai, reikšmingi laisvės apribojimo atžvilgiu. Taip pat, apžvelgiant kai kurių užsienio šalių bausmių, nesusijusių su laisvės atėmimu, sistemas, atkreipiamas dėmesys, kas galėtų būti pritaikyta ir Lietuvoje laisvės apribojimo bausmės ir jos reglamentavimo tobulinimo tikslu.

Antrojoje darbo dalyje nagrinėjamas dabartinis laisvės apribojimo bausmės tvarkos ir sąlygų reglamentavimas, aptariamos šią bausmę vykdančios institucijos (pagrindinė bausmę vykdanči institucija yra pataisos inspekcijos), jų funkcijos. Didžiausias dėmesys skiriamas poįstatyminių teisės aktų, reglamentuojančių pataisos inspekcijų veiklą, analizei. Atsižvelgiant į užsienio šalių praktiką, pateikiamas siūlymas

nuteistųjų kontrolės palengvinimui taikyti nesudėtingas elektroninio monitoringo formas. Trečiojoje dalyje aptariamos problemos, su kuriomis dažniausiai susiduria laisvės apribojimo bausmę vykdančios patalpos inspekcijų pareigūnai, tai yra paskatinimo priemonių ir nuobaudų skyrimo problema bei su ja labai susijusi socialinės paramos teikimo ir kontrolės funkcijų derinimo problema, apžvelgiami kiti sunkumai, pateikiami galimi jų sprendimo būdai. Viso darbo metu atkreipiamas dėmesys, kurios laisvės apribojimo bausmės reglamentavimo nuostatos neatitinka tarptautinių teisės aktų.

SUMMARY

According to the definition of penalty given by the Penal Code of Lithuanian Republic, the restriction of liberty is, logically and systemically, one of the penalties stated by Penal Law, which may be assigned by tribunal sentence to a person who committed crime. With this penalty the sentenced is charged by some obligations, duties and prohibitions which limit his behavior. The target of this penalty, is both to control and assist the sentenced. The Restriction of Liberty is pretty young in Lithuania, and with its appearance (in 2003) it has been covered the lack of middle severity penalties. This penalty is the only one which might depend on the attendant to the trial, which means that the court may sentence even non-codified obligations or prohibitions.

The present work is divided in three main parts: the concept of Restriction of liberty, the path of execution and the discussion of its conditions and the review of the problems during the execution of the penalty. In the first part it is briefly discussed the purpose penalty of the restriction of liberty and the target of its execution, its collocation in the system of penalties, the cases in which it is applicable. It is to be remarked that since its introduction, the restriction of liberty it has been applied more and more frequently: since 2004, its application has more than doubled. Also it is discussed the essence of the restriction of liberty and the outcomes of incompliance to its prescriptions. T. Mackevičius distinguish two parts of the penalty: to every sentenced are applied both the general restrictions and some specific restrictions of liberty, peculiarly selected in relation with the circumstances of the single case. The court, sentencing prohibitions and/or obligations, can apply as many measures as it is deemed necessary, as long as they have a relation with the aim of the penalty and they do not limit the liberty of the sentenced more than required to obtain the desired effect on condemned. In this work, it is analyzed also the probation, its analogies and differences in comparison with the restriction of liberty; there is also a discussion regarding the restriction of liberty in the principal international acts. Moreover, taking into consideration the systems of non-custodial measures in some other Countries, it has been highlighted what could be implemented in Lithuania in order to improve the institute of restriction of liberty and its regulation.

In the second part of this work, it has been investigated the regulation of the conditions and the procedures relevant to the penalty restriction of liberty at the present time, it has been dealt with the institutes which execute this penalty (mainly the institute

which carry out the penalty are corrective inspections), their functions. It has been paid greatest attention to the analysis of the legal acts, which regulate the activity of the inspection of correction. In regard to the practice of foreign Countries, it has been presented the proposal of application of the simplest way of electronic monitoring, in order to facilitate the control of condemned. In the third part it has been discussed the most frequent problems which the inspection officers who have to put in practice the penalty of restriction of liberty have to face, like the problem of measure of incentive and choice sanctions as well as the problem of consistency between the function of performance of social support and control. All along the work it has been focused the attention on the discrepancies among the regulation of penalty of restriction of liberty and the several relevant international juridical acts.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000. Nr. 89 – 2741.
2. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. Valstybės žinios, 2002. Nr. 73 – 3084.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000. Nr. 74 – 2262.
4. Tarnybos kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto patvirtinimo įstatymas. Tarnybos kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statusas. Valstybės žinios, 2000. Nr. 39 – 1088 (su vėlesniais pakeitimais).
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos ir probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2007. Nr. 27 – 989.
6. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 metų balandžio 17 d. įsakymas Nr. 107 „Dėl pataisos inspekcijų pareigūnų įgaliojimų skiriant nuteistiesiems, atliekantiems viešųjų darbų ir laisvės apribojimo bausmes, bei lygtinai paleistiesiems iš pataisos įstaigų paskatinimo priemonės ir nuobaudas, bei jų skyrimo tvarkos, lygtinai paleistų iš laisvės atėmimo vietų itin piktybiškų viešosios tvarkos ir nustatytų pareigų pažeidimų sąrašo ir pataisos inspekcijų darbo tvarkos patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2003. Nr. 40 – 1856.
7. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. spalio 29 d. įsakymas Nr. 261 „Dėl Kalėjimų departamentui prie Teisingumo ministerijos pavaldžių Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių ir Vilniaus regionų pataisos inspekcijų nuostatų patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2003. Nr. 104 – 4669 (su vėlesniais pakeitimais).
8. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2003 m. gruodžio 5 d. įsakymas Nr. 4/07 – 235 „Dėl pataisos inspekcijų pareigūnų elgesio ir bendravimo su asmenimis, esančiais pataisos inspekcijų įskaitoje, bendrųjų taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2003. Nr. 116 – 5313.
9. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2007 m. lapkričio 12 d. įsakymas Nr. V – 317 „Dėl kalėjimų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pavaldžių Kauno, Klaipėdos, Panevėžio, Šiaulių ir Vilniaus regionų pataisos inspekcijų veiklos teritorijų nustatymo“. Valstybės žinios, 2007. Nr. 118 – 4854.

10. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus ir Lietuvos policijos generalinio komisaro 2003 m. liepos 30 d. įsakymas Nr. 4/07-143 / V-435 „Dėl pasikeitimo informacija tarp kalėjimų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pavaldžių laisvės atėmimo vietų bei pataisos inspekcijų ir aukštesnės bei žemesnės pakopos policijos komisariatų“. Valstybės žinios, 2003. Nr. 77 – 3561; Valstybės žinios, 2006. Nr. 14 – 512.
11. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2008 – 2010-ųjų metų strateginis veiklos planas (patikslinta vadovaujantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. lapkričio 12 d. nutarimu Nr. 1131). Prieiga per internetą: www.kalejimudepartamentas.lt

Tarptautiniai teisės aktai:

1. Jungtinių tautų tipinės minimalios priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu, taisyklės (Tokijo taisyklės). Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys: nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija: standartai ir normos. (Sudarytojas – Aidukas M.) Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
2. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R (92) 16 „Dėl Europos bendruomenės sankcijų ir priemonių taisyklių“. Prieiga per internetą: www.kdmc.lt
3. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R (99) 22 „Dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos padidėjimo“. Prieiga per internetą: www.kdmc.lt
4. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec 2000 (22) „Dėl Europos visuomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių taikymo tobulinimo“. Prieiga per internetą: www.kdmc.lt

Užsienio šalių teisės norminiai aktai:

1. Įstatymo galią turintis 2000 m. rugpjūčio 28d. dekretas Nr. 274 (Italijos Respublika). Decreto Legislativo 28 agosto 2000, n. 274. Prieiga per internetą: <http://www.altalex.com/index.php?idnot=1080>
2. 1981 m. lapkričio 24d. Įstatymas Nr. 689 (Italijos Respublika). Legge 24 novembre 1981, n. 689. Prieiga per internetą: <http://www.altalex.com/index.php?idnot=34593>
3. 2003 m. birželio 12 d. Įstatymas Nr. 134 (Italijos Respublika). Legge 12 giugno 2003, n. 134. Prieiga per internetą: <http://www.altalex.com/index.php?idstr=12&idnot=6212>

4. 1975 m. liepos 26 d. Įstatymas Nr. 345 (Italijos Respublika). Legge 26 luglio 1975, n. 345. Prieiga per internetą: http://www.giustizia.it/cassazione/leggi/1354_75.html#TESTO

Specialioji literatūra:

1. Alternatives to prison. Prieiga per internetą: http://www.rethinking.org.uk/informed/pdf/alternatives_to_prison.pdf
2. Blaževičius J., Dermontas J., Stalioraitis P., Usik D. Penitencinė (bausių vykdymo) teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
3. Bresci L. Le sanzioni sostitutive previste dalla Legge 689/1981: profili di politica criminale e prassi applicativa. Prieiga per internetą: <http://www.altrodiritto.unifi.it/law-ways/bresci/index.htm>
4. Dermontas J. Nuteistųjų alternatyvia laisvės atėmimo bausmė reabilitacija. Acta paedagogica Vilnensia 2005. Nr. 15.
5. Drakšienė A. Laisvės apribojimo bausmės taikymas nepilnamečiams. Teisė, 2006. Nr. 61.
6. Indeckis K. System of penalties in the penal code of 1997, and in the draft of the amendments to the penal code of 24th April 2007. Teisė, 2008. Nr. 68.
7. International Centre for Prison Studies. Prieiga per internetą: www.prisonstudies.org
8. Italijos Respublikos teisingumo ministerijos internetinis puslapis <http://www.giustizia.it>
9. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos internetiniame puslapyje pateikiamos ataskaitos. <http://www.kalejimudepartamentas.lt>
10. La Costituzione della Repubblica Italiana. Prieiga per internetą: http://www.governo.it/Governo/Costituzione/1_titolo1.html
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis Teismų praktika Nr. 28. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008.
12. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
13. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso komentaras. I – V dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
14. Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas. Projektas. 2008-03-06. Kalėjimų departamentas.
15. Mackevičius T. Alternatyvos laisvės atėmimo bausmei ir jų realizacija. Daktaro disertacija. Mykolo Romerio universiteto biblioteka, 2006.

16. Marinucci G., Dolcini E. Manuale di diritto penale. Parte generale. Milano: Giuffrè Editore, 2004.
17. Mesonienė S. Elektroninis monitoringas bausmių sistemoje: tarptautinis ir nacionalinis kontekstas. Jurisprudencija, 2004. Nr. 52 (44).
18. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro internetinis puslapis. www.nplc.lt
19. Probacijos modelio sukūrimas Lietuvoje. Vilnius: Teisės institutas, 2002.
20. Rethinking crime & punishment: The Manifesto. July 2008. Prieiga per internetą: <http://www.rethinking.org.uk/>
21. Švedas G. Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.